

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**COĞRAFİ MEKÂN, KURUMSALLAŞMA VE
KİMLİK İLİŞKİSİ PERSPEKTİFİNDE
AVRUPALILIK KİMLİĞİ**

Mustafa TIRAMPAOĞLU

2501161411

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ahmet UYSAL

İSTANBUL – 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MUSTAFA TIRAMPAOĞLU Numarası : 2501161411

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
(SİYASAL) YÜKSEK LİSANS Danışmanı : PROF. DR. AHMET UYSAL

Tez Savunma Tarihi : 24.10.2018 Saati : 13:00

Tez Başlığı : " COĞRAFİ MEKAN, KURUMSALLAŞMA VE KİMLİK İLİŞKİSİ PERSPEKTİFİNDE AVRUPALILIK KİMLİĞİ "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AHMET UYSAL		Kabul
2- PROF. DR. HALUK ALKAN		Kabul
3- PROF. DR. NURİ TINAZ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AHMET ÖZTÜRK		
2- DOÇ. DR. ÖMER SAY		

ÖZ

COĞRAFİ MEKÂN, KURUMSALLAŞMA VE KİMLİK İLİŞKİSİ

PERSPEKTİFİNDE AVRUPALILIK KİMLİĞİ

Mustafa TIRAMPAOĞLU

Dünya medeniyetini derinden etkileyen ve son birkaç yüzyıldır ona yön veren Batı dünyasının çıkış noktası, Avrupa'nın öz ve net tanımlaması olan Avrupalılık kimliğini doğru değerlendirmek, Batı medeniyetinin ve onun ihtiva ettiklerinin kavranmasına kolaylık sağlayacaktır. Bu çerçevede, Avrupalılık kimliğini; ulus kimlik anlayışı ile değerlendirerek, onun var olup olmadığını dahi tartışma konusu haline getiren sert savların aksine, tarihsel derinliğe sahip, ana beslenme hatları olan: Antik Yunan, Roma, Hristiyanlık ve diğer önemli tarihsel tecrübeler ile beraber değerlendirilmesi, çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Çalışmamızda; coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi perspektifinde Avrupalılık kimliğinin ne olduğu, nasıl değerlendirilmesi gerektiği ve büyüyen ötekisine paralel olarak var olan/ortaya çıkan bu kimliğin, ulusüstü bir kimlik olup olmadığı sorgulanmıştır. Ayrıca, büyüyen ötekisine paralel olarak var olan ve gelişen bu kimlik anlayışının, salt hâkim güç olmayan tehditkâr ötekisinin/ötekilerinin varlığının getirdiği avantajlar doğrultusunda, AB merkezli nasıl bir dönüşüm süreci geçirdiği değerlendirilmiştir. Çalışma konusu; psikoloji, felsefe, sosyoloji, tarih ve teoloji gibi bilim dallarından da faydalanarak, disiplinler arası bir yöntem ile mercek altına alınmıştır.

Çalışma neticesinde: Coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi parametreleri ışığında; Avrupalılık kimliğinin tarihsel arka planı olan, kendine özgü, ötekisine ve koşullara göre şekil alarak var olma savaşı veren, ulusüstü bir kimlik olduğu ve doğru değerlendirilebilmesi için ulusüstü kimlik anlayışı ile ele alınmaması gerektiği görülmektedir. Ötekisinin etkisi ile değişim süreci paralel olan Avrupalılık kimliğinin, Avrupa Birliği oluşumu süreciyle edindiği tecrübe, var olan üst kimliğin dönemsel evrilmesidir. Bu süreç, zaten var olan Avrupalılık üst kimlik anlayışını nispeten ulus kimlik anlayışına yaklaştırırken; "Batı dünyası ve medeniyeti Avrupalılık kimliğinin çıktısıdır" söylemi, kendine özgü bu üst kimlik anlayışının ulus kimlik anlayışının kalıbına sığamayacak kadar, kendine has olduğunu hatırlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Varoluş, Ötekisi, Kimlik, Üst Kimlik, Uluslarüstü Kimlik, Coğrafi Mekân, Kurumsallaşma, Kimlik İlişkisi, Avrupa, Avrupalılık Kimliği, Batı Medeniyeti.

ABSTRACT

**THE IDENTITY OF EUROPEANITY IN THE PERSPECTIVE OF
GEOGRAPHICAL LOCATION, INSTITUTIONALIZATION AND
IDENTITY RELATIONS**

Mustafa TIRAMPAOĞLU

An accurate assessment of the identity of Europeanity, the starting point of the western world which has deeply influenced the world civilization and has guided it for the last few centuries, and the clear definition of Europe, will facilitate to understand what the western civilization and its inclusions are. Within this framework, instead of harsh theses that evaluates European identity via the approach of national identity and even discuss whether it actually exists or not, it is of great importance for research to evaluate this topic together with ancient Greek, Roman, Christianity and other important historical experiences, the main feeding lines of identity of Europeanity which have a deep historical background. In our study; it has been questioned what the identity of Europeanity is in the perspective of three main parameters: geographical location, institutionalization, and identity relation and how it should be assessed and whether it is a supra-national identity which emerged parallel to its growing other or not. In addition, the identity of Europeanity, existing and growing parallel to its growing other, has been examined to realize how it has experienced a transformation process based on European Union under the circumstances consisted of the advantages coming with its non-dominant but threatening other. The theme of the thesis has been analyzed via interdisciplinary methods with the uses of science branches such as psychology, philosophy, sociology, history and theology...etc.

As a result of the study; in the light of these parameters, it is seen that the identity of Europeanism is a supranational identity which is unique to itself with its own historical background, in a way so as to exist by shaping itself according to its other and conditions and it should not be evaluated via approach of the national identity to be done correctly. On the other hand, the European Union is an experience as a periodic evolvement of a pre-existing supra-identity named as the identity of Europeanity of which metamorphosis depends on its other in parallel. While the European Union process is relatively adducting the understanding of supra-identity

of Europeanity to the approach of national identity in many aspects, the discourse of “western world and civilization is the outcome of the identity of Europeanity” reminds that this supranational identity, which is unique to itself, does not fit into the patterns of national identity.

Keywords: Existence, the Other, Identity, Supra-Identity, Supra-National Identity, Geographical Location, Institutionalization, Identity Relation, Europe, Identity of Europeanity, Western Civilization.

ÖNSÖZ

Günümüz dünyası ve gelecek için, her açıdan çok şey ifade eden Avrupalılık kimliğinin tarihsel arka planı dikkate alınarak, kimlik oluşumunda temel parametrelerden olan coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi bağlamında ele alınması, bu çalışmanın temel amacıdır. Batı/Avrupa dünyasının “Oryantalizm” (Şarkiyatçılık) diye bir araştırma alanı oluşturacak kadar ötekisi olan Doğu’yu ele alırken, Doğu dünyasının sönük akademik çalışmalarında, Oryantalizm’in karşıt alanın tam anlamıyla oluşturulamaması, Avrupalılık kimliğinin akademik anlamda daha da çekici hale gelmesine neden olmuştur. Coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi bağlamında değerlendirilen Avrupalılık kimliğinin, tarihi çağlar sürecinde varoluş şekli ve ötekisinin etkisiyle konumlanması, bu çalışmanın tarihsel arka planını oluşturmaktadır. Çalışmanın düşünsel kapsamı ise söz konusu parametreler ve disiplinler arası yöntemler ışığında, Avrupalılık üst kimliğine ilişkin değerlendirmeleri içermektedir.

Hiç şüphesiz, bilimsel bir çalışmanın temel hattını tarafsızlık oluşturmaktadır. Çalışmamda, bu hususta en üst seviyede hassasiyet gösterilmiştir. Araştırma sürecinde karşılaştığım iki temel sorun olmuştur. Bunlardan birisi; kendisiyle ilgili olanı sosyolojik metotlarla incelerken, “ötekilerini” -ait olduğum Türk İslam medeniyeti bunların başında gelmektedir- antropolojik metotlar ile değerlendiren Avrupalılık kimliğinin ve onun çıktısı olan Batı medeniyetinin mercek altına alınması sürecinde karşılaştığım, tarafsız olma kaygısıdır. Dünya medeniyetine bu kadar etki eden ve yön veren Batı medeniyetinin üreticisi olan Avrupa’nın öz tanımlaması “Avrupalılık kimliğini”; coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi bağlamında analiz etmenin yarattığı heyecan, araştırma şevkini arttırarak, bu kaygılanma sürecini dengeleyen unsur olmuştur. Diğer sorun ise, var olmadığı veya var olma sürecinde olduğuna ilişkin sert savların gölgesinde analiz edilen Avrupalılık kimliğinin, “ulus kimlik” tanımlamasına ilişkin nitelikleri taşıması gerektiğine dair yaklaşımlar olmuştur. Bu yaklaşım, tarihsel bir derinliğe sahip olan Avrupalılık kimliğini, AB’nin oluşum sürecine hapsedmektedir. Bundan dolayı, Avrupalılığa ilişkin yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, AB merkezli temaları içermektedir. Ancak bu çalışma ile uluslararası bir kimlik olan Avrupalılık kimliğinin tanımlanmasında, kendine özgü niteliklerin ve tarihsel arka planın dikkate alınmasının gerekliliğine, vurgu yapılmaktadır.

Bu alışma ile ümit edilen; Türk akademi dünyasına küçük de olsa bir katkı sağlamaktır. Bu çerçevede, bilimsel ve ahlaki kaidelerden ödün vermeden, ait olduğum medeniyetin ötekisi olan -Batı medeniyetinin çıkış noktası- Avrupalılık kimliğini derinlemesine ele aldığım çalışmamı, ait olduğum Türk-İslam medeniyetine karşı yapmam gereken bir görev olarak değerlendirmekteyim.

Çalışmamın hayat bulmasında büyük katkıları olan; tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ahmet Uysal'a, Sayın Prof. Dr. Hasan Saygın'a, Sayın Kazım Sağlam'a, aileme, katkısı olan diğer tüm değerli büyüklerime ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi, samimiyetimle sunuyorum.

Saygılarımla,

MUSTAFA TIRAMPAOĞLU

İSTANBUL, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
HARİTALAR LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK KAVRAMI, KAPSAMI VE KAVRAMLA İLGİLİ GELİŞMELER

1.1. Var Oluş, Öteki ve Kimlik.....	9
1.2. Kimlik: İnsan ve Devlet	12
1.3. Ulus Devlet Öncesi ve Sonrası	14
1.4. Uluslarüstü Kimlik ve Avrupalılık Kimliği	18

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL PERSPEKTİFTE AVRUPALILIK KİMLİĞİ

2.1. İlk Çağ ve Ötekileri	24
2.2. Orta Çağ ve Ötekileri.....	30
2.3. Yeni Çağ ve Ötekileri.....	36
2.4. Yakın Çağ ve Ötekileri.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COĞRAFİ MEKÂN PERSPEKTİFİNDE AVRUPALILIK KİMLİĞİ

3.1. Avrupalılık Coğrafi Mekânı Nerede Başlar, Nerede Biter?	48
3.2. Avrupalı Devlet Olmak ve Avrupalılık	52
3.3. Ada ve Kara Ülkesi Olarak Avrupalılık Kimliği.....	56
3.4. Avrupa Birliği Coğrafyası	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSALLAŞMA PERSPEKTİFİNDE AVRUPALILIK KİMLİĞİ

4.1. Kurumsallaşma Açısından Alt ve Üst Kimlik İlişkisi ve Ötekiler	68
4.2. Avrupalı Devletlerin Kurumsallaşması ve Avrupalılık Kimliği.....	69
4.3. Avrupalılık Kimliği Açısından Kurumsallaşma Süreci ve Etkileri.....	72

BEŞİNCİ BÖLÜM

KİMLİK İLİŞKİSİ PERSPEKTİFİNDE AVRUPALILIK KİMLİĞİ

5.1. Üst Kimliğin Gölgesinde Alt Kimlikler ve Kimlik Çatışmaları	78
5.2. Ötekisine Bağlı Büyüyen Üst Kimlik Olarak Avrupalılık Kimliği.....	83
5.3. Avrupalılık Kimliğinin Üretkenliği ve Batı Medeniyeti.....	86

SONUÇ	97
--------------------	-----------

KAYNAKÇA.....	103
----------------------	------------

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2. 1. Yunan Şehir Devletleri ve Pers İmparatorluğu.....	27
Harita 2. 2. Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans İmparatorluğu)	32
Harita 2. 3. Avrupa'da Reform ve Karşı Reform	39
Harita 3. 3. Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallık Haritası	57
Harita 3.3. Birleşik Krallık ve Avrupa Kıtası Haritası	60
Harita 3.4. AKÇT Haritası	61
Harita 3.4. 1960'larda Avrupa.....	62
Harita 3.4. AB Haritası.....	65

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 5.3. 1480-1932 Yılları Arasında Avrupa'dan Okyanus Aşırı Coğrafyalara Göç	87
---	-----------

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.3. Birleşik Krallık ve AB Bayrakları Legosu	60
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.:	Aynı eser/yer
AB :	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT:	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
Bkz.:	Bakınız
K.g.:	Karşı görüş

GİRİŞ

İki dünya savaşına merkezi anlamda ev sahipliği yapan Avrupalı devletlerin bir kısmının 1952'de Kömür ve Çelik Topluluğunu (AKÇT) kurmaları ve bu birliğin Batı medeniyetinin başat aktörü olan ABD tarafından temelde çok desteklenen bir proje olması, Avrupalılık kimliğinin tartışılmaz en büyük dönüşüm noktalarından birisi olmuştur. Topluluk, çeşitli süreçler tecrübe ederek günümüz hali olan Avrupa Birliği şeklini almıştır. Avrupa'nın başat ülkelerinden olan Almanya, Fransa, Britanya*¹ ve İtalya gibi büyük ülkelerin yanında, irili ufaklı toplam 28 devletten oluşan Birlik, Avrupalılık kimliği çerçevesinde 500 milyondan fazla bir nüfusa ve dünyanın en büyük ekonomilerinden birisine sahiptir.

Birliğin, uluslararası sorunlara her zaman tek ses halinde yaklaşamaması, zaman zaman özellikle büyük Avrupalı devletlerin, Kennet Waltz'ın "mutlak ve göreceli"² kazanç perspektifinden ifade etmek gerekirse, "ben" odaklı hareket etmeleri ve AB'nin içinde milliyetçilik ve benzeri sebeplerden dolayı, Birliğin varlığına muhalif seslerin olması, Avrupa

*¹AB'ye ilişkin paylaşılan verilerde değişiklikler yaşanabilir. **Bkz.:** AB Resmi İnternet Sayfası, "Countries", (Çevrimiçi) https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en, 3.3.2018.

Britanya ilk olarak AB'den çıkmayı-kalmayı 1976 yılında referanduma taşımış ve seçmelerin %67,23'ü AB'de kalma yönünde oy kullanmıştır. 23 Haziran 2016 tarihinde gerçekleştirilen ikinci referandumda ise Britanyalı seçmenlerin %51,9'u AB'den çıkılması yönünde oy kullanmıştır. Bu referandum sonrasında, Britanya'nın Birlik'ten çıkma süreci başlamıştır ve süreç hâlâ devam etmektedir.

Bkz.: Ian Dunt, "Brexit. What the Hell Happens Now?", London, Canbury Press, 2017.

Bkz.: BBC Resmi İnternet Sayfası: "The UK leaves the EU", (Çevrimiçi) http://www.bbc.com/news/politics/uk_leaves_the_eu, 16.5.2018.

Avrupa Birliği Antlaşmasının 50. Maddesinde; tüm üye ülkelere AB'den ayrılma hakkı tanınmıştır. AB'ye 1973 yılında giren Britanya'nın içerisindeki bazı kesimler tarafından, AB'ye üyeliğin başlamasına paralel olarak Birlik'ten ayrılmak için çalışmalar başlatılmıştır. Britanya'nın AB'den ayrılmasına dayalı bu siyasi hedef Brexit olarak adlandırılmaktadır. Brexit kelimesi İngilizce "Britain" ve "exit" kelimelerinden esinlenerek oluşturulmuştur. Kelimenin esin kaynağı ise 2012 yılında Yunanistan'ın AB'den çıkmasına yönelik yapılan kampanyalarda kullanılan "Grexit" kelimesidir. Grexit kelimesi ise "Greek" ve "exit" kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Ayrıca, Fransa'da AB'den çıkmaya yönelik yürütülen kampanyalarda Frexit adı altında devam etmektedir. AB üyesi ülkelerdeki Birlik karıştı gruplar, bu tarzda adlandırmalar ile siyasi hedeflerini dillendirmektedirler.

Bkz.: AB'ye ilişkin tüm antlaşmalar ve yasalara ilişkin EUR-Lex Access to European Union law Resmi İnternet Sayfası: (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>, 04.04.2017.

Bkz: William R. Walsh, **Euroscepticism in Britain and France: Implications for NATO and the European Union – Brexit, Frexit, UK Independence Party (UKIP), National Front (FN), Conservatives, Comparison of Eurosceptic Parties**, Illinois, U.S.A., University of Illinois Press, 2016.

Bkz: Yunanistan'ın Euro bölgesinde çıkmasına ilişkin: Willem Buiter ve Ebrahim Rahbari, **Global Economics View. Rising Risks of Greek Euro Area Exit**, 6 Şubat 2012, (Çevrimiçi) <http://willembuiter.com/grexit.pdf>, 04.04.2017.

²Kennet N. Waltz, **Man, The State and War – a theoretical analysis**, Columbia, Columbia University Press, 2001.

kimliğinin “belirsizlik” olduğunu sav haline getiren akademik kesimlerin ana dayanak noktaları olmuştur. Bir Alman’ın, Fransız’ın ya da İngiliz’in kendisine sorulduğunda³, öncelikle ait olduğu ulusu ifade etmesi veya “Avrupalıyım” diye cevap vermemesi, Avrupalılık kimliğinin henüz var olmadığına ve inşa edilme aşamasında olduğuna dair savların bir diğer önemli dayanak noktasıdır. Yukarıda ifade edildiği üzere, Birlik üyesi olan ülkelerin birçoğunda, karşıt sosyal ve siyasi hareketlerin her geçen gün daha da belirginleşmesi AB karşıtı bu savları daha da canlı tutmaktadır. Britanya’nın 26 Haziran 2016 tarihinde yapılan referandum sonucunda AB’den çıkma sürecine girmesi ise – ki AB’den daha önce de ayrılmalar yaşanmıştır- AB karşıtı savların, kendi bakış açıları çerçevesinde daha da güçlenmesine neden olmuştur.

Kimlik konusu başlı başına bir tartışma konusu iken Avrupalılık kimliğinin bulunduğu durumdan dolayı, bir ulus devletin ortaya koyduğu kimliksel özelliklere çok yakın olmadığını da unutmadan ifade etmek gerekirse, eleştirel bir biçimde ele alınması doğal bir hal almıştır. Dolayısıyla, Avrupalılık kimliğine hatta bu kimliğin varlığına dair sayısız eleştiriler bulunmaktadır. Fakat Avrupalılık kimliğinin inşa edilme sürecinde olduğunu salt bir şekilde ifade etmek, bu kimliğin daha var olmadığına ama inşa sonrasında var olacağı anlamına gelmektedir. Bu kadar sert savlara maruz kalan Avrupalılık kimliğinin ele alınış metodu, bu koşullar altında daha da kıymetli hale gelmektedir. Dolayısıyla bizim, kimlikten ve kimlik kavramından ne anladığımız ve Avrupalılık kimliğine hangi bakış açılarıyla bakıyor olduğumuz, bu çerçevede daha da önem kazanmaktadır. Avrupalılık kimliği, Fransız Devrimi sonrasında bir devletin ya da birçok eyalet ya da özerk devletten oluşan devletlerin ortaya koyduğu -ABD, Rusya Federasyonu vb. ülkelerde olduğu gibi- ulus-devlet kimliği olarak varlık göstermemişken; onu, ulus-devlet kimlik kavramıyla bütünleşen yaklaşımlarla ele almak, çalışmamız açısından doğru sonuçlara ulaşmamıza engel olacaktır.

Avrupalılık, kimlik kavramının doğasında olduğu gibi kendine özgü karakteristikleri, tarihsel derinliği ve değişik boyutları olan bir kimliktir. Dünyada Avrupalılık kimliğine eş değer başka bir kimlik modelinin olmaması, bu özgünlüğün açık ispatıdır. Bu üst kimliğin oluşumunda; tarihsel, coğrafi, kurumsal ve teolojiye ilişkin girdiler ve kimlik ilişkisi girdileri belirgin olan ana harçlardır. Sovyetler Birliği’nin ortak geçmişi göz ardı ederek sadece ideolojik temelli ortaya koymaya çalıştığı kimlik anlayışını, Avrupalılık kimliği ile eş değer görüp ele almak, Avrupalılık kimliğinin tarihsel, kurumsal, kültürel ve dinsel arka planını göz ardı etmek anlamını taşıyacaktır. Çünkü Avrupalılık kimliğinin temeli; Antik Yunan’a, Roma

³Avrupalı insanların/hakların kendilerini Avrupalı ya da AB vatandaşı olarak tanımlama oranı, ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için:

Bkz.; European Commission Resmi İnternet Sayfası: How “European” do EU citizens feel?,

(Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/topics/fs5_citizen_40_en.pdf, 12.12.2017.

İmparatorluğu'na, Hristiyanlık inancına ve diğer önemli ortak tarihsel tecrübelerle dayanmaktadır. Bundan dolayı, Avrupalılık kimliğinin doğru bir şekilde ele alınabilmesi için, kendine özgü varlığının dikkate alınması, bu çalışmanın sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için en önemli parametrelerden biri haline gelmiştir.

Bu çerçevede, günümüz dünyası ve geleceği için her açıdan çok şey ifade eden Avrupalılık⁴ kimliğinin tarihsel arka planı dikkate alınarak, kimlik oluşumunda temel parametrelerden olan; coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi bağlamında ele alınması çalışmanın temel amacıdır. Batı/Avrupa dünyasının oryantalizm⁵ diye bir araştırma alanı oluşturacak kadar ötekisi olan Doğu'yu ele alırken; Doğu dünyasının akademik çalışmalarında Oryantalizm'in karşıt alanının tam anlamıyla oluşturulamaması, Avrupalılık kimliğinin akademik açıdan sırt çevrilemeyecek bir cazibeye sahip olmasını sağlamıştır. Avrupalılık kimliğinin üretkenliğiyle Batı medeniyetinin de kaynağı olması, bu hususun akademik çekiciliğini daha da arttırmıştır.

Sosyal bilimlerde birçok konuda olduğu gibi "kimlik" konusunda da farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bundan dolayı "Avrupalılık kimliği" çok farklı açılardan tanımlanabilecek bir karakteristiğe sahiptir. Avrupalılık kimliğini ele alırken, bu kimliğin bir ulus devletin yarattığı kimliğin ya da ABD ve benzeri ülkelerde oluşan kimlik özelliklerine sahip olmasını beklemek rasyonel bir yaklaşım olmasa gerek. Göz ardı edilmemesi gereken gerçek, Avrupalılık kimliğinin kendine özgü özelliklerinin olduğudur. Ünlü düşünür İbn-i Haldun'un "insan ve devlet

⁴ Köken bilimi açısından bakıldığında Avrupa kelimesinin köklerinin nispeten Doğu'da olduğunu ifade edebiliriz. Fakat ona ilişkin temanın mimarı, Avrupa'nın ve onun çıktısı olan Batı medeniyetinin düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olan Antik Yunan'dır. Günümüzde bir Orta Doğu ülkesi olarak tanımlanan Lübnan coğrafyasında hakimiyet süren Fenike devletinin güzelliği ile ün salan prensesi olan Europa'ya, Yunan mitolojisindeki en güçlü tanrı olan Zeus'un âşık olması ve sonrasında yaşananlar, bu kelimenin köken bilimi açısından mitsel kısmını oluşturmaktadır. **Bkz.** Pim den Boer, "Europe to 1914: The Making of an Idea," Kevin Wilson ve Jan van der Dussen (ed.), **What is Europe? The History of the Idea of Europe**, London: Routledge, 1995.

Europa kelimesinin, Fenike ülkesinin batısında kalan ülkeleri tanımlamak için kullanıldığı görülmektedir. **Bkz.:** Haluk Özdemir, **Ulusal Dış Politikalar Ve Jeostrateji Bağlamında "Avrupa"nın Anlamı**, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.VII, Ankara, 2007, s.91-112.

⁵ **K.g.** Edward Said'in ve benzer tarzda düşünen düşünürlerin yaklaşımlarında oryantalizm, Doğu'nun negatif anlamda ötekisi olarak ele alınması üzerine dayalı iken İngiliz asıllı ABD'li tarihçi Bernard Lewis ve Lübnanlı Şii Müslüman akademisyen Fouad Ajami gibi kişiler ise oryantalizme karşı, bu yaklaşımı eleştirmişlerdir.

Bkz.: Edwar W. Said, **Orentalism**, New York, Random House Press, 1979.

arasında kurduğu metaforu”⁶ temele alarak yola çıkarsak, nasıl ki bir insanın kimliği bulunduğu anda tanımlanmasına rağmen durağan bir özellik taşımamaktaysa, devletlerin veya toplumların oluşturduğu kimlikler de durağan özelliğe sahip değildirler. Aksine, "kimlik" her zaman değişim içerisindedir. Ayrıca, kimlik temelde “tek” olsa da onun açılımları ve uzantıları da vardır. Örneğin, bir bireyin aynı zaman da kendini “Türk”, “Müslüman”, “Doğulu” ya da “Avrupalı” olarak tanımlayabilmesi fakat kendini değişken sebeplerden dolayı “ilk adım” tanımlamada bunlardan sadece birisini kullanması, kendisini tanımlamak için kullandığı diğer kimlik tanımlamalarından öte olduğu ya da ilişkisi olmadığı anlamına gelmez. Bundan dolayı, Avrupa medeniyeti çatısı altında yaşayan bireylere sorulduğunda direkt olarak “Avrupalıyım” demek yerine, ait oldukları milliyetleri ifade etmeleri, Avrupalılık kimliğinin olmadığına ya da hâlâ yetersizliğine ilişkin bir veri olarak görülmemelidir.

Dünya tarihinde ve günümüzde kendine özgü bir format olan Avrupalılık kimliği ile klasik bir devletin sunduğu kimlik tanımlanması doğal olarak farklı olacaktır. Ayrıca, Avrupa Birliği çerçevesinde ifade edilen, oluşturulmaya çalışan Avrupalılık kimliği zaten var olan bir kimliğin dönüşümünün kendisidir. Bu dönüşüm başarılı olursa kendine özgü olan Avrupalılık kimliğinin formatı olan, bizim yakından bildiğimiz ulus-devlet kimlik anlayışı ile benzeşmesi, ihtimal dâhilindedir. Tarihte kıtasal ölçütte Asyalılık’tan, Afrikalılık’tan veya Amerikalılık’tan bahsedilemezken, Avrupalılık’tan bahsedilebilmesi bu kimlik anlayışının, AB kurulmadan önce de var olduğuna dair savın haklılığına ilişkin, sadece küçük bir deyiştir. Görüldüğü üzere, burada önemli olan, Avrupalılık kimliğine mana bakımından neler yüklediğimiz ve onu hangi perspektiften ele aldığımızdır.

Kimliği üstlenen ne/kim olursa olsun, varoluşun başlamasıyla beraber, varlık, “bilmek” ve “keşfetmek” fiilleri neticesinde varlığını devam ettirir. Var olma savaşındaki bu iki önemli fiil, aslında kimlik inşasının da temelini oluşturmaktadır. Bu eylemlerin ana objesi ise “öteki”, “ötekinin uzantıları” ya da herhangi bir zaman içerisinde ötekisi ile irtibata neden olacak şeylerdir. Dolayısıyla, var olma savaşı verirken, öteki ile karşılaşmak kaçınılmaz olup, bu karşılaşma ister olumlu ister olumsuz olsun, varlığın kimlik inşasında etkin bir rol oynamaktadır. Bu döngü, özetle kimlik ilişkisi olarak adlandırılabilir. Bu süreç, milletlerin can verdiği en büyük ve en önemli organizasyon olan devletlerin kimlikleri açısından da aynıdır.

Avrupalının kendisi ve kendisinden olanı ele alırken sosyolojik metotlar ile yaklaşması, ötekisine ilişkin konularda ise antropolojik metotlar ile yaklaşmayı tercih etmesi, Avrupalının zihin dünyasında “ötekisinin nasıl bir tanımlama” çerçevesinde ele alındığını açıkça ortaya koymaktadır. Avrupalılığın ve onun çıktısı olan Batı medeniyetinin hamurunda -insan

⁶İbn Haldun, “**Mukaddime**”, I. Cilt, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul Dergâh Yayınları, 2013, s.392.

doğasında olduğu gibi – faydacı algıların ve değerlerin ne kadar ön planda olduğu oldukça açıktır. Bundan dolayı, uluslararası ilişkilerde önemli bir yeri olan, temeli Antik Yunan’a ve ünlü savaş dâhisi Çinli Komutan Sun Tzu’ya kadar dayanan, Thucydides, Thomas Hobbes, Niccolo Machiavelli ve diğer düşünürlerin çalışmalarıyla ve Oto von Bismarck gibi devlet adamlarının yaklaşımlarıyla hayat bulan realizm teorisi gelenekleri çerçevesinde, Avrupalılık kimliğinin ele alınması, zorunlu hal almıştır. Genel hatlarıyla, “...devletlerin uluslararası sistemdeki en önemli aktörler olduğu, anarşinin devletin davranışları üzerinde güçlü bir etkisinin bulunduğu ve nihayetinde tüm politikaların güç politikası olduğu...”⁷ ‘nu savunan bu yaklaşım, devletin temel amacının var olma savaşı olduğuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, Avrupalı devletin var olma savaşı aynı zamanda kimliğinin de var olması için verilen savaştır. Bu, üst kimlik olan Avrupalılık kimliği üzerinde belirleyici/şekillendirici etkiye sahiptir. Araştırma konumuz olan Avrupalılık kimliği, kimlik ilişkisi döngüsü açısından ele alındığında görülecektir ki, kurumsallaşmış yapılarıyla kendilerine özgü kimlikleri olan Avrupalı devletlerin üst kimlik açılımı olan Avrupalılık kimliğinin var olması ve varlığını şekillendirmesinde “ötekisi”, tartışılmaz büyük bir öneme sahiptir. Ötekisinin güçlü, tehditkâr fakat salt hâkim güç olmadığı bir pozisyon, Avrupalılık kimliği açısından var olma reflekslerinin güçlü olduğu bir dönemdir.

Avrupalılık kimliğinin var olmasında ve kimlik ilişkisi döngüsünde coğrafi mekânın ve kurumsallaşmanın etkisine ilişkin analiz, bu çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Avrupa medeniyeti çatısı altındaki milletler, kurumsallaşma ile kendi kimliklerini sağlamakta ve devam ettirmektedir. Bu alt kimliklerin oluşumu (Alman, Fransız, İtalyan vb.) ise üst kimlik olan Avrupalılık kimliği varlığının temelini oluşturmaktadır. Coğrafya ise tüm “kimlik ilişkisi döngüsü” üzerinde ve kimliğin var olmasında etkin olan kurumsallaşma sürecini önemli ölçüde etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla, Coğrafya’nın dere tepe biliminin ötesinde, Yves Lacoste tarafından “Coğrafya Herşeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar”⁸ başlığı altında ele alınması oldukça manidardır.

Yukarıda ifade edilen hususların ışığında, tartışmalı tanımlamalara sahip olan Avrupalılık kimliğine ilişkin tarafsız ve doğru değerlendirmelerin yapılabilmesi için daha özenli olma ihtiyacı doğmuştur. Bundan dolayı, araştırma konusuna ilişkin kullanılacak olan sorgulamaların özenle seçilmesi ve doğru şekilde ifade edilmesi oldukça önemlidir.

⁷ Joseph s. Nye Jr. David A. Welch, **Küresel Çatışmayı Ve İşbirliğini Anlamak**, Çev. Rennan Akman, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s.82,83.

Bkz.: Stefano Guzzini, **Realism in the International Relations and International, Political Economy**, London and Newyork, Routledge Press, 2002.

⁸ Yves Lacoste **Coğrafya Herşeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar**, Çev. Selim Sezer, Fransa, 1976.

Çalışmamızda, hipotezler kullanarak konunun derin hatlarla çerçevelenmesini önlemek için araştırma soruları kullanılmıştır. Bunlar:

1. Coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi perspektifinde Avrupalılık kimliği nedir/ nasıl değerlendirilmiştir?
2. Coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi bağlamında ele alındığında büyüyen ötekisine paralel olarak var olan/ortaya çıkan Avrupalılık kimliği ulusüstü bir kimlik midir?
3. Coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi bağlamında ele alındığında büyüyen ötekisine paralel olarak var olan ve gelişen Avrupalılık kimliği, salt hâkim güç olmayan tehditkâr ötekisinin/ötekilerinin varlığının getirdiği avantajlar doğrultusunda Avrupa Birliği merkezli nasıl bir dönüşüm süreci geçirmektedir?

Bu çalışmada, Avrupalılık kimliği konusu yukarıda ifade edilen araştırma soruları doğrultusunda ele alınırken psikoloji, felsefe, sosyoloji, tarih ve teoloji gibi bilim dallarında da faydalanarak disiplinler arası bir yöntem kullanılmıştır. İlgili konuyu kimlik ilişkisi perspektifinden değerlendirirken, bunun İslam dünyasının önde gelen düşünürlerinden olan İbn-i Haldun'un devlet-insan metaforu merkezli yapılması çalışmaya canlılık katarken; bu yaklaşım, araştırmayı okuyan kişi için de daha çekici kılmaktadır. Coğrafi mekân açısından Avrupalılık kimliği ele alınırken, realist paradigma bağlamında Yves Lacoste'nin "coğrafya her şeyden önce savaş yapamaya yarar" yaklaşımının ve Henfried Münkler'in imparatorluk/global hakimiyet perspektifinin⁹ dikkate alınması, çalışmaya dinamik bir ivme kazandırmıştır. Avrupalılık kimliğinin, kurumsallaşma bağlamında ele alınırken Daron Acemoğlu ve James Robinson'un kurumsallaşma ve refah teorilerinin¹⁰ dikkate alınarak konuya yaklaşılması ise çalışmanın araştırma konusunun tarihsel köklerinden günümüze aralıksız bir şekilde incelenmesini -başka bir deyişle- konunun, modern dünyadan bağlantısız olmayan bir ölçütte ele alınmasına olanak tanımaktadır.

Ayrıca, "kimlik ilişkisi" bağlamında Avrupalılık kimliğinin, insanlık tarihinde her zaman idealizme karşı galip gelen "realist paradigma" perspektifinde ele alınması konuyu daha rasyonel bir şekilde ele almayı sağlayacaktır. Tabii ki, çalışma konularının genel olarak realist paradigma gelenekleri çerçevesinde ele alınması, Avrupalılık kimliğinde büyük dönüşüm

⁹ Henfried Münkler, **İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantiği**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

¹⁰ Daron Acemoğlu, James A. Robinson, **"Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri"**, İstanbul, Doğan Kitap, 2013.

noktası olan Avrupa Birliği sürecinde ve bilgi- teknoloji çağında savlarının güçlendiği iddia edilen “idealist akımın”¹¹ araştırma konusu itibariyle etkin olduğu açılardan ifade edilmesine, bir engel teşkil etmemektedir.

Hepsinden önemlisi, bu çalışmada Avrupalılık kimliği; coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi perspektifinde ele alınırken, araştırma parametreleri ayrıştırıcı olarak değil de birbirleriyle çok yönlü bağlantılı olan parametreler olarak değerlendirilmektedir. Farklı milletlerin, dillerin ve dinlerin bir araya gelmesi ile oluşumu ifade edilen Amerikan kültürüne ilişkin yapılan “melting pot” veya “salad bowl”¹² benzetmeleri, Avrupalılık kimliğinin oluşumunda etkin olan bu üç temel konu için de uygun bir benzetme olacaktır. Çünkü Avrupalılık kimliğinin oluşumunda coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisine ilişkin veriler, birbirlerinin oluşumunu hem tetiklemiştir hem de iç içe girerek oluşumun bir parçası haline gelmiştir.

Araştırma konusunun sağlıklı bir şekilde ifade edilebilmesi için ilgili kavramlar genel hatlarıyla değerlendirilirken, çalışmanın özgünlüğünü bozmamak ve çalışmayı kavramlara ilişkin yaklaşımlar ile boğmamak için kavramlar üzerinde nispi oranda durulmuştur. Çalışmamızda; kimlik, ötekisi, üst kimlik, uluslararası kimlik, Avrupa, Avrupalılık kimliği, coğrafi mekân, kurumsallaşma, kimlik ilişkisi, Avrupa Medeniyeti, Batı ve Batı medeniyeti, öne çıkan kavramlardır.

¹¹Kökleri; Voltaire, John Locke, Montesquieu, David Hume, John Stuart Mill, Adam Smith ve Immanuel Kant gibi önemli düşünürlerin yaklaşımlarına dayanan “idealizm”, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşananlara tepki olarak çıkmış bir uluslararası ilişkiler teorisidir. Savaş sonrası ABD’nin nasıl bir dünya düzeni istediğine dair ortaya atılan Wilson İlkeleri’nin mimarı olan ABD’nin 28. Başkanı olan Thomas Woodrow Wilson, bu akımın önde gelen destekçilerindendir. Kant’ın Demokratik Barış Teorisi’nin etkisinin ciddi olarak hissedildiği idealist ilkeler, uluslararası kanunların etkin olduğu ve demokratik ülkelerin barış yanlısı olacağı düşüncesi üzerine kuruludur.

Bkz.: A.C. Eving, **Idealism: A Critical Survey**, Oxford, Routledge Press, 2012.

¹²**Bkz.:** Steven Conn, “**Melting Pots, Salad Bowls, Ethnic Museums, and American Identity**”, **The Oxford Handbook of American Immigration and Ethnicity**, Ed. by. Ronald H. Bayor, Londra, 2016.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK KAVRAMI, KAPSAMI VE KAVRAMLA İLGİLİ GELİŞMELER

İnsanın varoluşundaki temel hassasiyet noktası “ben kimim?” sorunsalı olsa gerek. Bir ömür içerisindeki yaşanan, yaşanmak istenen ve varoluşa ilişkin diğer tüm şeyler bir şekilde, bu sorunsalın gölgesindedirler. Bireysel kimlik sahiplerinin ortak ihtiyaçları ve değerleri doğrultusunda toplumu ve milleti oluşturmasıyla, genişleyen ve kapsayıcı kimlik kavramları oluşmaktadır. Bu oluşum, kimlik kavramına ilişkin hususların daha derinden analiz edilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Varoluşun özündeki tekliğin/benliğin, anlam kazanması için gerekli olan “çevre” ise varoluşa ve onun öz tanımlaması olan kimlik kavramına anlam katmaktadır. Bu varoluşun ve öz tanımlaması olan kimlik kavramının taşıyıcı ile yeni konumlanması ise bu hususa ayrı bir değer yüklemektedir. Bireyin varoluş noktasından başlayan bu süreçte, kimlik kavramı kelebek etkisi misali genişlemekte ve her genişleme sürecinde kendine özgü nitelikler edinmektedir. Dolayısıyla her kimlik kavramı, özünü temsil ettiği varlık ile kendine özgü olma niteliği kazanır.

Bilinen yeryüzünün görünen hâkimi olan –olağan üstü doğa olayları olmadığı sürece– insanoğlu hem bireysel olarak kendi kimliğine hem de toplumsallaşarak yeryüzünün en büyük ve en gelişmiş organizasyonu olan devlete, can vermektedir. Devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları ulusüstü kuruluşlar da genel olarak “organizasyon” olarak değerlendirilebilir. Fakat bunlar, devlet mekanizması ile karşılaştıracak derecede karmaşık değerler bütününden oluşmamakta ve genel olarak, ortak kimlik hususu ile çok ilgili değildirler. Çalışmamız açısından bu husus değerlendirildiğinde; Avrupalılık kimliğinin ne toplumsallaşma ve diğer etmenlerin etkisiyle oluşan devlet kimliği ne de devletlerin bir araya gelerek oluşturduğu bir birliğin kimlik anlayışı sınıfında yer aldığı görülmektedir. Çünkü Avrupalılık kimliği; tarihsel arka planı olan, önemli süreçler tecrübe ederek varlığını günümüze kadar koruyan ve varlığını Avrupa Birliği’ne borçlu olmayan kendine özgü bir üst kimlik anlayışıdır. Birkaç devletin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bir kimlik anlayışı tanımlamasının aksine, Avrupalılık kimliği; dünya ekonomisinde ve siyasetinde Avrupa Birliği gibi önemli bir aktörün var olmasındaki nedenseller bütünü alt çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı olan, Avrupalılık kimliğinin; coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkin perspektifinden değerlendirilmesine ilişkin sürecin doğru şekilde ilerleyebilmesi için bu bölümünde; varoluş ve kimliğe ilişkin temel hususların değerlendirilmesine, yer verilmiştir.

1.1. Var Oluş, Öteki ve Kimlik

Varoluş, düşünce tarihinde köşe taşı haline gelmiş en temel ve popüler konulardan birisi olmuştur. Felsefenin derinlemesine ele aldığı bu konu, teolojinin de aynı zamanda merkezi konularından birisi haline gelmiştir. Bu konunun yoğun şekilde ele alınmışlığından yola çıkarak, genel olarak ifade etmek gerekirse, “varoluş” ’un kaynağı maddeye bağlandığı gibi aynı zamanda metafiziksel sebeplere de bağlanabilmektedir. Bu konuya ilişkin tarih boyunca çok farklı yaklaşımlar olmakla beraber, Antik Yunan gibi değişik toplumlarda varoluşun temeli mitsel kurgularla tanımlanmaya çalışılmışken, temelde iki ana yaklaşımın olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Bu yaklaşımlardan ilki, varoluşu tanrısal bir sebebe bağlarken; diğeri, yaratılışta tanrının rolünü göz ardı eden yaklaşımdır. Tarihsel süreç içerisinde, dini otoritenin sınırlandırılmasında büyük yol alan Avrupa’da, 19. Yüzyılda Darwin’in “evrim teorisi”¹³ yaratılışın kaynağının tanrı olmadığı savunan savlara dayanak noktası olma adına büyük bir yankı yaratmıştır. Bu yaklaşım, teoloji dünyasında hoş karşılanmamakla beraber, özellikle üç büyük dine ait (İslam Hristiyanlık, Yahudilik) düşünce akımları tüm Darwinist iddiaları reddederek; varoluşun kaynağını, her şeyin yaratıcısı olarak tanımladığı, Tanrı’ya bağlamaktadırlar.

İnsan doğası, sadece tam olarak açıklayamadığı “varoluşu” değil; birçok bilinmeyi, anlama ve tanımlayabilme ihtiyacından/arzusundan kendini alı koyamamaktadır. Çünkü insan doğasının temel değerlerinden olan “bilmek” fiili; güvenlik, güç ve hâkimiyet denen olguların kapısını aralayan temel anahtardır. Başka bir deyişle, varoluşa güven veren ve onu geleceğe dönük kılan öncelikle, “bilmek” fiili olup; daha sonra onun işlenmesidir. Teolojik açıdan yaklaşıldığında, nasıl ki bütün inanç sistemlerinde bilgelik ön plandaysa ve ilahi dinlerden* en son din olan İslam dininin ilk insanlığa seslenişi “ikra (oku)”¹⁴ ise eski Antik Yunan’da da

¹³Yaratılışı hem Darwinizm teorisine ve hem de tanrı tarafından yaratılış tezine dayandırarak açıklamaya çalışan üçüncü bir yaklaşım da bulunmaktadır. Buna göre, yaratılışın kaynağı tanrıdır, fakat daha sonra evrim süreci sonrasında günümüz dünyasındaki canlılar var olmuşlardır. Ayrıca, Darwinizm teorisinin etkisi sosyal bilimler başta olmak üzere diğer birçok bilim dalında da kendini göstermiştir.

Bkz.: Fatih Özgökmen, **Evrin Teorisi Tanrı İnanışını Dışlar Mı?**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2012, s.41-60.

Bkz.: Charles Darwin’in tüm çalışmaları için: (Çevrimiçi) <http://darwin-online.org.uk/>, 7.1.2018.

Bkz.: Alexander Rosenberg, **Darwinism in Philosophy, Social Science and Policy (Cambridge Studies in Philosophy and Biology)**, Cambridge University Press, ABD, 2000.

¹⁴Kur’an, 96. 1, Alak Süresi (İkra Süresi), (T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası: (Çevrimiçi), <http://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/96-alak-suresi>, 1.2.2018.

bilgelik tanrısı Apollo'nun tapınağının girişinde "know thyself (kendini bil)"¹⁵ ifadesinin yazılması tesadüf olmayıp, insan doğasının "bilmek" eylemine olan doyumsuz ihtiyacının bir göstergesidir. Bu bağlamda insan bireysel olarak nasıl kendisini etkileyeni veya ona hükmeden materyal ya da metafiziksel anlamda keşfetmeye çalışıyorsa, onun en büyük organizasyon ürünü olan devletin de varlığına ve geleceğine anlam katan ve yön veren "bilmek" eylemi ve onun gelecek adına işlenmesidir. Bundan dolayıdır ki her devletin; eğitim, bilim, istihbarat ve benzeri konularda ihtiyacını karşılayabilmek için önemli kurumları mevcuttur.

Craig Calhoun, "Social theory and the Politics of Identity" isimli çalışmasında, "bilmek" fiilinin, "keşif" in ötesinde bir derinliğe sahip olduğunu ifade etmekte olup hiçbir kültür ya da dilde isimsiz insan, benlik, ötekisi ya da öznelerin varlığına dair hiçbir belirti olmadığını, belirtmektedir. Ayrıca, "kendini bilmek" eyleminin öncelikle "keşif eylemi" olarak anlaşıldığını fakat aslında kimliğin inşasına ilişkin eylem olduğunu ve ötekilerin neden olduğu bilinmeye ilişkin eylemlerle yüzleşmenin, kaçınılmaz olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁶ Bu perspektifte bilmek eyleminin sunduğu inşa sürecinin, devlet isimli dev organizasyonun bütünü içinde de önemli bir gerçeklik olduğunu gözden kaçırmamak gerek. Çünkü bilmek eylemi hem insanın hem de onun hayat verdiği en büyük organizasyon olan devletin varoluşunun, temelini oluşturmaktadır.

"Kimlik nedir?" Sorusuna ilişkin kimliğin ele alındığı akademik çerçeveye bağlı olarak, farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Farklı yaklaşımların zengin yorumlarında kimlik tanımını tanımlı belirsizliğe itmek yerine; sözlük anlamı ile tanımlamanın bu çalışma adına, daha faydalı bir yaklaşım olacağı rasyonel bir adımdır. Türk Dil Kurumu, "kimlik" tanımlamasını şu şekilde yapmaktadır.

*"Kimlik –ği (isim) 1. İsim Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özellikler bütünü...2. Kişinin kim olduğunu tanıtan belge... 3. Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü"*¹⁷.

¹⁵Pausanias, **Pausanias Description of Greece**, IV cilt, çev. W.H.S. Jones, Litt.D., H.A. Ormerod, Cambridge, MA, Harvard University Press; London , Perseus Digital Library İnternet Sayfası: (Çevrimiçi)<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Paus.+10.24&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0160>, 7.3.2018, s. 10.24.

¹⁶ Craig Calhoun, *Social theory and the Politics of Identity*, Oxford, Blackwell Press, 1994, s.9-10.

¹⁷T.C.Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Türk Dil Kurumu) Resmi İnternet Sayfası:**Kimlik**,(Çevrimiçi),

“Oxford Dictionaries” ise “kimliği” (identity), İngiliz dilinde şu şekilde tanımlamaktadır: *“1. The fact of being who or what a person or thing is...2.The characteristics determining who or what a person or thing is...”*¹⁸

Yukarıda tanımlamaların ışığında, kimliğe ve kimliğin türevlerine ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmakla beraber her şeyin ötesinde, kimliğin var olana ilişkin sayısız özelliklerinin öz bir şekilde ifade edilmesi sonucunda ortaya çıkan ve “ötekisi” kavramıyla anlam kazanan “şey” olduğu ifade edilebilir. Tabii ki bizim bu bölümde, üzerinde duracağımız konu varoluşun kavramsal veya felsefi tartışması olmayıp, varoluş sonrası 'ötekisine paralel olarak var olan, oluşturulan/oluşan ve sahiplenilen kimliktir.

Varoluşun tamamlanması neticesinde varlık, çevre ile etkileşim ve iletişim haline girer ve ötekisi olarak adlandırılacaklar ile karşılaşmış olur. Bu sayede, “var olanın kendisinden başkası (öteki) olmasaydı, kimlik kavramının da anlamı kalmazdı” ifadesi anlam kazanmaktadır. Öte yandan, bu iletişim ve etkileşim eş zamanlı olarak, varoluşunu tamamlayan varlığın da kimlik oluşumu süreci veya sonraları gelişimi/değişimi anlamına gelmektedir. Kimlik ve varoluş arasında temel bir karakteristik olan "durağanlık" kavramını en iyi şekilde anlamak oldukça önemlidir. Varoluş, varlığın ortaya belirmesiyle eylemselliğini tamamlamış olur. Fakat varlığın edindiği kimlik, durağan bir yapıya sahip değildir. Yani, kimliğin tanımlandığı an, anlık durağanlığı temsil edebilir. Öte yandan, kimlik her zaman değişim halindedir. Bundan dolayı, kimliğin kendisi ve kavramsal boyutu tanımlanırken ya da değerlendirilirken oldukça dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır. Çünkü kimliklerin inşası çok yönlü ve değişken etmenlere bağlıdır.

Manuel Castells'e göre; kimliğin oluşumunda rol alan girdilerin kaynakları öncelikle; tarih, coğrafya biyoloji, etkin kurumlar, ortak geçmiş bilinci, bireysel arzu ve istekler ve onlarında etkin olduğu iktidar aygıtları ve dinsel vahiylerdir. Tüm bu girdileri ister bireysel olsun ister kurumsal olsun; kimlik üstlenicileri, kendi koşulları altında kendilerine göre yeniden değerlendirirler.¹⁹ Ayrıca, kimlik üstlenicisinin kendisine gelen girdileri kendi varlığı çerçevesinde yeniden tanımlarken; “ötekisi”, etkin bir şekilde rol almaktadır. Dolayısıyla, ötekisi sürekli gelişim ve değişim halinde olan kimliğin özelliklerinde oldukça belirleyicidir.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56a87504a9d155.04867288, 07.04.2017.

¹⁸Oxford Dictionaries Language Resmi İnternet Sayfası: **Identity**, (Çevrimiçi) <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/identity>, 09.04.2017.

¹⁹Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür / Kimliğin Gücü**, Çev.: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, C.II, 2003 İstanbul s. 14.

1.2. Kimlik: İnsan ve Devlet

Düşünce dünyasında insan ne kadar çok tartışma ve araştırma konusu olmuş ise onun yarattığı en geniş ve kapsamlı organizasyon/kurumsallaşma örneği olan devlette -söz yerindeyse en az onun kadar- odak noktası olmuştur. Devlete ilişkin birçok farklı tanımlamalar ile karşılaşmak mümkündür. Fakat genel hatlarıyla;

“Devlet, çok önemli iki ayırt edici özelliği olan özel bir siyasi birim türüdür. Bu özellikler teritoryallik (mülkilik) ve egemenliktir. Teritoryallığın anlamı açıktır: Bir devlet yer yüzeyinin sınırları tanımlanabilir, belli bir parçasını yönetir. Egemenlik bu mülkü yönetme hakkıdır ve bu mutlak bir haktır. Çoğu durumda, dünya politikasıyla ilgili bir tartışmada “devlet” sözcüğüyle karşılaştığımızda, bununla eş anlamlı en iyi sözcük “ülke” olacaktır.”²⁰

İnsan örnekleme ile konuyu ele almak gerekirse, örneğin; kişi var olduğunda en yakın çevresinden başlayarak mümkün olabilecek her şey ile etkileşim haline girer ve kimlik oluşumu dinamik bir şekilde devam eder. Var olan kimlik, her değişim sürecinde yeni varoluşumunu (değişimini) da tamamlamış olur. Bireysel kimlik, varoluş sınırlarını genişlettikçe, aidiyet duygusunun da sınırları genişlemektedir. İlk başta anne ve babanın tanınmasıyla var olan aidiyet duygusu, çevrenin genişlemesiyle beraber evrilme sürecine girer. Bu sayede kimlik, daha üst kimliklerle tanışmakta ve ona göre yeni aidiyet alanlarının bir parçası haline gelmeye başlamaktadır. Kişi; kendisi, ebeveynleri, aile, sülale, semt, şehir, bölge, ülke ve benzeri üst kimlik sunumlarına aidiyet duygumunu genişletirken; kimliğin çok yönlü olmaya başlaması sonucunda, kişinin sınırları içerisinde bulunduğu devlet organizasyonunun ya da başka etmenlerin ortaya koyduğu üst kimliğe aidiyet duygusu ile de karşılaşmaktadır. Kişinin sınırları içerisinde yaşadığı siyasi egemen gücün sunduğu kimlik anlayışı da tıpkı kendi bireysel kimlik oluşumu ve gelişimi sürecinde olduğu gibi farklı süreçleri ve deneyimleri tecrübe ederek, güncel olan kimlik anlayışı haline gelmekte olup, gelecek için varlığını devam ettirme çabasıdır.

Yukarıda anılan bireysel kimlik oluşumunun perspektifinde konuya giriş yapılırsa, bu kadar zengin kaynaklardan beslenerek var olan kimliklerin uygun yerlerde/etmenlerde bir araya gelmesiyle -ki bu kurumsallaşmanın en iyi ve geniş örneğidir- devlet kavramı, hayat bulmaya başlamaktadır. Bundan dolayı, “devlet” bu bireylerin toplamından oluşan

²⁰Joseph S. Nye Jr., David A. Welch, **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, Çev. Renan Akman, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s.48,49.

karmaşıklığın da merkezi olmuş oluyor. Doğal olarak, en büyük organizasyon/kurumsal yapı olan devletin taşıdığı özellikler, onu var eden insan kaynaklı olmaktadır. Devlet ve insan arasındaki derin bağlantının neticesinde görülen bu benzerliği, tarihte ilk kavramsallaştıran kişilerden birisi ise ünlü düşünce adamı Ibn-i Haldun olmuştur. O'na göre, “devlet” ve onu var eden “insan” arasında metaforal bir ilişki vardır. Dolayısıyla, devletler de insanlar gibi doğar büyür ve ölürler.²¹ Daha da önemlisi, insan ve devlet arasındaki bu metaforik benzetme sadece doğum (devletin kurulması), büyüme (devletin yükselmesi) ve ölümden (devletin yıkılması) ibaret değildir. Devlet denen büyük organizasyona hayat veren, onu canlandıran, yönetimden en alt kadroya kadar çalışan; insandır. Burada gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta; bu büyük organizasyonun kimliğinin belirlenmesinde sayısız girdilerin olduğu gerçeğidir. Bu da tıpkı bir bireyin, kimlik oluşumu sürecini yaşaması gibidir. Nasıl ki bir bireyin iç dünyası, ailesi, sosyal çevresi, yaşadığı süreçler, sahip olduğu maddi ve manevi koşullar ve benzeri girdiler, kimliğinin temel özelliklerinin oluşmasına sebep oluyor ise bir devletinde; kurulduğu coğrafi, siyasi ve benzeri koşullar, etrafındaki ötekilerin (diğer devletler ya da hâkimiyet sahibi kurumsallaşmış organizasyonlar) durumu, iç ve dış değişimler ve gelişmeler, devletin kimliğinin oluşmasında etkilidir. Burada devletin kimliğine şekil veren başat aktör ise coğrafya, tarihsel olarak yaşanan süreçler ve diğer etmenlerin yanında, devletin kendi halkıdır/insanıdır. Bu başat etmenlerden coğrafya ve yaşanmışlık (tarihsel tecrübe), büyük bir öneme sahiptir. Sonuç olarak, bir milletin yaşanmışlığı onun olduğu gibi kurduğu devletin de davranış kodlarını belirlemektedir.

Örneğin; -birçok kaynakta karşımıza çıkabilecek bir karşılaştırma olarak- İzlanda ve İsrail halklarının davranış kodlarının ve kurdukları devletlerin aynı karakterlerde olmasını beklemek, makul değildir. İzlanda halkının - jeopolitik konumu ve halkın tarihsel tecrübelerinden dolayı- kurduğu devletin kimliği, ötekisi kaynaklı sert ve saldırgan bir davranışlar bütününe sahip değildir. Çünkü İzlanda devletinin sunduğu kimlik anlayışının güvenlik algısı, Ortadoğu'da kendisinden ve çevresinden kaynaklanan sorunlarla şekillenmiş olan İsrail'kinden farklıdır. Çünkü İzlandalılar, izole coğrafyaları ve diğer etmenler sayesinde genel olarak savaşımlardan, istilalardan ve göçlerden nispeten uzak kalabilmiştir. Fakat Yahudiler/İsrail halkı tarih boyunca sürgünler yaşamışlar ve bulundukları dağınık coğrafyada her zaman belirgin bir şekilde çeşitli sebeplerden dolayı ötekisi olmuşlardır/dışlanmışlardır. Her yerde, öteki olmaları Yahudi teolojisinin ortaya koyduğu seçilmiş millet düşüncesinin etkin ve güçlü olmasına sebep

²¹ **Bkz.:** Ibn Khaldun, **The Muuqaddimah**, Çev. Franz Rosenthal, ABD, Princeton University Press, 1989.

olmuştur. Dolayısıyla, II. Dünya Savaşı sonrası Nazi katliamını²² tecrübe etmiş bir halk olarak İsrail halkı ve Filistin topraklarında kurduğu devlet, İzlanda'nın tam tersine bir devlet kimliği ortaya koymaktadır. İsrail devleti için, güvenlik ve tehdit algıları en üst seviyede olup, kimlik anlayışında temel şekillendiricidir. Tüm bu ifade edilenlerin anlam kazanıp pratikte değer kazanması ise sadece “1.1. Varoluş, Öteki ve Kimlik” bölümünde açıklayıcı bir şekilde ifade edildiği gibi “ötekisinin” varlığı ile ilişkilidir. Çünkü bir toplumun, halkın kimlik anlayışının temel oluşumu ve dinamik değişim süreçleri, ötekisi üzerinden ateşlenmekte ve yol almaktadır.

1.3. Ulus Devlet Öncesi ve Sonrası

Günümüz dünyasında, liberaller tarafından “ulus devlet” kavramının küreselleşen dünyada ne kadar çok zayıfladığı/zayıflayacağı ve devlet dışı aktörlerin her geçen gün daha çok etkin olacağı savunulsa da en azından kısa ve orta vadede ulus devletlerin, uluslararası sistemin hâkim güçleri olduğu ve olacakları su götürmez bir gerçektir. Öte yandan nasıl ulus devletin etki alanı ve bunun zamansal boyutu tartışma konusuysa, tarihsel olarak ulus devletin ortaya çıkışına ilişkin de tam bir fikir birliğinin olduğunu söylemek, mümkün değildir. Hatta ulusun mu ya da ulus devletin mi daha önce ortaya çıktığı sarmalı, bu tartışmanın temelini oluşturmaktadır. Tüm bu fikrinsel karmaşanın yanında Ulus'un ne olduğu ya da nasıl tanımlanması gerektiği de farklı tanımlamalara maruz kalmıştır.

Uluslararası sistemde, imparatorlukların etkin olduğu ve etnik milliyetçiliğin ön planda olmadığı dönemlerde, hanedanın ve imparatorluğun şemsiyesi altında farklı unsurların bir arada tutulması daha mümkün idi. Fakat milliyetçiliğin ön plana çıkması ve imparatorluğun birleştirici unsurlarının son bulması ile birleştirici unsurların sağladığı şemsiye altında yer alan alt kimliklerden birisinin, ön plana çıkarak kendi kimliğini güç yetirebildiklerine üst kimlik olarak sunması/dayatması, ulus devletler içerisindeki ayrılıkçı hareketlere hayat suyu olmuştur. Bundan dolayıdır ki ulus devletlerde, milliyetçilik ve ulusçuluk kavramları ortak hafıza temelinde ele alınarak daha geniş ve kapsayıcı hale getirilmektedir. Bu sayede, azınlıkların var olan devlete yönelik aidiyetlerinin güçlendirilme ihtimali oldukça güçlüdür. Ayrıca hangi koşul altında olursa olsun hâkim güç, sahip olduğu yetenekler ve olanaklar çerçevesinde etkisi altındaki kimlikleri daha kolay kontrol edilebilir hale getirmek için ortak kimlik anlayışı olmasa

²² Güncel durumu itibarıyla, Yahudilere yapılan Nazi katliamı, devletler arası sistemde kabul görse de bazı akademik çalışmalarda bunun bir soykırım olmadığına ilişkin güçlü iddialar bulunmaktadır.

Bkz.: Gyeorgos Ceres Hatonn, The Trillion Dollar Lie- The Holocaust, America West Publishers, ABD, 1991.

dahi ortak hedefler ve değerler sunmaya çalışır. Aksi durumda, kanlı çatışmalara kadar varan büyük çekişmeler, söz konusu ülkenin kaderi haline gelecektir.

Daha önce ifade edildiği üzere, ulus devlet öncesi ve sonrası başlı başına bir tartışma alanıyken devletin mi ya da ulusun mu daha önce var olduğu da ciddi bir tartışma konusudur. İmmanuel Wallerstein'a göre; yaygın yaklaşımın aksine devletin varlığı, ulustan önce gelmektedir. Bu yaklaşımını ise bugün bir Belçika, Lüksemburg ya da Hollanda devletlerinin varlığının bu devletlere ait ulusların var olmasının nedeni olduğuna ilişkin örnekleme ile desteklemektedir ve devletlerarası sistemi, milliyetçiliğin çıkışının nedeni olarak görmektedir.²³ Fakat devlet organizasyonu inşa sürecini tamamlamadan önce de insanlar ait oldukları klan ya da küçük topluluğu ve çıkarlarını koruma eğilimindeydi. Bundan dolayı bu yaklaşımı, genel bir doğru olarak görmemek ve istisnai durumları da dikkate almak gerekli olabilir. Buradaki duygusal hareketlilik ise milliyetçiliğin duygusal inşa sürecinin ilk adımları olarak ele alınabilir. Ayrıca ulus ile çoğu zaman aynı anlamda kullanıma eğilimi olan "millet" ifadesini de ele almak önemlidir. Bu kavramların kullanımları ve tam olarak neyi ifade ettikleri, dönemsel olarak değişiklik gösterebilmektedir. Osmanlı Devleti'nde millet kavramı ile dinsel farklılığın ifade edilmesinde olduğu gibi. Devletin modeli ne olursa olsun, bir şekilde onu var edenlerin ortak noktalarda buluşmaları zorunludur. Bu çerçevede, Ernest Renan'ın günümüz devletlerinin de anlaşılmasına katkı sağlayan yaklaşımı önem arz etmektedir. O'na göre, ulusun temelini ortak geçmiş/hafıza ve beraber yaşama isteği oluşturmaktadır.²⁴ Ortak geçmiş, ulusun var olmasındaki ilk adım iken; beraber yaşama isteği, varlığın devamını sağlamaktadır. Bu ise, devletin gerçek anlamda var olma sürecidir.

Ulus devlet sonrası oluşan topluluğa, "kurgusal etniklik" tanımlaması yaparak sonucu; kurumsallaşmanın bir çıktısı olarak ele alan Etienne Balibar'a göre;

*"Hiçbir ulusun doğal olarak etnik temeli yoktur, fakat toplumsal oluşumlar ulusallaştıkça içerdikleri (ya da dışladıkları) paylaştıkları ya da hükmettikleri topluluklar da "etkinleşir"; yani sanki kendiliğinden bir ilk kimliğe, kültüre, çıkarlara sahip olan, bireyleri ve toplumsal koşulları aşan doğal bir cemaat oluşturmuşçasına geçmişte ya da gelecekte temsil eder hale gelir."*²⁵

²³ İmmanuel Wallerstein **"Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik"**, Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler, Çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yayınları 1993, s. 103.

²⁴ Ernest Renan, **What is a nation?**, (Çevrimiçi) <http://www.nationalismproject.org/what/renan.htm> , 04.04.2017.

²⁵ Etienne Balibar, **"Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji"**, Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler, Çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yayınları 1993 s.121.

Balibar'ın yaklaşımı, belirli koşullarda rasyonel olsa da Etnik yapısı %98,5²⁶ Japonlardan oluşan Japonya ve benzeri ülkelerin istisnai durumları; bu savı, yeniden gözden geçirmeyi zorunlu hale getirmektedir. Çünkü saf bir etnik kökenden geliş ne kadar mümkün olmasa da sonuç olarak; milletlerin önemli bir kısmı etnik bir köken üzerinde hayat bulmuşlardır. Bu geçek onların kimlik tanımlamalarında da kendini göstermektedir. Burada Balibar'ın yaklaşımını desteklemek ya da karşı çıkmak etnik köken kavramının tanımlanma tarzına ilişkindir.

Ulus'un mu yoksa ulus devletin mi daha önce ortaya çıktığı ciddi bir tartışma halini almış olsa da -açık olarak ifade etmek gerekirse- genel kabul gören sava göre; ulus devlet kimliği, Fransız İhtilali sonrası beliren milliyetçilik akımı ile hayat bulmuş ve daha önce olmayan yeni bir kimlik anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Bazı düşünürler için ise bu dönem aynı zamanda feodalizmden kapitalizme geçişin yaşandığı süreci temsil etmektedir. Bu akım büyük imparatorlukların yıkılmasına sebep olurken, aynı zamanda günümüz dünyasının uluslararası ilişkiler sisteminde aktör olan devlet modellerinin de var olmasına sebep olmuştur.

Ulus devlet öncesinde insanlar, kimliklerini topraklarında yaşadıkları yönetici kişinin; kralın/padişahın kimlik açılımı üzerinden ifade etmekteydiler. Yani belirgin tanımlayıcı olan insanların ait oldukları; krallığın, imparatorluğun ya da feodal yönetimin sunduğu kimlik anlayışıydı. Örneğin; Amerika Kıtası'nda, İngilizlerin hâkimiyetleri altında olan coğrafyada İngiliz olmadıkları halde insanların, kendilerini tanımlarken Britanya kraliçesinin tebaası olarak tanımlamalarıdır. Bu kişiler etnik olarak İngiliz olmadıklarını bilmelerine rağmen tanımlayıcı kimlik olarak siyasal aidiyetlerini, tanımlayıcı olarak görmekteydiler. Fakat Fransız Devrimi sonrasında hayat bulan milliyetçilik akımıyla, insanlar ait oldukları etnisiteyi ve yurttaşlık kavramını ön plana çıkarmaya başlamışlardır. Bunun neticesinde, bilindik üzere dönemin imparatorlukları, milliyetçilik hareketleri neticesinde parçalanmaya başlamışlardır.

Tarihsel olarak bakıldığında, imparatorluklar döneminde kullanılan tebaa kelimesi yerine ırk ve ulus kelimeleri, azınlık ifadesinin yerine ise etnik grup ifadesi kullanılmaya başlanılmıştır. Etnik grup ifadesi azınlık teriminin söz yerindeyse yerini almıştır. Bu gelişimin tetikleyicisi ise ulus devlet anlayışı ve bu anlayışın azınlıkları "ben" olma yönlü tetiklemesidir. Burada dikkat edilmesi gereken husus; kimlik, insan ve devlete ilişkin tanımlama anlayışlarında değişimlerin olabildiğidir.

²⁶ Central Intelligence Agency, The World Fact Book Resmi İnternet Sayfası: **Japan**, (Çevrimiçi) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ja.html> , 05.04.2017.

Günümüz klasik ulus devlet kimlik anlayışına, anlam katan ve onu var eden Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan düşünceler olmuştur. Bu düşünceleri, halkın en alt kısmına kadar ulaştıran ve onun bir halk hareketi olarak anlam bulmasını sağlayan ise “Sanayi Devrimidir”. Bu çerçevede ise matbaanın aktif kullanımı sonrası sıradan insanların dahi okuma-yazma oranlarının artması; matbaayı, milliyetçilik akımının itici gücü haline getirmiştir. Sanayi Devrimi, kapitalizme muazzam bir alt yapı hazırlarken, bireylerdeki “benlik” algısını adeta baştan yaratmıştır. Çünkü kapitalizm, bireysel tüketimle gerçek anlamını kazanmaktadır. Tüketime özgürce ve rahatça yapılabilmesi için kazanabilen ve harcayabilen “ben” olmazsa olmazdır.

Avrupa coğrafyasında ulus devlet hâkimiyetinin oluşması hem bu coğrafyayı hem de dünya genelini derinden etkilenmiştir. Avrupa coğrafyasında yaşanan bu değişime ilişkin Halil İnalcık’ın yaklaşımı oldukça dikkat çekicidir. İnalcık’a göre; Orta Çağ Avrupası Respublica Christiana’yı ideal edinerek tüm Hristiyan ulusları, Kilisenin ve tek bir imparatorun sancağı altında birleştirmeyi hedefliyordu. Bunun neticesinde, birçok haçlı seferi gerçekleşmiştir. Yeni Çağ’da ise Hristiyan Avrupa’nın hâkimleri birbirinden bağımsız, rekabet halinde olan ve gerektiğinde birbirlerine karşı ittifak oluşturan ulus devletler olmuştur. Bu değişim, devletlerarası denge sisteminin ve denge siyasetinin ortaya çıkması ve Haçlı Seferleri’nin yerini, ulusal savaşların alması anlamını taşımaktadır. Ulusal çıkarların yoğun şekilde öncelenmesi aynı zamanda ulusal dil, din, tarih gibi ulusallaşmanın temel harçları olan kavramların güçlenmesi ile paraleldir. Bu aynı zamanda, yeniçağın tetikleyicisi olan bireysellik ilkesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.²⁷ Avrupa coğrafyasında başlayan bu değişim, dünyanın her noktasına bir şekilde sıçramıştır. Yeni ve Eski Dünya’yı sömürgeleştiren Avrupa medeniyetinin bu etkisinden uzak durmak, neredeyse imkânsızdır. Çünkü Avrupalı beyaz adam, ekonomiden edebiyata her alanda, dünya medeniyete yön verici konumda olmuştur.

Milliyetçilik akımı ile Sanayi Devrimi birbirlerine bazı boyutlarda destekleyici olmuşlardır. Çünkü milliyetçilik, burjuvanın kökten desteklediği ve monarşinin otoritesine karşı halk desteği bulan temel argüman olmuştur. Kralın otoritesi ve ağır vergiler altında ezilen burjuva sınıfının, talep ettiği güce meşru bir şekilde ulaşmasını ağılayan araç görevini gören milliyetçilik akımıdır. Milliyetçilikte diğer birçok kavram gibi farklı siyasi egemenliklerin ya da ideolojilerin elinde farklı tanımlamalara uğrayabilmektedirler. Fakat milliyetçiliğin genel olarak dinamik ve tetikleyici bir yönünün olduğu, ortak kabul olsa gerek çünkü “...*Milliyetçilik, temelini oluşturduğu topluluk fikrini hem sınırsal hem de siyasi olarak gerçekleştirmek üzere, ortak kimliği*

²⁷ Halil İnalcık, Rönesans Avrupası: Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 4-5.

hareket geçirecek, örgütleyecek ve hazırlanmış bir siyasi programa dönüştürecek şekilde kimliği vurgulamaktır”²⁸

Milliyetçilik akımının yön verdiği büyük imparatorluklar yıkılmış ve ilk başta en azından teorik anlamda, birçok topluluk kendi kendini yönetme şansı bulduğundan dolayı, dünyada daha barışçıl bir sürecin yaşanması beklenmiştir. Fakat, bir an için devletler arası çıkar çatışmalarını göz ardı etsek bile; ulus devletler, hâkim oldukları coğrafyalardaki azınlıklara kendi ulus devlet kimlik anlayışlarını dayatarak yeni lokal krizlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermişlerdir. İngiltere, Fransa ve İspanya’daki benzeri bağımsızlık hareketleri bunlara örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler, günümüzde ayrılıkçı milliyetçi sorunlarla karşı karşıya gelmiş olsalar da Sanayi Devrimi’nin sağladığı avantajlarla daha da güçlü ülkeler haline gelmiş ve özellikle İslam coğrafyası başta olma üzere farklı coğrafyalarda milliyetçilik akımını çıkarları çerçevesinde kullanmışlardır. Bu hususa ilişkin Hamza Türkmen’in, “Ulusçuluk Çıkmazı: Kürtler ve Çözüm Arayışı” isimli çalışmasında, değerlendirmesi şu şekildedir: Avrupa, sömürgecilik sürecinde kazanmış olduğu ithalat ve ihracat temelli iktisadi kazanımlarını ve sömürdüğü coğrafyalardaki yer altı kaynaklarını istediği gibi kullanma hakkını koruyabilmek için, Batı dışı toplumları hâkimiyet altına almış ve onları yeniden düzenleyerek Batılı değerlerle yaşamaya ve yönetilmeye zorlamıştır. Bunun sonucunda, kapitalist sömür sisteminin bir parçası ve koruyucu birimleri arasında olan Batı dışı ulus devletler olmuştur.²⁹ Osmanlı’ya karşı milliyetçilik başkaldırıışlarının, özellikle “Batılı devletler” (ve Rusya) tarafından desteklenmesi, bunun açık göstergesidir.

1.4. Uluslarüstü Kimlik ve Avrupalılık Kimliği

Sosyal bilimlerde, yapılan sınıflandırmalar hem araştırmacıya kolaylık sağlamakta hem de araştırmanın daha sağlıklı bir şekilde yapılmasına olanak tanımaktadır. Fakat sınıflandırmayı ne olursa olsun gerçekleştirmek adına, araştırmaya konu edinilen “şeyin” kendine özgü değerlerini yok saymamak gerekir. Bu çerçevede, kendine özgü değerleri olan Avrupalılık kimliğini, üst kimlik tanımlaması çerçevesinde ele alırken daha dikkatli davranılması önemli bir gereksinimdir. Uluslarüstü kimlik, kurulan ulus devletlerin sunduğu kimlik formatının bir üstünü ifade etmektedir. Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan milliyetçilik akımı neticesinde birçok ulus devlet kurulmuştur. Bu devletler, ulus-devlet kimliği

²⁸ Vasıf Erenus, **Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım**, İstanbul, Ezgi Matbaacılık, 2010, s.146.

²⁹ Hamza Türkmen, **Ulusçuluk Çıkmazı: Kürtler ve Çözüm Arayışı**, İstanbul, Ekin Yayınları, 2009, s.13.

perspektifinde kimlik inşasında bulunmuşlar ve dolayısıyla alt kimliklerin belirginleşimi, uluslarüstü kimlik formatını dikkat çekici hale getirmiştir.

Tarihten silinen imparatorlukların veya Sovyetler Birliği örneğinde olduğu gibi hâkim güç merkezli federasyon devletlerinin sunmuş olduğu bazı üst kimlik örnekleri, karşımıza çıkabilir. Özellikle Sovyetler'in sunmuş olduğu kimlik anlayışı, Avrupalılık kimliği ile karşılaştırılma hususunda öne çıkmaktadır. Manuel Castells'e göre; çok uluslu modern bir devlet olan Sovyetler Birliği'nde; II. Dünya Savaşı'nda işgale karşı direniş için halkların Sovyet bayrağı altında toplanması -ve Stalinist terörün son bulması sonrası 1960'larda refah seviyesinde yaşanan artış Sovyet vatandaşları için gurur kaynağı olurken- süper güç olan bir ülkenin eşitlik ve dayanışma temelinde vatandaşı olmak, Sovyet kimliğini güçlendiren etmenler olmuştur. Fakat iktisadi sıkıntılar, eşitlik ve adalet beklentilerinin karşılanmaması, bu kırılgan kimliğin son bulmasına neden oldu. Dolayısıyla Ruslar, 1980'lerde kendilerini 'Sovyet Vatandaşı' olarak tanımlama cesaretini göstermiş olsa da diğer Sovyet halkları için sadece 'Sovoklar' olarak kaldılar. Sonuç olarak; Sovyet vatandaşı kimlik projesi salt başarısızlık örneği olmasa da halkların zihin dünyasında gerçek anlamda bir yer edinemedi. Bu aynı zamanda ulusal kimliğin, devlete dayanarak kendi kendini oluşturacağı yaklaşımına ters düşen bir durumdur.³⁰ Bu çerçevede, 'Sovyet vatandaşlığı' kimlik anlayışının bu kadar kırılgan olmasının temel nedeni; Sovyetlerin kurucusu olan Ruslar ile diğer halkların tamamıyla, arasında ortak değerlerin olmamasıdır. Bu çerçevede Ruslar ve Slav-Hristiyan halklar arasında güçlü ortak değerler ön plana çıkarken, başta Müslüman Türk halklar olmak üzere, diğer halklar ile aralarında ortak değerlerin olmaması göz ardı edilemez. Özellikle dil, din ve etnik açıdan Ruslardan ve Ruslarla ortak değer taşıyan diğer halklardan tamamen farklı olan Müslüman Türk halkların ve diğer Müslümanların, tarih boyunca Rusların başat ötekilerinden olması ise Sovyet vatandaşlığına ilişkin ortak değerlerin oluşmasını zorlaştıran, temel nedendir.

Tarihsel arka plan ve ortak değerler açısından değerlendirildiğinde diğer uluslarüstü kimlik formatları ya da benzerlerinin aksine; uluslarüstü kimliğin en çok dikkat çeken formatı, Avrupalılık kimliğidir. Bu kimliğin ana hayat damarları; Antik Yunan felsefesinden, Roma İmparatorluğu'ndan ve Hristiyanlık'tan alınan miraslar bütünüdür. Derin köklere sahip olan, etnisiteler ve ulus kimlikler üstü olan bu kimlik; yerel ve yerel üstü kimliklerden beslenerek, kimliğin doğasına aykırı olan durağanlığa karşı duruşuyla varlığını sürdürmektedir. Öte yandan Asyalılık, Afrikalılık ya da Amerikalılık gibi üst kimliklerin oluşmamasının sebebi

³⁰ Manuel Castells, **Kimliğin Gücü: Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür**, İstanbul, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.56,57.

Avrupalılık kimliğinin oluşmasında yaşanan evrelerin ve beslenme kaynaklarının olmamasına bağlanabilir.

Hiç şüphesiz Antik Yunan felsefesi, Avrupalılığın düşünce mirası olarak önemli bir yer tutmaktadır. Yaşanan tarihsel sürecin neticesinde, Avrupa coğrafyasında Roma İmparatorluğu'nun yarattığı "ortak aidiyet duygusu" yok oldu, Papalığın da eskisi gibi güçlü ve etkin olduğu söylenemez. Ama hâlâ bu ortak değerlerin kıvılcımları var ve Avrupalı devletler bunları ortak bir miras ve değerler bütünü olarak görmekteler. Bu ortak miras algısı, Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve halifeliğin pratik anlamda sonlandırılması (ve teoride askıya alınması) sonrasında ortaya çıkan devletler arasında ise genel olarak tamamen bitmiş olduğu ifade edilebilir. Bu hususta, imparatorluğun ana mirasçısı olan Türkiye'nin son döneme kadar sürdürmüş olduğu pasif ve imparatorluk algısı olmayan dış politika tarzının da etkili olduğunu göz ardı etmemek gerek. Fakat Türk dış politikasında, yakın zamanda yaşanan değişimler ile eski ortak değerleri tekrar hatırlatma adına kıvılcımların yaratıldığı ifade edilebilir.

Ulusüstü kimlik dediğimizde, ulusüstü organizasyonların aksine ifade edebileceğimiz örnekler nadirdir. Dünyada taraftarları birçok ulustan olan dinlerin de sundukları kimlik anlayışlarının, ulusüstü kimlik olarak tanımlanma potansiyelinin rasyonel dayanağı oldukça güçlüdür. Bu doğrultuda, belki de Müslümanlık veya Hristiyanlık kimlikleri de uluslarüstü bir kimlik olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede dinlerin sunduğu kimlik anlayışının üst kimlik olarak el alınması başlı başına önem arz eden bir araştırma konusudur. Günümüz dünyasında, dinlerin ortaya koyduğu kimliklerin, ulus devlet kimliği süreci sonrasında da durumunu tanımlamak oldukça tartışmaya açık bir konudur. Dinin kimlik tanımında öncelik haline geldiği tarih içerisindeki dönemlerde, farklı milletlerin ortak kimliği haline geldiğini ifade edebiliriz. Fakat bu özellikler din devletlerinin ve dinler arası savaşların belirlediği süreçlerde daha geçerli bir savdır. Dinlerin ortaya koydukları kimlik anlayışlarının, ulusüstü kimlikler sunup sunmadığını ele alacağımız tarihsel sürecin, ulus-devlet kimliğinin ortaya çıktığı dönemden itibaren ele alınması gerekmektedir. Çünkü ulus devletlerin olmadığı bir süreçte ulusüstü kimliğin varlığından bahsetmek, rasyonel bir yaklaşım olmaz. Ulus devlet kavramının ortaya çıkmasından önce dinlerin sunduğu ve toplumlar tarafından dönem dönem öncelik haline gelen dini kimliklerin bu durumu belki birleştirici ortak kimlik olarak ifade edilebilir.

Endülü'sün şaşalı dönemlerinde Arapların ve sonraki yüzyıllarda Türklerin önderliğinde İslam dünyası, Avrupalı devletler açısından tehdit edici ve korkutucu ötekisi olmuştur. Öteki olarak İslam dünyasının varlığı; Avrupa medeniyetini ve Avrupalılığı, belirgin şekilde bir üst kimlik olarak güçlendirmiştir. Bazen Papa'nın bazen Avrupalılık medeniyetinin önde gelen devletlerinin önderliğinde, bu korkutucu ötekisine karşı büyük savaşlar verilmiştir. Bu karşı

koyma, işgal etme ve yok etme arzusu ve tarihsel tecrübeler bütünü; kökleri Antik Yunan'a, Roma İmparatorluğu'na ve Hristiyanlığa dayanan ortak kimlik anlayışını daha da güçlendirmiştir.

Hristiyanlık dininden beslenen fakat salt dini bir üst kimlik olmayan Avrupalılık kimliği, modern dünyada varlığını değişimler geçirerek devam ettirmeyi başarabilmiştir. Fakat üst kimlik örneklerinin çok yaygın olmaması ve üst kimlik nedir ve nasıl tanımlanması gerektiğine dair oluşmuş temel denetleyiciler olmadığı için Avrupalılık kimliğinin ne ölçütte bir üst kimlik olduğu konusunda tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Şayet, bir ulus devlet kimlik anlayışına ilişkin değerleri, üst kimlik olarak Avrupalılık kimliğinde de ararsak, karşımıza yetersiz ve belirsiz bir kimlik çıkacaktır. Bu durum ise, Avrupalılık kimliğinin bir kimlik olup olmadığına dair tartışma ortamı yaratacaktır.

Avrupalı devletler/milletler arasından sayısız farklılıklar vardır. Fakat en az bu farklılıklar kadar, ortak değerlerin de olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Antik Yunan'dan, Roma'dan ve Hristiyanlık'tan gelen değerlerin farklı süreçler yaşayarak ciddi değişimler yaşamaları kaçınılmazdı. Olumlu ya da olumsuz yaşanan her şeye rağmen, Avrupalı milletler geçmişlerini aynı köklere dayandırarak Avrupa medeniyetini ve onun çıktısı Batı medeniyetini oluşturabilmişlerdir. Bu ortak geçmiş ve geleceğe beraber yürüyüş artıları ve eksileriyle Avrupa medeniyetinin en son kurumsallaşma örneği olan Avrupa Birliği çerçevesinde devam etmektedir. Avrupa medeniyeti, kendi periferisinde hayat bulan ve zamanla kendi parçası gibi (ABD, Kanada, Avustralya... vb. ülkeler) kabul gören diğer devletler/milletler ile beraber Batı medeniyetini oluşturmaktadır.

Avrupa medeniyeti çatısı altında Avrupalılık, "ötekisine" karşı belirgin hatlarla üst kimlik ortaya koymuştur. Bunun neticesinde; Avrupalı ve onun çıktısı Batı medeniyeti, kendini ve kendine ilişkin değerleri ele alırken sosyolojik metotlara başvurmaktadır. Ancak Avrupalı, "öteki" ve "ötekine ilişkin değerleri" ele alırken antropolojik metotları tercih etme eğilimindedir. Sosyolojik metotlar, inceleme konusu olanı, insani değerler ölçütünde değerlendirirken; antropolojik metotlar, onu metalaştırmaktadır. Bu metalaştırma, inceleme yapana incelediği üzerinde keyfi davranma hakkı olduğu dürtüsünü vermektedir. Keyfi davranma dürtüsüyle motive edilen antropolojik metotların profesyonelce pratiğe dökülmesi ise Avrupa medeniyetinin doğasında mihenk taşı olan pragmatizm³¹ sayesinde olmaktadır.

³¹Tarihsel arka planı insanlıkla eşdeğer olan pragmatizm'in (faydacılık) kökleri Antik Yunan filozoflarına kadar giderken, İngiliz düşünürler Jeremy Bentham -ki bu akımın kurucusu olarak görülür- ve John Stuart Mill yaptıkları çalışmalar ile bu akımın güçlenmesinde etkin rol oynamışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL PERSPEKTİFTE AVRUPALILIK KİMLİĞİ

Ortak tarihin ve tarih bilincinin, aynı kimliği taşımada ya da en azından farklı kimliklere rağmen aynı değerler etrafında buluşabilmede, büyük bir rolü vardır. Bu rolünden dolayı, gerektiğinde bilinçli olarak “ortak tarih bilinci” yaratmak için, devletler tarafından “kurgulara” başvurulduğunu görebiliriz. Bu kurgulara duyulan ihtiyaç ise “ortak yaşanmışlığın”, beraber yaşama isteği oluşturmak için gerekli argümanları sağlamada yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan, ortak yaşanmışlık tecrübeleri yeterli olan milletlerde ise tarihsel tecrübelerin anıları toplum hafızasında canlı tutulmaya çalışılır. Ortak tarih bilinci ister kurgular ister tarihsel tecrübeler üzerine olsun, millet kimliğinin var olmasında hayati bir önem taşımaktadır. Bu kavram, var olan alt kimliklerin bir araya gelerek bir üst kimliğin çatısı altında (ulus kimlik) aidiyet çerçevesinde buluşmalarına kapı aralamaktadır.

Ortak tarih bilincinin güçlü olduğu millet ve devlet olabilme yetilerinin gerektiği ölçüde sağlanabildiği toplumlarda, iç farklılıkların ayrılıkçı boyuttan uzak olduğu gözlemlenirken; ortak tarihi bilincinin ve diğer etmenlerin ortak kimlik oluşturmada yetersiz kaldığı bölgelerde, iç farklılıkların çatışmaya ve ayrılıkçı hareketlere dönüşebilme potansiyeli daha yüksektir. İspanya’nın Katalonya özerk belgesine ilişkin yaşananlar ise bunun canlı örneği olarak görülebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, “ortak tarih bilincini” millet ve devlet olmada tek el unsur olarak görmeden kaynaklanan yanılsıza düşülmemesidir. Bir toplumun, milletin ve devletin var olmasındaki temel etmenlerin oransal ve tahammül edilebilir olan eksikliklerinin diğer bir etmen ile ikame edilebilir olduğunu, “kimliğe ve üst kimliğe ilişkin hususlarda” göz ardı edilmesi imkânsız bir yaklaşım olarak görmek gerekir. Yani, ortak tarih bilinci yetersiz olan bir ülkede; refah seviyesinin yüksek olması, ayrılıkçı tarafın savunma konusunda yetersiz olması ya da diğer aktörlerin bunu uygun görmemesi gibi sebepler “zorunlu ortak yaşamı” ve tek devlet olmayı ön plana çıkarabilmektedir. Yine, Katalonya bölgesinin bağımsızlık denemesinin hüsrana uğraması, bu hususa ilişkin güncel bir örneklem olarak değerlendirilebilir.

Bkz.: William James, **Pragmatism and Other Writings**, Ed. Giles Gunn, Penguin Books, İngiltere, 2000.

Bkz.: John Stuart Mill, **Utilitarianism**, Ed. by. Kindle, Aeterna Press, Londra, 2018.

Bkz.: Jeremy Bentham, **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, Newyork, Clarendon Press, 2007.

Millet olabilmeye ilişkin temel hususun geniş açılımı; toplumun farklı kesimlerinin beraber yaşamaya yönelik sahip olduğu, sağduyudur. Ortak tarih bilinci, bu hissiyatın oluşmasında önemli bir role sahiptir. Bu hissiyatın oluşması çok kolay olmamakla beraber yaşanmışlık kadar toplumun düşünürlerine de önemli bir rol düşmektedir. Thomas Pain'in 1775-1776 yıllarında kaleme aldığı, devletin var olma amacının; bireyin hayatını, sahip olduklarını ve özgürlüğünü koruma üzerine konumlandırıran "Common Sense"³² çalışması, bu hususta uygun bir örnek olarak gösterilebilir. Pain, çalışmada; Amerikan toplumuna beraber yaşamının makul olduğunu ifade ederken, onları Britanya'ya karşı başkaldırıya davet etmektedir. Bu örneklem, Amerika Birleşik Devletleri'nin günümüz itibarıyla sunmuş olduğu kimlik anlayışı ve çatısı altında bulunduğu Batı medeniyeti açısından anlaşılabilir. Ama burada daha da zor olanı, ABD gibi onlarca örneğin bir araya gelmesi, kendi kimlik anlayışları için oluşan ortak hissiyatın sağlanması ve kendi kimliğini korurken diğerleri ile bir üst kimlik çatısı altında aidiyet hissetmesidir. Başka bir deyişle, bir halkın, ulusun oluşması oldukça zorlu süreçler gerektirirken, onlarcasının kendi varlığını ve kimlik anlayışını tamamlayarak başka bir üst kimliğin altında aidiyet hissederek var olmaları daha da zor bir oluşum süreci demektir. İşte bu, Avrupalılık kimliğinin var olma adına attığı ilk adımda karşılaştığı ana durumdur.

Batılı halkların, bir üst kimlik altında aidiyet hissi çerçevesinde var olabildiklerini değerlendiren Ortega Y Gasset'e göre; İlk Çağ sonrasında kaos içerisinde savrulan Batılı halkların temel özelliği ikili bir hayat sürmeleridir. Her biri kendine has özellikleriyle var olmasını devam ettirirken; aralarında ya da üstlerinde ortak düşünceler, davranışlar ve coşkular dizisi oluşmuştur. Hristiyanlık dini, zamanla ulusal kiliseleri var ederken; Roma'dan kalma miras, kendisine her Batılı devlette bir şekilde yer buldu. Ne 15. Yüzyılda Avrupa'nın farklı coğrafyalarında farklı şekillerde hayat bulan Rönesans hareketi ne de 18. Yüzyılın tarihe yön veren akımlar, bu "ortak zihinsel tutumun" değişmesine neden olamamıştır. Batılı halklar, oluşan bu ortak değerlerden kopmayarak kendilerine özgü şekilde varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Hiç şüphesiz, Gasset'in ifade ettiği ve her şeye rağmen varlığını koruyabilen "ortak zihinsel tutum", Avrupalı halkların ya da onların çıktısı olan Batı medeniyeti çatısı altındaki halkların arasında yaşanan çekişmelere hatta savaşımlara engel olamamıştır. Yunan mitolojisinden bir örneklem ile Gasset'in bu durumu Avrupalı halkları, Avrupa'nın karnında

³²Thomas Pain, **Common Sense**, ABD, 1776, US History Resmi İnternet Sayfası: (Çevrimiçi) <http://www.ushistory.org/paine/commonsense/>, 6.11.2017.

çekişip duran ve analarının kucağında dövüşen Oidipus'un ikizleri Eteokles ve Polynikes'e benzetmesi oldukça ilgi çekicidir.³³

Gassetin bu yaklaşımı, "1. Kimlik Kavramı, Kapsamı ve Kavramla İlgili Gelişmeler" ve 1.4. "Uluslarüstü Kimlik ve Avrupalılık Kimliği" bölümünde ifade edilen: Avrupalının ve onun çıktısı Batı medeniyetinin kendine ilişkin hususları ele alırken sosyolojik metotlara başvurduğunu; ancak "öteki" ve "ötekine ilişkin hususları" ele alırken antropolojik metotları tercih etme eğiliminde olduğunu, dillendiren savı tekrar göz önüne getirmektedir.

Bu çerçevede, dinamik yapısıyla sürekli gelişim halinde olan, günümüzde varlığını devam ettiren, muhtemel gelecekte de var olmaya devam edecek olan ve derin bir tarihsel geçmişe sahip olan Avrupalılık kimliğinin; tarihsel perspektiften ele alınması, çalışma konusunun kesintisiz bir şekilde incelenmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca Avrupalılık üst kimliğinin tarihsel arka planına hâkim olma, onun güncel durumunu ve en önemli çıktısı olan Batı medeniyetini daha iyi değerlendirebilme olanağı sunmaktadır. Anlaşıldığı üzere, Avrupalılık kimliğinin tarihsel arka planının en azından "zaman" çağları açısından, genel hatlarıyla "ötekisi" üzerinden incelenmesi, çalışma açısından oldukça faydalı olacaktır. Yazının icadından önceki süreçte de Avrupa tarihi ve coğrafyasına ilişkin üzerine gidilmesi gerekli olan önemli hususlar olduğu açıktır. Ama yazıdan öncesi dönemi de ele almak çalışmayı daha geniş alana yayarak hantallaştıracaktır. Zaten yazının icadı sonrası dönemler de oldukça geniş bir zamanı kapsamakta ve Avrupalılık üst kimliği ve onun çıktısı olan Batı medeniyeti üzerinde etkisi olan birçok önemli gelişmeleri içermektedir. Doğal olarak, bu kadar geniş tarihi dönemler çerçevesinde Avrupalılık kimliğinin sadece birkaç sayfa içerisinde ele alınması mümkün değildir. Ancak, en azından üst kimlik olarak Avrupalılık kimliğinin; coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi perspektifinde ele alınması sürecinde konunun ayaklarının yere basmasına olanak sağlamaktadır.

2.1. İlk Çağ ve Ötekileri

Antik Yunan dönemi, söz yerindeyse, Avrupalılık kimliğinin "düşünce" anlamında temellerinin atıldığı süreç olarak ifade edilebilir. Bu dönemde, "felsefe" temel bilim dalı olarak hayat bulmuş ve birçok farklı alanda düşünce akımları ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu önemli

³³Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan: Avrupa Üstüne Düşünceler**, Çev. Nuriye Gül Işık, İstanbul, Metis Yayınları, 1992, s.123.

gelişmeler, günümüz dünyasında ifade edilen Avrupalılık kimliğinin “temel düşünce taşlarının” da oluşması anlamını taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki Sokrates’siz, Platon’suz ya da Aristoteles’siz bir Avrupa’dan, Avrupalılıktan ve hatta Batı medeniyetinden bahsetmek imkânsızdır. Bu dönemde “krallıklar” ve “mutlak monarşiler” genel yönetim biçimleri iken, Antik Yunan’da “bazı demokratik uygulamaların”³⁴ olması ise Antik Yunan’ı; Avrupalılar açısından daha da önemli hale getirmektedir. Peki, Avrupa’nın ve onun çıktısı olan Batı medeniyetinin güncel varoluşunda temel değer haline gelen demokrasi, genel hatlarıyla nedir? Luciano Canfora’nın “Avrupa’da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi” isimli çalışmasında bu konuya şu şekilde değinilmektedir: Antik yurttaşlık ve demokrasi kavramı asker toplumu anlamına gelmekte olup, bu kavramın kökenini dikkat çekici hale getiren iki temel husus vardır. Bunlar; yurttaşlık hakkına kimlerin sahip olduğu ve herkesin bu hakka sahip olması durumunda; toplumun en zayıflarının, bu hakkı nasıl kullanacağına ilişkin hususlardır. Özellikle ikinci husus ayrı bir tartışma alanı yaratmaktadır. Yeterli zihinsel ve maddi kaynakların yokluğunda, halkın yurttaşlık haklarını pratikte kullanırken çoğunluk ilkesinin mi, halk iradesinin mi ya da hukukun mu öncelenmesi gerektiği tartışma konusudur. Dolayısıyla, üst sınıflar için çatışmayı sembolize eden ayrılıkçı bir terim olarak demos (mülksüz sınıflar) ve kratos (aşırı güç) kelimelerinden oluşan demokratia (demokrasi), bu iki temel husus çerçevesinde şekillenmiştir.³⁵ Avrupa medeniyetinin tasarladığı günümüz dünyasında, halen Antik Yunan’dan gelişerek günümüze kadar gelen demokrasinin nasıl uygulanması gerektiği, güncel bir sorun olmaya devam etmektedir.

Platon ve Aristo’nun ahlak ve devleti bir bütün olarak ele alması ve bunların ortak noktasının “devlet” değil de “birey” olması oldukça dikkat çekicidir. Çünkü Antik Yunanlılar için devletin varlığı, bir sultanın ya da saltanatın üzerine kurulu olmanın ötesinde şehrin üzerine

³⁴Ahmet Taner Kışlalı, **Eski Yunan’da Demokrasi ve Demokratik Düşünce**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Resmi Sayfası, (Çevrimiçi) http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/b7134683221c2c0_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi, 6.11.2017.

A.e. **Bkz.:** Eski Yunan’da şehir, yaşlılar meclisinin tayin ettiği bir yönetici tarafından yönetilmekteydi. Şehre ilişkin önemli hususlarda, yurttaşlar bir araya gelerek yönetime katılmaktaydılar. Kadınlar, çocuklar, yabancılar ya da köleler ise yurttaş olarak görülmemekteydi. Birçok kaynağa göre; günümüz açısından değerlendirildiğinde fazla demokrat olmayan bu uygulamalar, demokrasinin doğuş noktasıdır. Antik Yunan’da sadece toplumun küçük bir kısmının yönetime katılması ve yurttaş sayılabilmeye ilişkin tanımlamanın hümanist değerlerle örtüşmemesi, günümüz değerleri anlayışı açısından kabul edilebilir değildir. Fakat Antik Yunan’daki demokrasi anlayışının doğru şekilde anlaşılabilmesi için onu, bulunduğu dönemin kendi şartları altında değerlendirmek gerekir.

³⁵Luciano Canfora, **Avrupa’da Demokrasi: Bir ideolojinin Tarihi**, Çev. Neşenur Domaniç, Nusret Avhan, İstanbul, Literatür Yayınları, 2010, s.24.

kuruludur. Bu Yunan şehirlerinin yönetimi ise ne bir krala ne de bir imparatora bağlıdır. Aksine, “şehir” yani “devlet” yurttaşlardan oluşun bir topluluk anlamını taşımaktadır.³⁶ Avrupalılığın ve onun çıktısı olan Batı medeniyetinin oluşumunda, Antik Yunan dünyasındaki bu felsefi düşünceler ve devlet yönetimi şekline ilişkin yaklaşımlar, hayati bir öneme sahiptir. Bundan dolayı Batı medeniyetinin, İlk Çağ’daki Batılı (Yunanlı...!) düşünürleri ele alırken “Batı medeniyeti merkezli milliyetçi algı perspektifinde” sahiplenici (mirasçı) bir yaklaşım sergileyerek, köklerini “demokrasi eşliğinde” bu döneme dayandırmaktadır. Hatta bu doğrultuda; Avrupalılar, insanlığın medeniyet gelişimini ele alırken de kendi sahiplendiklerini ön plana taşıma eğilimindedirler. Bunun neticesinde bilimin ve demokrasinin tarihçesini ele aldıklarında, bilimin ve demokrasinin köklerini Antik Yunan üzerinden Batı medeniyetine dayandırmaktadırlar. Son birkaç yüzyıldır süren, Batı medeniyetinin askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda etkin dünya hâkimiyeti sonucunda ise; “Batı medeniyeti merkezli medeniyet, demokrasi ve bilim algısı”, ötekilerinin de zihin dünyasında önemli bir yer edinmiştir.

Bu çerçevede, Antik Yunan’da ve günümüz Avrupalı/Batılı düşünce dünyasında “insanın merkeze alınması”, sadece bir benzerlik olmaktan öte, tarihsel derinliği olan bir geçmişten günümüze gelişin göstergesidir. Fakat bu dönemin, sadece düşünce ve yönetim şekli demokrasi açısından Avrupalılık kimliğine kaynak olduğunu ifade etmek çok doğru olmayacaktır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi kimlik oluşumunun temelinde “ötekisinin” varlığı ve gerekli olduğu yerde, ötekisi kaynaklı “hayati tehdit” bir gerekliliktir. Bu dönemde tabii ki, insanlar kendilerini Avrupalı olarak tanımlamıyordu. Hatta günümüz Avrupa’sı olarak adlandırdığımız coğrafyanın ciddi bir kısmı, dönemin modern şartlarından çok uzaktı ve Batı medeniyeti murislerinin bir kısmı dağınık şekilde günümüz Asya coğrafyasına kadar uzanan yerlerde yaşamaktaydılar. Fakat üst kimliğin var olması için ihtiyaç duyulan “tehdit edici ötekisinin”, başka bir deyişle “barbarların” varlığı mevcuttu. Bu dönemde şehir devletlerinden oluşan Yunanlılar ve diğer Batılı güçler, Anadolu’ya ve Yunanistan’a hükmetmek isteyen Perslilerin tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır. Tek merkezi yönetime sahip olmayan Yunan şehirleri (devletçikleri), normalde dönem dönem kendi aralarında büyük anlaşmazlıklar yaşarken, Pers tehdidi karşısında- bazı şehir devletleri ya da kesimler Perslilerle iş birliğini gitmesine rağmen- bir araya gelmişler ve ortak savunma yapmışlardır. Bu karşı karşıya geliş,

³⁶Muhammed Abid El-Cabiri, **Arap Ahlaki Akli: Arap Kültüründeki Değer Düzenlerine Yönelik Çözümleyici Bir Araştırma**, Çev. Muhammet Çelik, İstanbul, İlim Yurdu Yayıncılık, 2015, s. 323-324.

birçok farklı kaynakta ilk "Batı" ve "Doğu" çatışması³⁷ olarak da ifade edilmektedir. Bu adlandırma, batı ve doğu kavramlarına medeniyet kimliği değerleri yüklenmesinin göstergesi olurken; bu süreç, Avrupa coğrafyasında üst kimlik anlayışının da var olmaya başlaması anlamına gelmektedir.

Harita 2.1. Yunan Şehir Devletleri ve Pers İmparatorluğu

Kaynak: Antony Evelyn Alcock, **A Short History of Europe: From the Greeks and Romans to the Present Day**, UK, Palgrave Macmillan, 1998.

“Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa’nın Yeniden Yorumlanması” isimli çalışmanın yazarı Josep Fontana’ya göre; Yunan ve barbar kavramları birbirlerini bağlı olarak ortaya çıkmışlardır. Yunanca konuşurken kendini ifade etmekte zorluk çeken kişiler için kullanılan “barbar” sözcüğü, Persliler ile yaşanan mücadeleyle beraber siyasal ve ahlaki yönleriyle tehdit edici ötekisini tanımlama boyutunu kazanmıştır.³⁸ Bu tanımlama şekli, bu çağda temelleri atılan Avrupalılık üst kimliğinin ve onun çıktısı olan Batı medeniyetinin her dönemde “ötekisini tanımlama metodu” haline gelmiştir. Ötekinin “siyasal yönleriyle” tanımlanması, onun kurumsal yani devlet olarak tehdit ediciliğini betimlerken, “ahlaki yönleriyle” tanımlanması onun, insanlığın huzurunu bozan ve insanlık düşmanı olan ötekisi olarak konumlandırılması

³⁷İlk Batı-Doğu Çatışmasına ilişkin Bkz.: Tom Holland, **Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West**, New York, Anchor Books, 2006.

³⁸ Josep Fortuna, **Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa’nın Yeniden Yorumlanması**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003, s.3.

anlamına gelmektedir. Bu sayede “ötekisi” sadece bir siyasal, askeri ve ekonomik olarak tehlike saçan bir devlet tanımlamasının üstünde; daha tehlikeli, insanlığın ve onun kurduğu medeniyetin düşmanı olan “barbar” statüsüne sokulmaktadır. Bu, “1.4. Uluslarüstü Kimlik ve Avrupalılık Kimliği” bölümünde, daha önce ifade edilen “ötekini tanımlama metodu” ise, Avrupalıların/Batılıların kendilerinden olanı ele alırken (incelerken) “sosyolojik metotları” kullanmayı tercih etmesi; ötekine ilişkin konuları ele alırken “antropolojik metotları” tercih etme eğiliminde olduğuna ilişkin sav için destekleyici bir analizdir. Dolayısıyla Avrupalıların ve onun çıktısı olan Batı dünyasının, ötekisini siyasal ve ahlaki yönleriyle “barbar” kavramı ile tanımlaması sonrasında, onu incelemek için özellikle “antropolojik metotları”³⁹ tercih etmesi kaçınılmaz hal almıştır.

Antik Yunan Çağı’nın önemli gelişmelerinden birisi, Büyük İskender’in tarih sahnesine çıkması ve büyük bir ihtişamla Helenistik dönemi başlatmasıdır. Büyük İskender’in kurduğu imparatorluk, Avrupalılar (ve onun çıktısı olan Batı medeniyeti) için küçük devletçikler kurmanın ötesinde dünyayı yönetebilme duygusunu tattıran ilk köklü tecrübe olmuştur. Büyük İskender İmparatorluğu’nda uzun ömürlü, güçlü ve ortak bir aidiyet duygusu oluşturulamamasına rağmen Helenistik dönemde Grek etkisi antik dünyada zirveye ulaşmış ve Grekçe önemli bir dil haline gelmiştir. Bu çok yönlü Grek hâkimiyeti, Avrupa’nın tarihinde silinmez izler bırakırken Antik Yunan’ın etkisini güçlendirmiştir. Bu dil hâkimiyeti, Antik Yunan değerlerinin Roma İmparatorluğu’na geçmesi sürecinde İskender İmparatorluğu’nun köprü görevi görmesi sürecine kolaylık sağlamıştır. Günümüz Avrupa’sında ve onun çıktısı Batı medeniyetinde, bunun izlerini açıkça görmek mümkündür.

Avrupalılık ve onun çıktısı olan Batı medeniyeti açısından, ikinci önemli tecrübe ise Roma İmparatorluğu ile beraber yaşanacaktır. Roma İmparatorluğu, uzun bir dönem Akdeniz’i göl olarak tanımlamaya neden olacak kadar geniş bir coğrafyada hâkimiyet sağlamıştır. Antik Yunan coğrafyasından Hindistan içlerine kadar geniş bir coğrafyada hâkimiyeti olan büyük bir imparatorluk profilini taşıyan Büyük İskender’in kurduğu imparatorluğun, Roma İmparatorluğu’nun yanında sönük kalmasına sebebiyet veren ise kısa ömürlü olmasıdır. Kısa ömürlü olmasından dolayı yeterli seviyede ortak değerler oluşmamış ve imparatorluk içerisinde oluşan ortak aidiyet duygusu silik kalmıştır.

³⁹**Bkz.:** H. Russell Bernard, **Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches**, New York, Altamira Press, 2006.

Bkz.: Sosyolojisi İnternet Adresi, **Antropolojinin Yöntemleri ve Araştırma Teknikleri**, (Çevrimiçi)<http://sosyolojisi.com/antropolojinin-yontemi-ve-arastirma-teknikleri/3048.html>, 1.1.2018.

Batılıların dünya hâkimiyetine ilişkin ikinci tecrübesi olan Akdeniz'i göl haline getirecek şekilde geniş bir coğrafyada hâkimiyet sağlayan Roma İmparatorluğu, hem Batı medeniyeti çatısı altında öne çıkan devletler hem de diğer medeniyetlerden dünya hâkimiyeti hedefleyen devletler için “güç” ve “hâkimiyet” açısından, idealize edinilen imparatorluk olmuştur. Örnek alınan imparatorluğun, Büyük İskender İmparatorluğu değil de Roma imparatorluğu olmasının sebebi, Caesar Augustus döneminde imparatorluk haline gelen Antik Roma'nın sadece geniş bir coğrafyaya hâkim olması değil, aynı zamanda uzun ömürlü olmasının yanında yarattığı silinmez üstünlük hâkimiyet ve güç algısıdır. Bundan dolayı, Roma İmparatorluğu kendisinden sonra kurulan özellikle Avrupalı devletler tarafından muris olarak görülmüş ve Avrupalılık kimliği için bir üst kimlik besleyici ana damar olmuştur.⁴⁰ Fakat unutulmamalıdır ki bu muris ve mirasçı ilişkisi, birçok alanda kendini göstermektedir. Örneğin; hukuk alanında Roma'nın, Batı medeniyeti üzerindeki etkileri tartışılmaz bir öneme sahiptir. İlerleyen yüzyıllarda, Batı medeniyeti çatısı altında yer alan önemi ülkelerin kendi hukuk akımlarını oluşturmalarına rağmen Roma hukukunun Batı medeniyeti açısından büyük bir öneme sahip olduğu göz ardı edilemez.

Roma İmparatorluğu'nun, Avrupalılık kimliği ve onun çıktısı olan Batı medeniyeti açısından olan “muris” niteliğindeki önemi, ilk olarak Kudüs'te yayılmaya başlayarak zamanla büyük bir coğrafyada etkili olan ve Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelen Hristiyanlık ile daha da artmıştır. Roma İmparatorluğu'nun oluşturulduğu muazzam kurumsallaşma, imparatorluğun parçalanmasıyla özellikle dini kurumların kontrolüne geçmiş ve onun tarafınca şekillenmiştir. Bu sayede dini kurumlar; Batı medeniyetinin, Roma İmparatorluğu'ndan sonraki dönemlere taşınması için “medeniyet zincirindeki” ana halkalardan birisi olarak taşıyıcı ve şekillendirici görevi görmüştür. Hristiyanlığın kurumsallaşması; Avrupalılık kimliği ve Batı medeniyetine ilişkin geçmişten gelen değerleri

⁴⁰Roma'nın oluşturduğu İmparatorluk modeli her zaman Batı medeniyeti devletler tarafından arzu edilen ve ilgi çeken bir husus olmuştur. Fakat, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı medeniyetinin süper gücü haline gelen ABD'de ise ABD'nin Roma gibi mi ya da Britanya gibi mi bir imparatorluk olması tartışma konusu olurken bazı kesimler ABD'nin kendine özgü bir imparatorluk modeline sahip olduğunu savunmaktadır. ABD'de yapılan bu tartışma konusu ise Büyük Britanya'nın ihtişamıyla tarihte ilk üzerinde güneş batmayan imparatorluk olduğu için mi ya da ABD'nin eski bir İngiliz sömürgesi olmasından mı kaynaklandığı ayrı bir tartışma konusu olsa gerek. Ayrıntılı bilgi için:

Bkz.: Henfried Münkler, **İmparatorluklar Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

geleceğe taşırken kendine özgü değerleri de katarak, Avrupalılık üst kimliği ve onun en önemli çıktısı olan Batı medeniyetinin ana köklerinden birisi haline gelmiştir.

2.2. Orta Çağ ve Ötekileri

Birçok kaynakta ifade edildiği üzere, Orta Çağ; Kavimler Göçü'nün etkisiyle Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılması veya Batı Roma'nın yıkılmasıyla başlar. Roma İmparatorluğu'nun sınırları dışında yer alan ve "barbarlar" olarak adlandırılan: Gotlar, Vandallar, Anglosaksonlar, Lombardlar, Sueviler, Jutiler ve Franklar gibi Cermen kabileleri Batı Roma İmparatorluğu içlerine doğru göç ederek, imparatorluğun yıkılmasına sebep olmuşlardır. Özellikle, Vizigotların en büyük Batı Roma şehirlerini yağmalaması bu geniş coğrafyada uzun yıllar sürecektir. Bu kavimler daha sonra Hunlar, Avarlar, Slavlar, Bulgarlar ve Alanlar tarafından daha da Batı'ya itilmişlerdir.⁴¹ Bu gelişmeler ışığında günümüz Avrupa'sının etnik köken kodlarının, Roma'nın ikiye ayrılmasında ve Batı Roma'nın yıkılmasında önemli rolü olan Kavimler Göçü'nün yarattığı büyük nüfus hareketlerinde saklı olduğu ifade edilebilir.

Bu kadar büyük bir imparatorluğun, barbarlar olarak adlandırdıkları halklar karşısında duramamaları, kurdukları şehirleri ve medeniyeti onların insafına bırakmaları oldukça ilginç bir durumdur. Romalıların, savaşlar ve istilalar karşısında başarısız olmalarının farklı nedenleri olabilir. Fakat bu başarısızlığın temelinde, sosyal yapıdan kaynaklanan sorunlar vardır. Jacques Le Goff'e göre, Roma İmparatorluğu'nun toplumsal yapısı itibarıyla, toplam nüfusun içerisinde az bir yüzdeye sahip olan zengin ve güçlü kesim, toplumun alt tabakalarını her geçen gün daha çok ezmiştir. Bu durumu fırsata çeviren istilacı Barbarlar ise Roma halkının bir kısmı ile dolaylı ya da dolaysız olarak işbirliği sağlayarak Roma yönetimine karşı başarılı olmuşlardır.⁴²

⁴¹ Özellikle Batılı kaynaklarda Viking, Norman, Macar, Mağribi, Türk ve Moğol istilaları da Avrupa tarihinde önemli bir yer tutsa da "kavimler göçü" olarak ifade edilen sürecin dışında ele alınmaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için **Bkz.:** Jacques Le Goff, **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, Çev. Hanife Güven, Uğur Güven, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2015.

⁴² Jacques Le Goff, **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, Çev. Hanife Güven, Uğur Güven, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2015, s. 31.

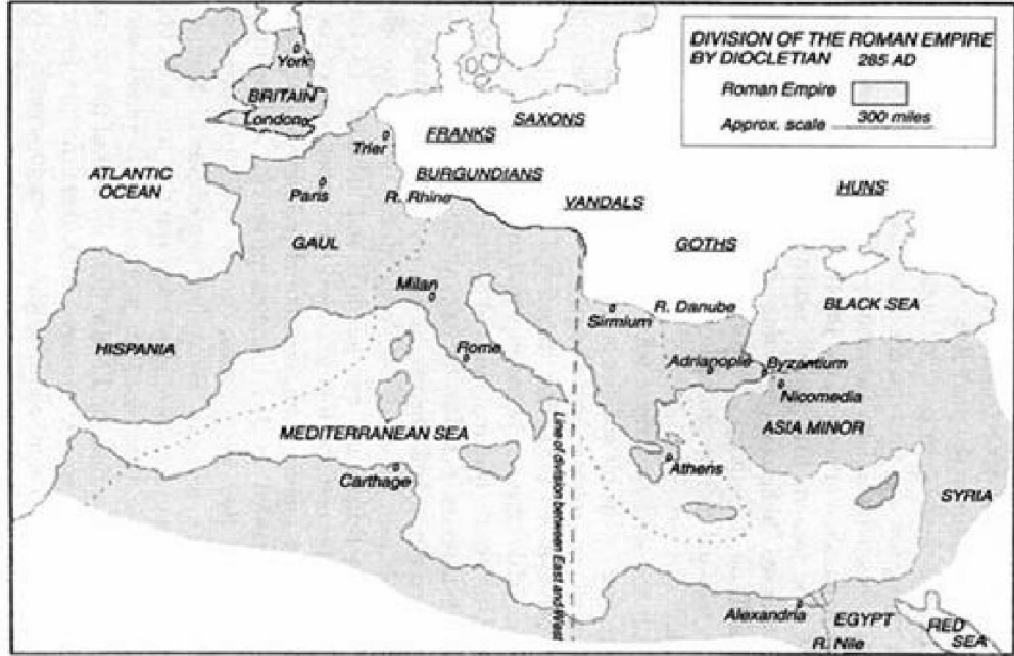
Avrupa'nın yeni sakinleri olan kavimler, Avrupa ana kıtasının önemli bir kısmında Karolenj İmparatorluğu ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu gibi büyük devletleri kurarken günümüz Avrupa'sının en büyük devletlerinden olan Almanya, Fransa ve diğer Avrupalı devletler bu dönemde oluşum sürecine girmişlerdir. Avrupa ada ülkesi olan Britanya'da da durum farklı değildir. Roma'nın eyaletlerinden birisi olan ve 5. yüzyılda Hristiyanlığı kabul eden Britanya'nın yerli halkı Keltler olmasına rağmen, adaya sonradan gelen Anglo-Saksonlar ve Normanların yerli halkla karışması ve onları hâkimiyet altına alması sonucunda, günümüz Britanya'sı oluşmuştur. Roma'nın bir parçası olan Fransa coğrafyası ise bir Cermen topluluğu olan Frankların istilası sonrasında oluşum sürecine girmiştir. İber Yarımadası dışında kıta Avrupa'sının geriye kalan: Almanya, İtalya ve diğer kısmında ise çok farklı bir durum olmadığı ifade edilebilir. İber Yarımadası ise 8. Yüzyılda Müslüman Berberi bir komutan olan Tarık bin Ziyad tarafından fethedilmiş ve İber Yarımadasında 1500'li yıllara kadar sürecek olan İslam hâkimiyeti başlamıştır. Fransa içlerine kadar gelen İslam ordularını ancak Karolenj İmparatorluğu kralı Şarlman durdurabilecektir.

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ve coğrafyasının kaos ortamına dönmesiyle, Roma'nın tek mirasçısı Katolik Hristiyanların merkezi Vatikan olmuştur. Zaman içerisinde Hristiyanlık dinine ilişkin yaşanan mezhepsel ayrılmalar ile bu değerlerin taşınması farklı akımlar ile de devam etmiştir. Bu dönemde hâkim sınıf arasında ne kadar feodal beyler de olsa, din adamlarına göre daha geri planda kaldıkları ifade edilebilir. Roma'nın yıkılması, uzun bir süreç içerisinde oluşan ortak değerlerin ve hatta devasa şehirlerin eski ihtişamını kaybetmesi anlamını taşıırken; her şeye rağmen Roma İmparatorluğu üstün medeniyet olarak özellikle Batı medeniyeti toplumların hafızasındaki yerini almıştır.

Bu çağda -anlaşıldığı üzere- Batı Roma İmparatorluğu coğrafyası kaos ve savaşlarla var olma mücadelesi içerisindeydi. Roma döneminde inşa edilen ihtişamlı medeniyet çıktıları tamamen yağmalanmış ve merkezi sistemin olmaması neticesinde din adamları ve feodal beyler coğrafyada hâkimiyet kurmuşlardır. Genel itibarıyla iç çekişmeler, açlık ve sefaletin ön plana çıktığı görülmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun hâkim olduğu coğrafyada ise bu durum tam tersinedir. Refah ve zenginlik içerisinde olan Doğu Roma İmparatorluğu krallarında ise genel olarak tekrar eski Roma'yı kurmanın ve Akdeniz'i tekrar bir Roma gölü haline getirmenin ihtirasının zaman zaman ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle 1. Jüstinyen döneminde, Batı Roma coğrafyasına önemli askeri hareketler yapılmıştır. Fakat tekrar Roma gölü çevresinde hâkimiyet kurmanın maliyeti ve askeri yeterliğinin karşılanmasının zorluğu buna olanak tanımamıştır. İlerleyen dönemlerde, yaşanan büyük "veba salgını" ise Doğu Roma İmparatorluğu'nu perişan etmiştir. Zaten yağmaların ve kaosun coğrafyası haline gelen

Batı Roma'nın durumu ise veba salgınıyla daha da kötü hale gelmiştir. Bunun neticesinde, bu dönemde Roma coğrafyasında nüfus ciddi oranda düşmüştür.

Harita 2. 1. Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans İmparatorluğu)

Kaynak: Antony Evelyn Alcock, A Short History of Europe: From the Greeks and Romans to the Present Day, UK, Palgrave Macmillan, 1998.

Doğu Roma İmparatorluğu, kendini zor duruma sokan veba salgını ve diğer etmenlere rağmen uzun bir dönem daha varlığını iniş ve çıkışlarla devam ettirebilirmiştir. Türklerin Malazgirt Meydan Savaşı (1071) sonrasında Anadolu'yu sarmaya başlamaları, Doğu Roma İmparatorluğu için hayati bir tehlike haline gelmeye başlamıştır. Bu durum neticesinde; Doğu Roma İmparatorluğu, Türklere karşı Papa'dan yardım istemiş ve Müslümanlara karşı ilk Haçlı Savaşları gerçekleşmiştir. Haçlı Seferleri, Avrupalılık üst kimliğinin tarihsel kökenleri açısından ele alındığında Antik Yunan döneminde Perslere karşı bir araya gelen Antik Yunan devletçiklerinin büyük ve tehditkâr olan ötekisine karşı bir araya gelmesine benzer bir durumdur. Bundan dolayı Hristiyan dünyası tarafından İslam medeniyetine karşı yapılan haçlı seferleri, kimlik oluşumu sürecine kapı aralayan hadiseler olarak ta değerlendirilmelidir. Bu seferler, Roma'dan aldığı mirası taşıyan Hristiyanlık dininin, Avrupalılık üst kimliği ve Batı medeniyeti oluşumundaki paydasını, ötekisi olan İslam üzerinden güçlendirmesine olanak sağlamıştır.

Tek tanrılı inancın yaygın olduğu bu çağda Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam arasında "birbirinin geçerliliğini reddetme" hususu dikkat çekicidir. Yahudilik, kendisinden önceki Pagan

inanca son vererek takipçilerini ilahi inanca davet ederken; Hristiyanlık, Yahudiliğin ilahi bir din olduğunu kabul ederek onun artık geçerliliğini kaybetmesi üzerine varlığını inşa eder. Hristiyanlık, kendisinden öncesine gösterdiği bu konumlanmanın benzerini ise Arap Yarım Adası'nda doğan İslam dininden almıştır. Tek tanrılı dinlerin birbirini reddetmek üzerine dayalı yaygınlaşması; Eski Dünya genelinde kimlik tanımlamasında ve savaşların adlandırılmasında dini terimlerin daha belirgin şekilde ön plana çıkmasına neden olmuştur. Hiç şüphesiz, İslam ve Hristiyan Avrupa'nın karşı karşıya gelmesi yani birbirlerini ötekileştirmeleri derin bir tarihsel geçmişe sahiptir. İlk Müslümanların kurmuş olduğu devlet ilk dönemlerde kendi coğrafyasında merkezi yönetim kurma telaşesinde olduğundan dolayı, Hristiyanlık için belirgin ötekisi olmamıştır. Fakat Hz. Muhammed'in kurduğu devlet geniş coğrafyaya yayılmaya başlayınca, Hristiyan büyük devletlerle çatışma çizgisinin oluşması ile İslam "ötekisi" olma konumuna gelmiştir. Kudüs gibi üç büyük din (Yahudilik, Hristiyanlık, İslam) için de kutsal olan coğrafyaların, İslam devletinin hâkimiyetine geçmesi ise İslam'ı her açıdan "ötekisi" olarak zirveye taşımıştır.

8. Yüzyılda, Emevi Devleti Afrika valisinin görevlendirmesiyle Tarık bin Ziyad'ın komutanlığında İslam ordusu, İber Yarım Adası'na askeri seferler düzenlemiştir. Bu seferler sonucunda, 15. Yüzyıla kadar sürecek olan Avrupa'da Endülüs süreci başlamıştır. Ziya Paşa'nın "Endülüs Tarihi" isimli eserinde ifade ettiği üzere, Endülüs coğrafyasında İslam ordusuna karşı ciddi direnişler gösterilmiş olsa da bazı Hristiyan gruplar, mezhepdaşlarından gördükleri zulüm neticesinde İslam ordusuyla müttefik olmuşlardır. Hristiyan dünyasındaki bazı kesimler bu gerçeği görmüş ve İslam medeniyetinin bu coğrafyaya her anlamda hayat verdiğini beyan etmişleridir. Ancak genel kanı İslam ordusunun, haydutlardan oluştuğuna ilişkindir. Bunlara göre ise medeniyet ve refah sahibi olmak için izlenmesi gereken yol Hristiyanlıktır. Şarl Martel, İslam ordusunu yenmemiş olsaydı, Müslüman Araplar Almanya'yı da işgal edeceklerdi ve İstanbul'u işgal etmeye can atan dindaşları olan Türklerle kavuşacaklardı. Bu ise, Hristiyan Avrupa coğrafyasının tamamen İslamlaşması ve dünyada delaletin hâkim olması demektir.⁴³

Endülüs'te, Avrupa'nın İslam ile karşı karşıya gelişi ilk değildir. Fakat ötekisi olarak İslami en derinden hissetmesine sebebiyet vermiştir. Çünkü ötekisi olan İslam'ın hakimiyeti, Hristiyan Avrupa'nın ana kara içlerine kadar ilerlemiştir. Bundan dolayı, Endülüs'ün Avrupa Hristiyanlığı açısından yarattığı derin sarsıntı, coğrafi mekân perspektifinden ele alındığında,

⁴³Ziya Paşa, **Endülüs Tarihi**, Çev: Yasemin Ödük, Kazım Masumi, Fatma Şahin, İstanbul, C. I, Selis Kitapları Yayın Evi, 2004, s.43.

Kudüs'ün Müslümanlarca fetih edilmesinden daha derin bir travmaya neden olmuştur. Bu süreçte, Osmanlı'nın da yavaş yavaş Balkanlar'da ilerlemesi tüm bunlara eklenirse, Avrupa Hristiyanlığı kendini çevrelenmiş olarak varlığını hayati tehdit altında görmüştür. Zaten belirgin olarak Haçlı Seferleri sürecinde İslam'ı ötekisi haline getiren Avrupalı Hristiyanlar, Endülüs ve Osmanlı'nın Balkanlar'da ilerlemesi ile "ötekisi" konumunda İslam'ı taçlandırmıştır.

Endülüs coğrafyasında İslam medeniyeti hâkimiyetinin başlamasını ve son bulmasını tarihçi Voyadu şu şekilde tanımlar:

*"...Arap evladının Hicaz topraklarından kakıp hiç bilmedikleri ve görmedikleri yerler iken kâh kılıç ve mızrakla kâh tatlı sözlerle iki sene zarfında fethedip ele geçirdikleri yerleri, İspanyollar bunca zahmetle sekiz yüzyıl senede geri alabildiler."*⁴⁴

Roger Garaudy ise "Endülüs'te İslam: Düşüncenin Başkenti Kurtuba", isimli çalışmasında; İspanya'nın, Müslümanların hakimiyetine geçmesini, "İspanya'nın Araplar Tarafında Fethi Masalı" başlığı altında değerlendirmektedir. Garaudy'e göre, Müslümanlar Arabistan coğrafyasında hâkimiyeti 19 seferle 22 yıl içerisinde sağlarken; bütün İspanya coğrafyasının 3 yıldan az bir süre içerisinde 19 Temmuz 711 yılında gerçekleşen Kadis yakınlarında gerçekleşen Vadi Leke Savaşı ile hâkimiyet altına alınması düşündürücüdür. Bu başarılı Arap ilerlemesinde nedeni, İspanya coğrafyasında yaşayan Yahudiler, Hristiyanlar ve Aryenler (Arius) arasında yaşanan çekişmeler, çatışmalar ve bunların sonucunda oluşan otorite boşluğudur.⁴⁵

Hristiyan Avrupa'nın hiçbir zaman kabullenemediği 8 asırlık süreç, Beni Ahmer Devleti/Girinata Krallığı sultanı VII. Muhammed'in Aragon Kralı II. Fernando'ya teslim olmasıyla sona ermiştir. Bu gelişmeyi, Batı dünyasının "yeniden fetih" olarak adlandırması, "üst kimlik" ve "ötekisi" açısından düşünüldüğünde oldukça manidardır. Bu tarihsel gelişmenin, Franco Cardini tarafından "Avrupa ve İslam" isimli eserinde "*Granda'nın ele geçirilişinin Hristiyan dünyasında muazzam etkileri olmuş, otuz dokuz yıl önce gerçekleşen Konstantinopolis'in çöküşünün intikamı olarak görülmüştü.*"⁴⁶ Şeklinde ifade edilmesi, ötekisine ilişkin medeniyet hissiyatı açısından önemli bir örnektir.

⁴⁴ A.e., s.432.

⁴⁵ Roger Garaudy, **Endülüs'te İslam**, Çev. Cemal Aydın, İstanbul, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 2014, s. 17-18.

⁴⁶ Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, Çev. Gürol Koca, Roma, Literatür Yayınları, 2004, s. 165.

Bununla beraber -hiç şüphesiz- Endülüs'te yaşananlar sadece Müslümanların değil aynı zamanda Endülüs Yahudilerinin de büyük acılar yaşamasına sebep olmuştur. Fakat bu vesileyle binlerce Yahudi Osmanlı Devleti tarafından kabul edilerek, Türkler ve Yahudiler arasında da tarihsel bir yakınlaşma süreci başlamıştır. Endülüs'te yaşananlar Avrupalılık kimliği açısından ele alındığında, ortak değerler üzerinden daha çok bir ortak tehdittir. Burada “ötekisi” olan Endülüs İslam’ı üzerinden oluşan bir Avrupa Hristiyanlığının bütünleşmesinden bahsetmek yerinde olsa gerek. Bu açıdan, dinler arası ötekileştirmeyi gözden kaçırmamak gereklidir. Günümüz Avrupa coğrafyasının Avrupalı kalması açısından, Endülüslü –özellikle- Müslümanların ve Yahudilerin zoraki yöntemlerle coğrafyadan uzaklaştırılması, öldürülmesi ya da Hristiyanlığa döndürülmeleri; Avrupalılık kimliği açısından hümanist değerlerle uyuşmasa da önemli bir tarihsel varlığını koruma tecrübesi olmuştur. Başka bir deyişle, günümüz dünyasında İber Yarım Adası’nda büyük bir İslam coğrafyasından ve nüfusundan bahsediyor olsaydık, dünya tarihide başka bir şekilde ilerleyecekti. En basitinden, Amerika Kıtası’nı keşfeden, deniz imparatorlukları kuran ve sömürgecilikte öncü olan İspanyol ve Portekiz deniz imparatorluklarından hiç bahsedemeyecektik; günümüz Avrupalılığı ve onun çıktısı Batı medeniyeti muhtemelen çok daha farklı olacaktı.

1453 yılında Türklerin İstanbul'u fetih etmesiyle, Doğu Roma İmparatorluğu son bulmuş ve birçok tarihçi tarafından kabul gördüğü üzere; Orta Çağ, kapanmıştır. Bu çerçevede, Kavimler Göçü sürecinde Batı Roma İmparatorluğu’nun çökmesi ve Doğu Roma İmparatorluğu’nun Türkler tarafından yıkılması ne kadar Roma’dan kalma ortak aidiyet duygusunu öldürmüş olsa da Batı dünyasında yeni kurulan iddialı devletler, her defasında kendilerini Roma İmparatorluğu’nun mirasçısı olarak sunmuşlardır. Bunun arka planında ise temelde Roma’nın kurumsallaşması ve hukuk anlayışı olmak üzere Avrupalılık üst kimliği ve Batı medeniyeti üzerinde; Roma değerlerinin, büyük etkisi vardır. Bu dönemde Avrupa’nın millî dini haline gelen Hristiyanlık ise Roma değerleriyle nispeten sentez oluşturarak bu üst kimlik anlayışının, diğer önemli ana besleyicilerinden birisi haline gelmiştir.

Kimlik tanımlanmasında, dinin temel tanımlama dayanağı olduğu Orta Çağ’da, gerçek olan Hristiyanlıktır ve Hristiyanlar (Avrupalılar), insanlığın geri kalanını bu tanımlama üzerinden değerlendirmektedirler. Bizanslılar ise 1054 yılından sonra bölücü olarak görülmekteydi.⁴⁷ Bizanslılar ile iletişim halinde olanlar için Bizanslı tanımlaması vicdan

⁴⁷Jacques Le Goff, **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, Çev. Hanife Güven, Uğur Güven, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2015, s.147-148.

muhasebesine dönüşürken, Müslümanlar açık ve net bir şekilde kafirdi.⁴⁸ Putperestler ise Hristiyanlaştırılması gerekenlerdi.⁴⁹

2.3. Yeni Çağ ve Ötekileri

1453 yılında Hristiyan dünyasının köklü devleti ve Roma varisi olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun Türkler tarafından yıkılması İslam medeniyetinin dünya genelindeki hâkimiyetinin daha da artmasına kapı aralamıştır. Türkler öncülüğünde İslam medeniyeti yükselişine devam ederken; bir süre daha Avrupa coğrafyası, karanlık çağın etkilerini üzerinden atamamıştır. Avrupa coğrafyasına karşı yapılan seferlerin arka planının, İslami cihat üzerine inşa edilmesi Türklerin elini güçlendirirken, aynı zamanda Batı dünyasında da dinsel birleşmeye nispeten katkı sağlamış ve dinler arası bir savaş sürecinin zaman zaman canlanmasına sebebiyet vermiştir. Burada önemle dikkat edilmesi gereken nokta; siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri anlamda büyüyen “ötekisinin”, Avrupa coğrafyasında birleştirici bir rol oynadığı gerçeğidir. Bu da ortak kimlik anlayışına zemin hazırlayan tarihsel arka planın oluşumu anlamını taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin -dönemin süper gücü olarak- Eski Dünya'daki önemli ticaret yollarına hâkim durumda olması, fakirlik ve sefalet içerisinde olan Avrupa devletlerini, Doğu'nun zengin kaynaklarına başka yollar üzerinden ulaşmaya teşvik etmiştir. Osmanlı'nın hâkimiyeti dışındaki yollar üzerinden yapılan denemeler, coğrafi keşiflerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Coğrafi keşifler ve kolonileşme, Avrupalılık kimliğinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Antik Yunan'da dahi Akdeniz'in farklı bölgelerinde deniz kolonilerinin kurulması ve ticaretin geliştirilmesi, bunun en açık örneğidir. Coğrafi keşifler ve kolonileşme sayesinde sadece ticaret değil aynı zamanda sanatsal, bilimsel ve kültürel değişim ve gelişimler de yaşanmıştır. Fakat coğrafi keşiflerin neticesinde başlayan Batı sömürgeciliğinin, Antik dönem kolonileşmesine göre daha acımasız sonuçları ve insani değerlerin ayakaltına alınmasında ayrı bir rolü, olduğu saklanması imkânsız bir gerçektir. 15. Yüzyıllarda başlayan coğrafi keşifler ve devamında oluşan sömürgecilik süreci, coğrafi anlamda Avrupalılık kimliğinin oluşumunda önemli bir role sahiptir. Coğrafi keşifler, Avrupalılık kimliğine coğrafi tanımlanmanın önünü açmıştır ancak sunduğu zenginlik kaynaklarından dolayı da Avrupalılık

⁴⁸ A.e., s. 153.

⁴⁹ A.e., s. 155.

kimliğinin, ortak bilinç çerçevesinde birleşmesine değil de çıkar çatışmalarından dolayı, ayrışmasına sebebiyet vermiştir. Fakat ne olursa olsun, Amerika ve Avustralya kıtaları gibi keşfedilen ya da Eski Dünya'nın parçalarında; Afrika Kıtası, Hindistan ya da Çin gibi sömürgeleştirilen coğrafyalarda, Avrupa'nın neresinden olursa olsun "beyaz adam", Avrupalı demektir. Beyaz adamın bu acımasız sömürge yarışı; Avrupa nüfusunun sömürge topraklarına taşınması ve Avrupa medeniyetinin daha geniş açılımı ve çıktısı olan Batı medeniyetinin doğuşu anlamına gelmekteydi.

Avrupalı devletler, coğrafi keşiflerle beraber başlayan büyük zenginleşme sürecine girmişlerdir. Öncelikle İspanya ve Portekiz deniz imparatorlukları kurmuşlardır. Ötekinin sömürülmesine dayanan muazzam bir zenginleşme yaşayan İspanya ve Portekiz deniz imparatorluklarının, Yeni Dünya'dan kazandıkları diğer Avrupalı devletlerin de dikkatini çekmiş ve onlar da bu sömürge yarışına en kısa sürede katılmışlardır. Bu ülkelerden sonra; Hollanda, İngiltere ve Fransa'da etkin bir şekilde varlıklarını bu alanda hissettirmişlerdir. Bu yarışa geç kalmışlığı derinden tecrübe eden Almanya ve İtalya, ilerleyen on yıllar sonrasında Avrupa merkezli olacak olan I. Dünya Savaşı'nın başlamasında etkin rol oynayacaklardır. Avrupalılık kimliği açısından ele alındığında bu konu, Avrupalılık kimliğinde üretkenlik sürecinin de yaşandığına ilişkin önemli bir gerçekliği göz önüne sermektedir. Avrupa'nın farklı kesimlerinden gelen insanların başat aktör olduğu yeni keşfedilen topraklarda, yeni bir toplum inşası hem kültürel hem de genetik anlamda yaşanmıştır. Bu, özellikle Latin Amerika coğrafyasına bakıldığında bariz şekilde görülecektir. Deniz imparatorluklarının kurulması Avrupalılık üst kimliğinin ötekisi üzerinden belirginleşmesine sebebiyet verirken; Avrupalılık alt kimlikleri arasında ise büyük bir ayrışmaya neden olmuştur. Bundan dolayı ötekisinin artı ürününe el koymak adına, Avrupalı devletler arasında büyük savaşlar yaşanmıştır.

Rönesans, Roma İmparatorluğu sonrasında Karanlık Çağ'da zor zamanlar yaşayan Avrupa'nın -kendini uzun yıllar dini kurumların eline bıraktıktan sonra- 15. Yüzyılda İtalya'da başlayan; felsefe, sanat, bilim ve mimari alanlarındaki gelişmelerle yeniden dirilişinin genel çerçevesini ifade etmektedir. Bu yeniden dirilişin temelini; insanı, düşüncenin merkezine alma ve deneyselliğin ön plana çıkması oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda reform sürecinin de temellerinin atılması anlamına gelmektedir. Rönesans'ın itici gücü ise matbaanın aktif şekilde kullanımı ve bilginin tekel bir değer olmaktan çıkmasıdır. Bu gelişme ise halkın ve bireyin etkinliğinin artması anlamını taşımaktadır. Başka bir deyişle; İtalyan çizmesinde başlayan Rönesans kıvılcımıyla bilimin, sanatın ve kültürün ön plana çıkmasında önemli rolü olan Avrupa coğrafyasının farklı noktalarından (ve farklı zamanlardan) Leonarde, Montaigne, Shakespeare, Cervantes gibi önemli Rönesans düşünürlerinin eserleri, kolayca halkın evine girebilmiştir.

“Avrupa’da Rönesans” isimli çalışmasında; konuyu ele alırken, Batı medeniyetinin ötekisi olan İslam medeniyeti ve Yahudilerin, bu harekete katkılarının Rönesans tarihçileri tarafından pek konu edinilmediğini belirten Peter Burke’ye göre; tarihçiler, Rönesans’ın hangi zamandan, hatta nereden başlayarak anlatılması hususunda genel ortak bir kaniya sahip değildirler. Bunun yanında, birçok yazar konu Rönesans olduğu zaman kolayca antikitenin yeniden keşfi tanımlamasını öne çıkarmaktadır. “İtalyan Rönesans’ı” alanında önemli çalışmaları ile tanınan İsviçreli tarihçi Jacob Burckhardt’a göre ise; Rönesans’ın temelinde “antikitenin keşfinin” yanında İtalyan ruhu olarak adlandırılabilir d6nemin düşün6rlerinin katkıları da vardır. Hiç ş6phesiz, Burckhardt’ın bu yaklaşımını Rönesans’ın geneline yansıtarak, değerlendirmek makul olandır. Burke’nin ifade ettiği, “azınlıkların ya da ötekisinin bu harekete olan katkılarının Rönesans tarihçileri tarafından fazla ele alınmaması” ise, Rönesans tarihçelerinin ait oldukları medeniyetin refleksleri doğrultusunda hareket etme eğiliminde oldukları savını canlandırmaktadır. Bu ise g6n6m6z Avrupalılık ve Batı medeniyeti 6st kimliğinin “6tekisini” değerlendirmede ve 6nemli bir d6ş6nce akımı olan Oryantalist yaklaşımın k6klerine ilişkin yapılacak analizde, 6nemli bir husus olarak 6n6m6ze çıkmaktadır.⁵⁰

Avrupalılık kimliğinin temel hatlarından olan Antik Yunan’dan sonra Roma mirasının ciddi oranda etkileyici olduğunu belirtmiştik. Bunun yanında, Hristiyanlığın da ortak bir aidiyet ve kimlik yaratmak açısından b6y6k katkıları olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Fakat Rönesans’la başlayan yeni s6re Avrupa için yeniden kendini keşfediy6 olmuştur. T6m bu dirilişin temel odağında insan vardır. Bundan dolayı bireysellik, t6m otoriteler karşısında g6lenmiştir. Bunun neticesinde, ticaret b6y6k bir gelişim yaşamış ve coğrafi keşifler s6reci peşi ardına gelmiştir. Rönesans Avrupalılık 6st kimliğinin kabuklanma s6recinden ciddi bir role sahiptir. İnsan odaklı bir Avrupa’nın doğuşu refahın artması ve g6l6 Avrupalı devletlerin ortaya çıkmasına sebep olurken, coğrafi keşifler hem bunu g6lendirmiş hem de coğrafi olarak Avrupalılık kimliğinin oluşumunda etkin olmuştur. Rönesans’ın, insanı ve onun taleplerini bu kadar merkeze alması sonucun da reform hareketinin hayat bulmasına ortam hazırlanmıştır.

15. ve 17. Y6zyıllarda Avrupa’da yoğun olarak etkisini g6steren Reform s6recinde ise aşırı derecede zenginleşen Katolik Kilisesi’nin insan 6zerindeki h6kimiyetinin sınırları tartişılmış ve devlet y6netiminden 6zel hayata kadar birçok alanda Katolik kilisenin etkinliği kırılarak, Papalığın otoritesi kilisenin içine hapsedilmiştir. Bu karşı koyuşun sonucunda Katolik

⁵⁰ Peter Burke, **Avrupa’da Rönesans**, ev. Uygur Abacı, Roma, Literat6r Yayıncılık, 2003, S. 2-3,21.

mezhep birliği bozulmuş ve Protestanlık, Anglikanizm ve Kalvenizm gibi yeni mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, zaten Roma'nın Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmasıyla Katolik ve Ortodoks olmak üzere iki ayrı kola ayrılan Hristiyanlık dininin sunduğu ortak din ve medeniyet kimliği anlayışının zayıflamasına neden olmuştur. Bu ayrışma Avrupalılık ve Batı medeniyetinin sunduğu üst kimliği silikleştirirken, öncelikli ötekisi olan İslam medeniyeti için fayda sağlamıştır. Bu süreç sadece ayrışma değil aynı zamanda, zaman zaman çatışmaya neden olmuş ve Katolik karşıtı Hristiyan kesimin ise Papa'nın başlığı yerine, Osmanlı'nın sarığının tercih edilebilirliğini dillendirmesine neden olmuştur.

Reform hareketinin, Batı dünyası için beklenmedik ama makul sonucu olarak Avrupa coğrafyasında İslam medeniyetine ilişkin olumlu görüşlerin daha sık ve belirgin şekilde ifade edilmeye başlandığı görölmektedir. Bununla beraber Osmanlı'nın, Avrupa üzerindeki askeri baskısını azaltması sonucunda; şarkiyatçılık kültürünün güçlenmesinde Hristiyan din adamlarının, dindaşlarının aksine kafirlerin (Müslümanların/Türklerin) cömert, adil ve medeni olduklarına ilişkin savları önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde, Batı dünyasında, Türklük ile İslam'ın özdeş hale gelmeye başladığı görölrken; medeni Türk imajı gıpta edilendir. Batı dünyasında, 16. ve 18. Yüzyıl arasındaki dönemde “Türk olmayı seçmek” hakkında yazılan eserlerde, söz konusu Türk İslam medeniyeti tanımlaması, din değiştirme nedeni olarak konumlandırılmaktadır. Bu duruma ilişkin dönemin radikal kesimlerince oluşturulan metinlerde “çaresizlikten, gerçeği görmekten veya hayatın içindeki değişimlerden dolayı “Türk olmayı seçmek” olarak değerlendirilmesi sık sık yapılmaktaydı.⁵¹

Avrupalılık ve Batı medeniyeti üst kimliği açısından ele alındığında, üst kimliğin oluşumu açısından tek otoritenin zayıflaması hatta etkinliğini kaybetmesi, üst kimlik için negatif bir durumdur. Fakat bu, üst kimlik anlayışı olan/olacak olan Avrupalılığın doğasının ve kimyasının büyük değişimler yaşamasına sebebiyet verecek bir değişim sürecidir. Avrupa Kıtası'nda ve dünya genelinde ortak birleştirci olan kilisenin yerinin sarsılması ve insanın merkeze alınması sonucunda, bir bunalım süreci yaşanmıştır. Fakat ilerleyen yüzyıllarda Avrupalılık kimliğinin, değerler üzerinden tanımlanmasının kapısını aralayan Tanrı'nın değil de insanın merkeze alınmasıdır.

⁵¹ Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, Çev. Gürol Koca, Roma, Literatür Yayınları, 2004, s. 176-177.

Harita 2. 2. Avrupa'da Reform ve Karşı Reform

Kaynak: Antony Evelyn Alcock, **A Short History of Europe: From the Greeks and Romans to the Present Day**, UK, Palgrave Macmillan, 1998.

Günümüz Avrupa ülkelerinde, Avrupa kimliği çerçevesinde ele alınan Avrupalı devletlerin eğitim sistemlerinde ve resmi tarihlerinde; Osmanlı'nın, Avrupa'nın ötekisi olarak ele alınması, Batı dünyası tarafından Osmanlı'nın varisi olarak görülen Türkiye'nin de daha çok ötekileştirilmesi anlamını taşımaktadır. Öte yandan, unutulmamalıdır ki, başat ötekisi olan Osmanlıların, Avrupa üzerinde hâkim güç haline gelmesi ortak kimlik anlayışına büyük bir darbe vurmuştur. Çünkü kendilerine özgü kurumsallaşmasını sağlayan ve devlet ya da devletçik konumundaki Avrupalılar, bireysel çıkarlarını ve kimlik anlayışlarını, ortak/üst kimlik anlayışının üstünde tutma eğiliminde olmuşlardır. Bundan dolayı Avrupalılık ya da dinin sunduğu ortak kimlik anlayışlarına ilişkin dayanışma ve kimlik paylaşımlarının yapıldığı taraflarla beraber olan ortak çıkarlar, göz ardı edilir hale gelmektedir. Venedik ya da Fransa gibi ülkelerin, dönemsel olarak Osmanlı ile derin ilişkilerinin olması, buna açık örnek olarak gösterilebilir.

Yukarıda ifade edilen tüm hususlar – hiç şüphesiz- ulusüstü bir kimlik olan Avrupalılık kimliğinin varlığı ve değişimi açısından büyük önem arz etmektedir. Fakat coğrafi keşifler ile başlayan sömürgecilik sürecinin, bunlar arasında ayrı bir yeri vardır. Çünkü bu süreç dünya hâkimiyetinin Avrupa medeniyetine geçiş noktası olarak ifade edilebilir. William H. McNeil, “Dünya Tarihi” isimli çalışmasında bu hususa, şu şekilde değinmektedir:

*“Yeryüzünün tüm öteki halkları, kabuğuna sığmayan, rahatsız edici yollarla yaşamlarına burunlarını sokan Avrupalıları karşılarında buldular. Onlara karşı, yavaş yavaş bazı köklü önlemler almak zorunda kaldılar. Batı’nın tüm yerkürenin her yerinde egemen konuma yükselişi, yeniçağ dünya tarihinin ana konusudur.”*⁵²

Bu rahatsız edici davetsiz misafirin hırsı ve idealleri hem Eski Dünya’da hem de Yeni Dünya’da köklü değişikliklere neden olmuştur. Sömürülen Yeni Dünya’nın zenginlikleri Avrupa Kıtası’na refah sağlarken; bu zenginlik, aynı zamanda Eski Dünya’nın da sömürgeleştirmesi için gerekli olan gücün oluşmasına olanak sağlamıştır. Avrupa’nın coğrafi keşifleri gerçekleştirmesinin ve denizlerde üstünlük sağlamasının Eski Dünya’da ve Yeni Dünya’da farklı sonuçlar doğurduğunu ifade eden McNeil’e göre; bu etkileşim sonrasında üç temel sonuç ortaya çıkmıştır. Bunlar: Yeni Dünya’dan Eski Dünya’ya akan kıymetli madenler ile gerçekleşen fiyat devrimi, Amerika Kıtası’ndaki tarım ürünlerinin Eski Dünya’ya girmesi ve hastalıkların yayılmasıdır.⁵³ Fakat Mcneil’in coğrafi keşifler neticesinde Eski ve Yeni Dünya arasında gerçekleşen etkileşime ilişkin değerlendirmesinde, Eski Dünya sakinlerine ilişkin nitelendirmesi ayrıca dikkat çeken bir husus olup, şu şekildedir:

*“...dünya okyanuslarının Avrupa gemiciliğine açılışının neden olduğu...önemli sonuç, Eski Dünya’nın tüm uygar toplumlarını etkilediği gibi, birçok barbar ve ilkel halkın yaşam koşullarını da değiştirdi...”*⁵⁴

Bu tanımlama tarzının, “ötekiler” için Batılı kaynaklarda, Antik Yunan’dan günümüze çok değiştiğini ifade etmek mümkün değildir. Bu ise, var olan değerlerin korunması adına, tarihsel tercihler ve tecrübeler neticesinde oluşan Batı medeniyeti anlayışının, “ötekisini tanımlarken” kullandığı doğal tanımlama eylemidir.

⁵² William H. McNeil, **Dünya Tarihi**, Çev. Alâeddin Şenel, Batı’nın Üstünlük Sağlaması, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2015, s. 420.

⁵³ A.e., s. 427.

⁵⁴ A.e., s. 427.

2.4. Yakın Çağ ve Ötekileri

1789 Fransız İhtilali'yle başlayan Yakın Çağ'da; merkezi krallıklar ve imparatorluklar, yerlerini milli /ulus devletlere bırakmışlardır. Bu süreç köklü kraliyet ailelerinin yönetiminde olan Avrupa Kıtası için oldukça zor bir dönem olmuştur. Fransa gibi ülkelerde monarşi sert bir şekilde son bulurken, İngiltere, İsveç ve İspanya gibi Avrupalı ülkelerde monarşiler varlıklarını korurken, yetkilerinden önemli oranda vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Monarşinin devlet yönetiminde genel olarak geri plana itildiği Yeni Dünya'da; demokrasi, eşitlik, cumhuriyet, ulusçuluk ve milliyetçilik gibi akımlar ön plana çıkmıştır. Bu kavramların hayat bulmasında önemli bir rolü olan "Sanayi Devrimi", dünya genelinde "işçi" sınıfının çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni sınıfın varlığı ise özellikle "liberalizm" ve "sosyalizm" akımlarının var olmasına ortam sağlamıştır. Sanayi Devrimi ile hız kazanan ekonomi alanında yaşanan rekabet ise insanlığın iki dünya savaşını en acılı şekilde tecrübe etmesine dayanak olmuştur.

Yakın Çağ, Avrupalıların dünya genelinde baştan sona derin bir şekilde hâkimiyetlerini hissettirdikleri dönemdir. Hatta neden oldukları savaşlarla ve barışlarla ulusların, devletlerin kaderlerine yön verebilecek güç seviyesine ulaşmışlardır. Bu dönemde, Avrupalının ve onun kaynağı olduğu Batı medeniyetinin "ötekisi" tamamen sindirilmiş ve Avrupalı devletler arasındaki çıkar çatışmaları ön plana çıkmıştır. "Ötekinin" tamamen sindirildiği ve "ötekisi" olarak tehdit edici bir değerinin kalmadığı bu süreçte, Avrupa'daki devletlerin bireysel devlet çıkarlarını ön plana çıkardıkları görülmektedir. Bu "ben" odaklı hareketlilik bir üst kimlik olan Avrupalılık kimliğinin silik bir şekilde kenarda durmasına neden olmuştur. Bu durum, bir şekilde üst kimliğe zarar vermiştir ama "ben" odaklı hareket eden özellikle Fransa ve Almanya gibi Avrupalı devletlerinin kurumsallaşma ve gelişme sürecine büyük katkı sağlamıştır. Üst kimlik olarak Avrupalılık kimliğinin canlandığı -yani ötekinin tehditkâr olduğu dönemlerde- Avrupalı devletlerin eski ulusal kazanımları, "üst kimliğin yönetiminde olması gereken güçlü alt kimliklerin rollerini" daha iyi oynamalarına olanak tanımaktadır. Bunun pozitif bir durum olarak ele alınmasına sebep olan ise üst kimliklerin varlıklarının devam etmesinde başat aktörlerle duyulan tartışılmaz ihtiyaçtır. Çünkü uygun ortam bulunduğu anda üst kimliğin altında olan alt kimliklerin oluşturduğu devletler çok kolay bir şekilde bireysel çıkarlara yönelebilmektedir. Ancak öncü ve toparlayıcı alt kimliklerin varlığı, diğer alt kimliklerin üst kimlik şemsiyesi altında yer almasına kolaylık sağlamaktadır.

Fransız ve Amerikan devrimleri sadece Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın değil, tüm dünya tarihinin kaderine yön veren ciddi tarihsel gelişmelerdendir. Günümüz dünyasında hâlâ bunlar derinden hissedilmektedir. Fransız Devrimi, laikliğin güçlenmesi ve demokrasinin, toplumun yönetimde aktif olarak rol alması adına -tartışılmaz tarihi bir adım olduğu- su

götürmez bir gerçektir. Reformla kilisenin otoritesini kıran Avrupa, Fransız Devrimi ile de monarşinin tartışılmaz otoritesinin başat etkinliğini kaybetmesine sebebiyet verecek ortamı hazırlamıştır. Fakat cumhuriyet ilanından sonra devrimcilerin önde gelen liderlerinden Napolyon Bonapart'ın kendini imparator ilan etmesi, hiç şüphesiz siyaset bilimi alanında derin ve köklü bir yeri olan Platon'un "bilge kral mı olmalı, kral bilge mi olmalı"ya⁵⁵ ilişkin düşüncesinin, ne kadar büyük bir değere sahip köklü yaklaşım olduğunu tekrar göstermiştir.

Aydınlanma Çağı; Rönesans ve Reformla, Roma İmparatorluğu'ndan kalan gelişim ruhuna tekrar dönmeye başlayan ve bunun coğrafi keşifler sonrası sömürgecilikle iktisadî alt yapısını oluşturan Avrupa Kıtası için hayati bir değere sahiptir. Günümüz Avrupa'sının fikri anlamda değer bulmasına ilişkin yakın tarihteki fikri dirilişin kendisi olan Aydınlanma Çağı'nın her alanda etkisini gösteren ve sadece Avrupa'nın geleceğini değil insanlık tarihinde geleceğini değiştiren gelişme olmasını sağlayan, İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi'dir. Aydınlanma Çağı, Avrupalılık kimliğinin fikri anlamda yeniden buluşmasına vesile olurken Sanayi Devrimi de bunun etkisini arttırarak hem Avrupa Kıtası'nın hem de insanlığın yaşam tarzını etkileyecek olan değişimin kapısını aralamıştır.

Kilise'nin, Roma'dan kalma organizasyon kültürü ile etkin bir şekilde Avrupa iktisadında önemli bir yer tutması ve bu zenginliği halkın üzerinden sağladığı gerçeğini göz önünde bulundurursak, Avrupa önce Rönesans'la insanı merkeze almış ve Reformla, Kilise'ye karşı koyma sürecini başlatmıştır. Aydınlanma Çağı'yla, fikri zenginliğini güncellemiş ve bulunduğu çağın ve geleceğin öncü medeniyeti olabilme potansiyelini oluşturmuştur. Sanayi Devrimi ise Avrupa'nın yaşadığı bu büyük değişimin iktisadî anlamda da yaşanmasını tetiklemiştir. Çünkü Coğrafi Keşifler sonucunda oluşan sömürgecilik ekonomisi sayesinde Sanayi Devrimi taleplerinin karşılanmasını mümkün olmuştur. Bu tarihsel fikri ve iktisadî zincirleme, bir üst kimlik olarak günümüz dünyasında yer edinen Avrupalılık kimliğinin tarihsel arka planının önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Avrupalılık üst kimliği ve onun çıktısı olan Batı medeniyeti çatısı altında yer alan ülkelerin salt "ben" odaklı hareket etmeleri ve sömürölmek istenenin sınırlı olması, Batı kaynaklı dünya savaşlarına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası süreçte, Avrupa

⁵⁵ Platon, **The Republic**, Ed. by. James Fieser, Bradley Dowden, (Çevrimiçi) <https://www.iep.utm.edu/republic/>, 2.3.2018.

Bkz.: Platon, **Devlet**, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Kıtası'nın kendi bulunduğu genel koşullar ve uluslararası sistemin şartları, Avrupa'nın var olan ortak kimliğinin -zaten tarihsel derinliği oluşmuş bir üst kimlik olarak siyasi otorite çerçevesinde- pratik boyutta bir var olma sürecine girme şansını yakaladığını ifade etmek yerinde olacaktır. 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşması'yla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, bu pratiğin en belirgin örneklemelerindendir. 1951 yılından günümüze; 1958 Roma, 1993 Maastricht ve 2009 Lizbon antlaşmalarıyla önemli kurumsallaşma aşamaları kat eden, dünya ekonomisinde ve siyasetinde önemli bir rolü olan Avrupa Birliği ve sunduğu Avrupalılık kimliği, artı ve eksileriyle beraber varlığını devam ettirmektedir. Öte yandan birçoğuna göre; II. Dünya Savaşı sonrası süreçteki gelişmeler, Avrupalılık kimliğinin başlangıç süreci olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın kendine özgü rasyonel yönleri olsa da Avrupalılık kimliğinin tarihsel derinliği ve arka planı II. Dünya Savaşı sonrası gibi yakın tarihten bir keside indirgenmesi, birçok şeyi görmezden gelmek olsa gerek. Bu görmezden geliş, bir üst kimlik olan Avrupalılık kimliği ile Sovyetler Birliği'nin ortaya koyduğu kimlik anlayışının, aynı kefeye konması olacaktır. Bu yaklaşım pek rasyonel olmayacaktır. Bu hususun daha iyi kavrana bilmesi için, Sovyetlerin ortaya koyduğu kimlik anlayışı ile Avrupalılık kimliği, karşılaştırmalı olarak ele alınmalıdır. Bunu yaparken Avrupalılık kimliğinin; Antik Yunan, Roma ve Hristiyanlık gibi temel hatların yanında Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi, Teknoloji Çağı, Bilgi ve İletişim Çağı gibi itici yönü olan süreçler ışığında değerlendirilmesi, daha sağlıklı akademik bir analize olanak sağlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COĞRAFİ MEKÂN PERSPEKTİFİNDE AVRUPALILIK KİMLİĞİ

Tarih sahnesinde, insanın bireysel ve toplumsal olarak incelenmeye başlanmasıyla beraber, coğrafyanın birey ve toplum üzerindeki etkileri, hiç şüphesiz sosyal bilimlerde en önemli araştırma konularından birisi olmuştur. Coğrafyanın, toplum üzerindeki akla ilk gelen ve öne çıkan etkisi; iklim ve bu doğrultuda toprağın, insana verebildikleridir. Ancak coğrafyanın insan ve toplum üzerindeki etkisinin, bundan daha fazlasını ifade ettiğini gözden kaçırmamak gerek. Bu etki, kendini insan ve insana dair her alanda güçlü bir şekilde göstermektedir. Örneğin; insan ve toplum üzerinde sayısız etkisi olan coğrafyanın şekillendirici etkisi konuşulan dilde de rahatça gözlemlenebilir. Bundan dolayıdır ki, bir Eskimo'nun atasözlerinde ve deyimlerinde kar ve soğuğa ilişkin onlarca söz varken; bir Arap'ın da kelime dünyası, onlarca çöle, kuma ve deveye ilişkin ifadelerle süslenmektedir.

Hiç şüphesiz coğrafyanın, insan ve toplum üzerindeki etkilerine ilişkin sayısız örnek verilebilir. Ama coğrafyanın kendisi de her geçen gün “bilgi ve teknoloji” sayesinde güçlenen insanoğlunun medeniyet çerçevesinde attığı adımlardan, yoğun şekilde etkilenmektedir. Dünya ve insanlık var olduğu sürece, devam eden ve edecek olan bu etkileşim süreci, görünüş itibarıyla insanoğlunun lehine gelişim göstermektedir. Ancak, tam da bu hissiyatın yoğun olduğu bir anda, insanoğlunun en yüksek teknolojiye ve donanımına sahip olmasına rağmen, doğanın acımasızca verdiği tepkiler (doğal afetler), gerçek anlamda kimin patron olduğunu tekrar sorgulama ihtiyacı doğurmaktadır.

Yeryüzünün ve insanoğluna sunduğu olanakların sınırlı olması, insanlığın doymak bilmeyen hırslarının varlığı, çatışmaların ve savaşların temel nedeni olsa gerek. Bu insani hırsların motivasyonu, toplumların ve onların en önemli organizasyonu olan devletlerin, varlıklarını korumak ve refahlarını arttırmak için içgüdüsel olarak hareket etmeleri oldukça dikkat çekicidir. Bu süreçte insanlar ve onların bir araya gelerek oluşturduğu halklar, ihtiyaçlarını karşılayan coğrafya ile sadece fiziksel etkileşim yaşamazlar. Aynı zamanda, söz konusu coğrafya ile duygusal bir bağ da kurulur. Bu duygusal bağın kurulmasında, aynı coğrafyada nesiller boyu yaşamının oldukça büyük bir rolü vardır. Ancak, ilgili coğrafyada hâkimiyet sağlamak için verilen mücadele ve ödenen bedeller, bu bağın asıl temelini oluşturmaktadır. Bu süreç aynı zamanda milli tarihin oluşumudur.

Coğrafya ile kurulan etkileşim süreci, coğrafyanın insan/toplum tarafından tanımlanma sürecini başlatırken, kurulan duygusal bağ bu tanımlanmanın; yurt ve vatan gibi kavramlar çerçevesinde şekillenmesine neden olmaktadır. Öte yandan, dinler savaşı döneminde bu

kavramlar, teolojik motifler ile süslenirken; Fransız İhtilali (1789-1799) sonrası, milliyetçi motiflerin öne çıktığı görülmektedir. Genel hatlarıyla ifade etmek gerekirse, insanların organize olarak oluşturdukları devletlerin neticesinde milletleşmeleri (ya da milletleşerek devletleşmeleri) ile coğrafyanın tanımı ve taşıdığı anlamda değişime maruz kalmaktadır. Bu çerçevede, coğrafyanın “insan” tarafından nasıl tanımlandığı da önem arz etmektedir.

“Adını, Eski Yunan döneminde ‘geo-yer; graphien-yazmak’ kelimelerinden alan ve ‘yerin tasviri/yazılımı’ anlamına gelen geographie/coğrafya, başlangıcından itibaren adına uygun bir şekilde, uzun süre ‘yerin tasviri’ olarak kabul edile gelmiştir. Coğrafya, bugünkü anlamını nispeten yakın bir dönemde, diğer birçok bilim gibi, yeni dallara ayrılıp modernleştiği XVIII. Yüzyılda kazanmıştır. Başlangıçta biri matematiki diğeri bölgesel olmak üzere iki koldan gelişen coğrafya, batıda özellikle coğrafi keşiflerin artması sonucunda, Dünya’nın her tarafının tanınması ve diğer bilim dallarındaki gelişmelere paralel bir şekilde çeşitlenerek dallara/kollara ayrılmıştır. Bu gelişim süreci sonunda günümüzdeki coğrafya, ..., doğal ortam ile insanlar arasındaki karşılıklı iletişimi araştırarak sonuçlarını sentez olarak veren bir bilim’ anlamı kazanmıştır.”⁵⁶

Günümüzde birçok dile geçmiş olan bu Yunan kökenli kavramın hayat bulduğu medeniyet, aynı zamanda çalışmamızın temelini oluşturan “Avrupa” kavramının da kökeni ihtiva etmiştir. “Bilgi çöplüğü” kavramının yer edindiği günümüzde, coğrafyanın ne olduğuna ve nasıl anlaşılması gerektiğine dair birçok farklı yaklaşımla karşılaşmak mümkündür. Fakat coğrafyanın dereden, tepeden, ovoidan ve nehirden başka bir deyişle “coğrafi şekillerden” çok daha fazlasını ifade ettiğini sarsıcı bir şekilde savunan düşünürlerin başında Yves Lacost gelmektedir. Onun, bu kadar ön plana çıkmasına sebebiyet veren coğrafyayı ele alırken “Coğrafya Herşeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar” olarak kullandığı radikal başlığında etkisi olsa gerek. Böylesi radikal bir başlığın kullanılmasına yol açan gerçek ise coğrafyanın; dere, tepe, ova ve benzeri bilimsel deyişlerle sunulması ve gerçekte coğrafyanın sunduğu ama üstü kapatılan stratejik bilgilerdir. Dolayısıyla coğrafyanın kimlik üzerinde etkisi olduğu gibi onun, nasıl öğretildiği de hayati önem taşımaktadır.

Lacost’a göre; 19. Yüzyılın öncesinde sadece kurmay heyetlerinin coğrafyası bulunmaktaydı ve bu coğrafya yönetici olan kesim tarafından yüksek düzeyde stratejik bilgi olarak değerlendirilmekteydi. Kurmaylar coğrafyasının özü, söz konusu coğrafi mekân ile ilişkili olan önemli ve farklı bilgiler ile katografik temsillerden oluşmaktadır. Fakat 19. Yüzyılın son dönemlerinde önce Almanya’da, sonra Fransa ve diğer ülkelerde ortaya çıkan coğrafya ise stratejik bilgilerin geri plana atıldığı, siyasi, ekonomik ve askeri bilgilerin coğrafi mekân ile

⁵⁶ Osman Gümüüşçü, **Tarihi Coğrafya**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2014, s. 15.

bağdaştırılmadığı profesörler coğrafyasıdır.⁵⁷ Çünkü coğrafyanın diğer disiplinler aracılığıyla ele alınması hem bireyde hem de toplumda kimlik bilincini güçlendirecektir. Coğrafya, kimliğin varoluşunda rol alan temel harçlardan birisidir. Bundan dolayıdır ki örneğin; Sovyetler Birliği döneminde Batı Türkistan bölgelerinde ki Türk milletlere ya da Çin Halk Cumhuriyeti tarafından 1949 yılında işgal edilen Doğu Türkistan Türkleri'ne "profesörlerin coğrafyası" ölçütünde eğitim verilmesi oldukça manidardır. Bu iki örnekleme olduğu gibi, Avrupalılık kimliğinin varlığı ve bu kimliğe ilişkin bilinç açısından, coğrafyanın etkisi incelendiğinde, coğrafyanın bu çok yönlü üst kimlik üzerinde tartışılmaz bir öneme sahip olduğu fark edilecektir.

Lacoste'nin ifade ettiği üzere, stratejik bilgi olarak coğrafyanın üzerinin örtülmesi 19. Yüzyılın sonlarında itibaren ortaya çıkan bir durumdur.⁵⁸ Burada ifade edilen zaman süreci aynı zamanda "algı yönetiminin" uluslararası ilişkiler alanında 'belirgin' şekilde vücut bulduğu tarihsel süreçtir. Bu dönem itibarıyla hâkim güçlerin, sömürge bölgelerinde büyük askeri operasyonları ikinci plana attığı ve küçük nokta operasyonların desteğiyle algı yönetimi eşliğinde, özellikle ekonomi odaklı yumuşak güce öncelik tanıdığı görülmektedir.

Anlaşıldığı üzere coğrafyanın; birey, toplum ve halklar üzerindeki bu çok yönlü etkileri bu kadar bariz iken, derin bir tarihsel mirasa sahip olan Avrupalılık kimliğinin coğrafi mekân perspektifinden ele alınmaması, bu kimlik anlayışının kısır ve sığ bir şekilde değerlendirilmesine neden olacaktır. Avrupalılık coğrafyasının anlaşılması için onun tarihsel arka planının titizlikle ele alınması bir zorunluluktur. Bu tarihsel değerlendirme hususunda – Antik Yunan'ın olduğu gibi- Roma İmparatorluğu'nun ve Hristiyanlığın ayrı bir yeri vardır. Çünkü Roma medeniyeti, Avrupalılık ve onun çıktısı olan Batı medeniyeti kimliğinin ilk defa geniş çerçevede kurumsal olarak hayat bulma sürecini sağlamıştır. Bu kurumsallaşma süreci, Antik Yunan'dan aldığı değerleri ihtiva ederken, Hristiyanlıkla beraber yeni bir boyut kazanmıştır. Avrupalılık kimliği açısından ilerleyen yüzyıllarda yaşananlar ise bu oluşumun devamı niteliğinde olup, Avrupa mekânına ilişkin sınırların var olma ve güçlenme sürecidir.

Akdeniz'in bir "Roma gölü" olduğu zaman zarfında, Batı tanımlaması kapsamında olan coğrafyaya bakıldığında, bugün bu tanımlanan coğrafyanın önemli bir kısmında Batı ve Avrupa medeniyetinin ötekisi olarak nitelediği coğrafya önümüze çıkmaktadır. Bu, kimlik ve

⁵⁷ Yves Lacoste, "**Coğrafya Herşeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar**" Çev. Selim Sezer, Fransa, 1976, s. 59.

⁵⁸ A.e., s. 60.

coğrafya tanımlamasının; güç, hükmetme ve yaşanan coğrafya ile etkileşim halinde olma ekseninde hayat bulduğunun göstergesidir. Örneğin; İber Yarım Adası'nda Müslümanların etkin şekilde hâkim olduğu dönemde bu bölge, Müslüman coğrafyanın bir parçası olarak tanımlanırken;8 yüzyıllık hâkimiyetin son bulmasıyla bu tanımlama değişime uğramıştır. Bu coğrafya ve kimlik eksenindeki tanımlama değişkenliği, genel çerçevede Avrupalılık ve onun çıktısı Batı medeniyeti açısından da kaçınılmazdır. Günümüz dünyasında, siyasi coğrafyadaki tanımlamaların Anglosakson merkezli Batılı adlandırmaları, bunun güncel bariz örneklemeleri olarak ele alınabilir.

Bir ülkenin hangi iklim kuşağında yer aldığını ve diğer coğrafi niteliklerini belirleme hususunda öne çıkan 'enlem', coğrafi konumun en önemli kaidelerindendir. Bir devletin dünya üzerinde işgal ettiği mevkiinin, enlem ve boylam ölçütleriyle tanımlanması, o ülkenin coğrafi konumudur.⁵⁹ Bu şekilde bir tanımlamanın kesin bir dille Avrupa coğrafyası için uygulanması çok kolay değilken; Avrupalı halkların üst kimliği olan Avrupalılık kimliğinin tanımlanması, daha da zor hale gelmektedir. Ancak Avrupalılık kimliğinin, coğrafi mekân perspektifinde tarihsel arka planının incelenmesi, kullanım açısından iç içe geçmiş olan Batılı ve Avrupalı tanımlamalarının da yerinde değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. "Batılı" tanımlaması sadece ötekisi olan "Doğu"nın üzerinden coğrafi tanımlamayı değil, aynı zamanda bir medeniyetin tanımlamasıdır. Avrupalı aynı zamanda Batılı'dır. Çünkü o, Batı medeniyetinin her anlamda anasıdır. Batı, Batılı, Batı dünyası, Batı medeniyeti ve benzeri tanımlamalar ise Avrupa'nın ve Avrupalılığın çıktısıdır. Ana üretici kaynak olan Avrupalılık, "Batılı" sıfatını taşıırken, Batı medeniyeti şemsiyesi altındaki her halk Avrupalı değildir, ama kökeni kaçınılmaz olarak Avrupalıdır.

3.1. Avrupalılık Coğrafi Mekânı Nerede Başlar, Nerede Biter?

Varoluşunu tamamlayan bir kimliğin -ister bireysel olsun ister devlet gibi organizasyon sonucu beliren kimlik anlayışı olsun- duygusal ve bilinçsel algılar bütünlerinden oluşan alanı ve sınırları olduğu gibi coğrafi açıdan biraz daha somut olan kimlik oluşum alanı ve sınırları da mevcuttur. Bundan dolayıdır ki coğrafya adı ile zaman içerisinde ona hâkim olan milletlerin kimliklerini tanımlayan ifadeler, birbirleriyle özdeşleşmeye ve birbirlerini hatırlatmaya ya da

⁵⁹ Bülent Ulaş, **Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci**, İstanbul, Başlık Yayın Grubu, 2011, s. 117.

tamamlamaya başlamaktadır. Bu hususta; modern iktisadın, tarihin, coğrafyanın ve sosyolojinin öncülerinden olan Tunuslu bilgin İbn Haldun'un "coğrafya kaderdir"⁶⁰ savının, coğrafya ve insan arasındaki etkileşime ve coğrafyanın insan üzerindeki etkilerine ilişkin uluslararası ilişkiler alanında genel kabul görmekte olduğu ifade edilebilir. Burada, "coğrafya kaderdir" tanımlaması, coğrafya her şeye ilişkin temel ve tek belirleyici etmendir olarak anlaşılmamalıdır. Ama coğrafyanın, bir ulusun bir milletin kaderinin şekillenmesinde tartışılmaz derecede büyük bir öneme sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla devlet açısından sınırın ne olduğu ve onun oluşumunun hangi etmenlere bağlı olduğu önem arz etmektedir.

Sınırlar, bir devletin mekânsal egemenlik alanını tanımlamaktadır. Bu alan içerisinde güç ve yetki kullanan en üstün organizasyon devlettir. Hem toplumları birbirinden ayıran hem de onların iletişim kurmasına aracılık eden sınırların varlığı, tarihsel oluşum süreçlerini sembolize eder. Sınırların belirlenmesindeki temel kaideler ise; etnik, dil, din, fiziksel özellikler (coğrafya), fonksiyonel araçlar (savunma, ekonomi...vb.)'dir.⁶¹

Kimlik ve coğrafyanın değişmeden ve etkileşim halinde olmadan varlıklarını korumaları adeta imkânsızdır. Bunun temel sebebi; fetihler/işgaller sonrasında istila edilen coğrafyanın yeni hâkim topluluk tarafından zamanla sahiplenilmesi, vatan edinilmesi ve değişime uğratılmasıdır. Anadolu'nun Türkler tarafından zamanla hâkimiyet altına alınması ve yurt edinilmesi bu hususa ilişkin bir örneklem olarak ele alınabilir. Bazen bu etkileşim, sadece sömürüye ilişkin çerçevede de gerçekleşebilmektedir. Burada önemli olan coğrafya ile duygusal bir bağ kurmanın ötesinde, coğrafyanın sömürülmesi ve bu süreçte coğrafyanın eski sakinlerinin ya da sonradan çalıştırılmak için getirilenlerden daha fazla fayda sağlanabilmesi ön plana çıkmaktadır. Fakat hangi şekilde olursa olsun, bu süreç her örneklemde olduğu gibi hükmeden taraf için fetih olarak adlandırırken, karşı taraf için sadece işgaldir. Bu çerçevede Avrupalılık ve onun en önemli çıktısı olan Batı medeniyetinin tarihten bugüne coğrafi mekânının nerede başlayıp nerede bittiği, konunun ele alındığı perspektif çerçevesinde değişiklik gösterebilmektedir. Avrupalılık şemsiyesi altında olan devletlerin tarihsel açıdan

⁶⁰ İbn Haldun, **Mukaddime**, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2013, s.392. **Bkz.:** Tim Marshall, **Prisoners of Geography: Ten Maps That Explain Everything About the World**, New York, Elliott and Thompson Limited Press, 2016.

⁶¹ Servet Karabağ, **Jeopolitik Açından Sınırlar**, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2014, s.11,13-16.

hâkimiyet alanlarının genişleme süreci ve bu yeni coğrafyanın Avrupalılık medeniyeti çatısı altında diğer bileşenlerle entegre olması ya da sadece sömürülmesi, bu hususta önem arz etmektedir. Ama Avrupalılık coğrafi mekânının nerede başlayıp nerede bittiğini doğru şekilde değerlendirebilmek için öncelikle, Avrupalının evi olan Avrupa'nın, güncel olarak nerede başlayıp nerede bittiğine dair tanımlamanın ne olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Ancak, güncel tanımlamanın ana hatlarıyla daha iyi anlaşılabilmesi için bu coğrafyanın tanımlanmasına ilişkin tarihsel arka planı da hesaba katmak oldukça önemlidir.

Avrasya'nın bir parçası olan günümüz Avrupa coğrafyasının sınırları birçok kaynakta olduğu gibi "Avrupa'yı Kurmak Dizisinin"⁶² yazarlarından olan Massimo Livi Baci tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

*"Kıta Avrupa'sı kabaca 10 milyon kilometre karedir ve batıda Atlantik Okyanusu, güneyde Akdeniz, Karadeniz, Kafkas Dağları ve Hazar Denizi, kuzeyde Kuzey Buz Denizi'yle net bir şekilde tanımlanmıştır. Doğu sınırı diğerleri kadar kesin değilse de yine de alışıldık sınır Ural Dağları ile Hazar Denizi'ne akan Ural Nehri'dir. Bu dağlar, belirgin ve kolaylık nüfuz edilebilen bir engeldir. Hemen, yanında, Çin'den Karadeniz'e binlerce kilometre boyunca kesintisiz bir şekilde akıp giden bozkırların başlangıcı olan açıklık, yüzlerce kilometrelik bir giriş misali, Ural Dağları'ndan güneye, Hazar Denizi'ne doğru uzanır. Bu geniş bozkır Avrupa'nın girişinde 600 kilometreye kadar daralır. Avrupa nüfusunu biçimlendiren büyük göçler binlerce yıl boyunca bu girişten akmıştır."*⁶³

Baci'nin Avrupa'ya ilişkin bu coğrafi tanımlamasına benzer tanımlamalar ile birçok metinde karşılaşabiliriz. Ancak yukarıda ifade edilen Avrupa coğrafyası tanımlamasının, Avrupalılık kimliğinin tanımlanması için tek tanımlama noktası olmadığını unutmamak gerek. Bu önemli husus, bir sonraki bölüm olan "3. 2. Avrupalı Devlet Olmak ve Avrupalılık" başlığı altında değerlendirilmektedir. Öte yandan, coğrafya ile kurulan etkileşimin ve duygusal bağın kayda alınması ise "tarihi" ima etmektir. Bundan dolayı, Avrupalılık mekânının nerede başlayıp nerede bittiğini değerlendirirken; Avrupa'yı ve Avrupalılık coğrafyasını, tarih olmadan ele almak imkânsızdır. Bu açıdan, Avrupalılık üst kimliğinin tarihsel olarak değerlendirilmesi, onun coğrafi kodlarının da açılımıdır. Bunun neticesinde, coğrafya ve tarih adeta iç içe geçmiş durumdadır. Bu hususa ilişkin Luciana Canfora'nın değerlendirmesi dikkat çekicidir. O'na göre; ideolojik açıdan Yunanistan, Avrupa ve özgürlük fikirleri arasında kökleri çok eskiye

⁶² Avrupa'yı Kurmak Dizisi, ortak bir Avrupa kültürü yaratmak misyonu ile bir araya gelmiş Avrupalı beş yayınevinin geliştirdikleri bir projedir. Ayrıntılı bilgi için **Bkz.:** Luciano Canfora, **Avrupa'da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi**, Literatür Yayınları, 2006.

⁶³ Massimo Livi Bacci, **Avrupa'da Nüfus Hareketleri**, Çev. M. Timuçin Binder, Roma, Literatür Yayınları, 2000, s. 20.

dayanan bir bağ bulunmaktadır. Bu denklemde değişen şey Avrupa olarak tanımlanan coğrafi alandır. Marcus Antonius ve VII. Kleopatra'nın askerlerinin Actium Savaşı'nda Octavianus'ın liderliğindeki Roma'ya yenik düşmesi, Batı'nın Doğu'ya karşı zaferi olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Bunun sebebi ise Roma İmparatorluğu'nun Teodosyus sonrası örgütlenme şeklidir. Roma'nın bölünmesi tek Hristiyanlığın da Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesi demektir. Batı'da var olan ve onun temel değerlerinin oluşmasına önemli bir rolü olan Yunanistan ise artık Doğu'da kalmıştı. St. Agustin döneminde Batı'nın en medeni coğrafyası Kuzey Afrika'yken; Yunanistan, Mısır, Filistin ve Balkanlar 'Doğu' (Doğu Avrupa), olmuştur. Günümüz Avrupa'sının icat edilmesine neden olan en önemli etmen ise Akdeniz bölgesinin Arap fetihleri ile ikiye bölünmesi olmuştur...⁶⁴

Toplumu, “belli bir görenek dizgesi çerçevesinde yaşayan insanlar” olarak tanımlayan Ortega Y Gasset'e göre; Batılı hakların yuva olarak gördüğü ve coğrafi olarak Avrupa adıyla tanımlanan fiziki bir mekân var. Batı medeniyeti çatısı altındaki uluslar var olmadan önce de, Avrupalı bir toplum vardı. Batılı uluslar, bu “geniş Avrupa toplumu” çevresinde kendilerine özgü gelişmelerini sağladılar. Avrupa toplumunun gelişmişliği, ulus devletlerin bireysel olarak sağladıkları gelişmişliğin toplamıyla paraleldir. Dolayısıyla, Avrupa'nın kendine özgü gelenekleri, görenekleri, hukuku ve kamu gücü vardır. Bundan dolayı, Batılı ulusların tarihsel gelişmesini anlamak için Avrupalı insanın, geçmişten bugüne aynı zamanda iki tarihsel mekânda yaşadığı olgusunu göz ardı etmemek gerek. Daha eski olan ilk mekân gevşek dokulu Avrupa; diğeri ise dar dokulu olan bireyin ait olduğu ulustur. Bundan dolayı Avrupalılık/Batılılık, geçmişten beri var olandır. Bu açıdan Avrupa Birliği'nin programı eskiden kalana yeni bir şekil vermektedir.⁶⁵

Bu çerçevede, Avrupalılığın; Avrupa coğrafyasını tanımlama yetisine sahip olduğu ifade edilebilir. Ama bu Avrupa coğrafyasında yer almanın Avrupalı olmak için yeterli olduğu anlamına gelmez. Çünkü Avrupalılık için Avrupa fiziki mekânında yer almak zaten olması gerekenken, Avrupalı olmak için Gasset'in ifade ettiği değerlerden nasiplenmiş olmak gerek. İlerleyen sayfalarda “3. 4. Avrupa Birliği Coğrafyası” başlıklı bölümde ele alınacak olan Avrupa Birliği coğrafyasına ilişkin ifade edilen hususlar -hiç şüphesiz- Avrupalılık kimliği ve coğrafyası açısından oldukça önemlidir. Avrupalılık coğrafyasının, Avrupa Birliği coğrafyasını kapsadığı

⁶⁴ Luciano Canfora, **Avrupa'da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi**, Çev. Neşenur Domaniç, Nusret Avhan, İstanbul, Literatür Yayınları, 2010, s.14.

⁶⁵ Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan: Avrupa Üstüne Düşünceler**, Çev.: Nuriye Gül Işık, İstanbul, Metis Yayınları, 1992, s.124-126.

söylenebilir ama Avrupalılık coğrafyası ile Avrupa Birliği ya da Avrupa coğrafyasının eş değer olmadığını gözden kaçırmamak gerek.

Avrupalılık coğrafi mekânının nerede başlayıp nerede bittiğine ilişkin denklemin genel tanımı, Avrupalılık kimliğinin özünü ifade etmektedir. Çünkü Avrupalılık kimliğinin oluşumunda, Avrupalılık medeniyetinin çatısı altında yer alan toplumların üzerinde bulundukları fiziki mekân olan Avrupa coğrafyası ile olan etkileşimin büyük bir rolü vardır. Bu hususa, Fernand Braudel'in -"Uygarlıkların Grameri" adlı çalışmasında- yaklaşımı oldukça ilgi çekicidir. Braudel'e göre; savaşlar ve istilalar Avrupa olarak adlandırılan mekânın sınırlarını belirlemiştir. Bu sınırların belirlenme süreci ise Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle beraber başlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olan geniş coğrafya içerisinde yer alan Avrupa mekânı, Roma hâkimiyeti altındaki zengin Doğu Akdeniz ile karşılaştırıldığında kaba ve eğitimsizdi. Bu süreçte "Batı" coğrafi olarak uzak batıydı ve Roma kendi şehirleri ve medeniyetiyle buraya hayat vermişti.⁶⁶

Braudel'in savaşlar ve istilalar üzerine kurulu Avrupa coğrafi mekânı sınırları tanımlaması, yukarıda ifade edilen Avrupa coğrafyasının belirgin olmayan sınırlarına nispeten Batı kaynaklı çözüm sunmaktadır. "3. Bölüm: Coğrafi Mekân Perspektifinde Avrupalılık Kimliği" bölümünde de değinildiği üzere coğrafya biliminin günümüz niteliğine varmasında Avrupa kaynaklı coğrafi keşiflerin etkisi düşünüldüğünde, bu çözümün dünya coğrafya literatüründe kabul gördüğü rahatça ifade edilebilir. Çünkü coğrafya biliminin gelişme sürecinden günümüze, dünyada birçok alanda Batı merkezli hâkimiyet ağırlığını hissettirmektedir.

3.2. Avrupalı Devlet Olmak ve Avrupalılık

Coğrafi mekân perspektifinde Avrupalılık kimliği ele alındığında, Avrupalılık kimliği şemsiyenin altında olan Avrupalı milletlerin ve onların kurduğu devletlerin dışında, Avrupalı olmayan fakat nispeten Avrupalı devletlere sahip olan milletlerin varlığı, göze çarpmaktadır. Bu durum, Avrupa medeniyeti ile tarihsel etkileşim halinde olan milletlerin Avrupa medeniyetinin yakın coğrafyasında olmasına rağmen bir türlü Avrupalılar tarafından, Avrupalı olarak kabul görmemelerine ilişkindir. Bu hususun daha karmaşık hale gelmesine neden olan

⁶⁶ Fernand Braudel, **Uygarlıkların Grameri**", Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2017, s.349-350.

ise, Avrupalı olarak kabul görmeyenlerin, Avrupalılar tarafından yer yer Avrupalı devlet olarak tanımlanırken; bu tanınmaların, medeniyet kimliği çerçevesinde olmaması oldukça dikkat çekicidir.

Avrupalı devlet olmak ve Avrupalılık tanımlamalarının şekillenmesinde Avrupa'nın batılılaşma süreci büyük rol oynamaktadır. Bu sürecin özü; Batılı olmayan Avrupalıların, Avrupa coğrafyasından atılması gerektiği inancına dayalıdır. Gerard Delanty, "Avrupa'nın İcadı" isimli çalışmasında, bu durumu şu şekilde izah etmektedir. Bizans'ın yıkılması, Latin-Batı'nın batıya yönelmesine neden olmuştur. 1492 yılında Müslüman Granada'nın yıkılmasıyla, Yahudiler İspanya'dan kovulmuş ve Müslümanlar zorla Hristiyanlaştırılmıştır. Hristiyanlaşanların bile birçoğu, 17. Yüzyılda İspanya'dan atılmıştır. Bu tarihsel tecrübe, Avrupa'da saf kan öğretisinin çıkmasında rol alırken, geleceğin Avrupa'sında ırkçılığa ve etnik temizliğe dayanak oluşturmuştur. Tüm bunlar, Avrupa tarafından zaman zaman arileşmek adına yapılan eylemlerdir.⁶⁷ Bu tarihsel tecrübenin ışığında, Avrupa medeniyeti tarafından ötekileştirilenlerin, -ister Müslüman olsun ister Hristiyan- Avrupalı kimliği şemsiyesi altında yer almasının pek kolay olmadığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda değinilen "Avrupalı devlet olmak fakat Avrupalı olmama/olamama" sorunsalına ilişkin en iyi örneklemeler: Türkiye ve Rusya olsa gerek. Fakat iki ülkenin de birbirinden, bu hususta önemli ayrışma noktalarının olduğu barizdir. Rusya örneğine bakıldığında; nüfus çoğunluğu ve yönetim etkinliği açısından Hristiyan bir toplum olmasına ve topraklarının bir kısmının Avrupa da olmasına rağmen tarih boyunca genel olarak Avrupa medeniyeti ile devlet perspektifinde rekabet ve çatışma halinde olduğu görülmektedir. Avrupa medeniyeti çatısı altındaki devletler de özellikle birkaç yüzyıldır birçok hususta kendi aralarında rekabet ve çatışma halinde olmuşlardır ve bu süreç nispeten devam etmektedir. Fakat Almanya'dan Fransa'ya, İngiltere'ye ve diğerlerine bakıldığında, hepsinin iyi kötü Avrupalılık şemsiyesi altında yer bulduğunu ifade edebiliriz. Rusya örneğine bakıldığında ise, Rusya için ne Avrupalılık ne de onun çıktısı Batılılık çatısı altında bir yer olmaması oldukça ilginçtir. Bazı savlara göre; bunun temel nedeni: Rusya'nın oluşturduğu medeniyetin, Avrupa medeniyetinin sindiremeyeceği boyutta olmasıdır. Bunun nedeni ise tarihsel açıdan incelendiğinde iki medeniyetinde derin hatlarla: dini, siyasi, kültürel ve diğer alanlarda rekabet halinde ayrışmasıdır. Bu ayrıştırıcı rekabetin temelini, özellikle Avrupalılık üst kimliğinin alt

⁶⁷Gerard Delanty, **Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik**, Ankara, Liberte Yayın Grubu, 2013. s.125,126.

kimliklerinden olan ve bu medeniyet şemsiyesi coğrafyasında etkin güç olan İngiliz, Alman ve Fransız devletleriyle yaşanmış ve yaşanmakta olan rekabet/savaşlar oluşturmaktadır.

Avrupa düşünce dünyasında; Avrupa medeniyeti ve devletler örgütlenmesi içine Avrupalı devletlerin alınıp alınmaması hususuna ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. İlber Ortaylı'nın ifade ettiği üzere; İngiliz düşünür William Penn, 1683 tarihli "Avrupa'nın Şimdiki ve Gelecekteki Barışı Üzerine Bir Deneme" isimli çalışmasında, Osmanlı'nın ve Rusya'nın da kurulacak olan Avrupa parlamentosunda yer alacağını ifade ederken, Fransız yazar Abbe de Saint-Pierre, 1713 tarihli "Avrupa'da Kalıcı Sulhun Sağlanması İçin Bir Proje" isimli çalışmasıyla Hristiyan devletlerden oluşan NATO benzeri bir örgütün kurulmasını savunmakta ve Türkiye'ye kesinlikle yer vermemektedir. Yine 17. Yüzyılda yaşayan, aslen İtalyan olan İspanyol devlet adamı Giulio Alberoni'nin, "Türklerin Avrupa'dan atılmasını" siyasi vasiyeti olarak dillendirmesi oldukça dikkat çekicidir.⁶⁸ Ortaylı; Penn'in yaklaşımını, İngilizlerin realist ve Protestan mantığı çerçevesinde konuya bakış olarak değerlendirmekte olup, Avrupa tarihinde bu yaklaşımın çok fazla itibar gördüğü söylenemez. Bundan dolayı tarih boyunca - günümüzde olduğu gibi- genel olarak Avrupalı olmayanlar, Avrupa şemsiyesi altında, en iyi ihtimalle, en fazla Avrupalı devlet olarak görülmüşlerdir.

Görüldüğü üzere; Avrupalı devlet olmak ve Avrupalılık konusu, Türkiye örneklemini açısından değerlendirildiğinde farklı bir boyuta ve daha karmaşık hale gelmektedir. İslam medeniyetinin bir parçası, hatta tarihsel olarak lideri olması, Orta Asya'dan gelerek Doğu Roma İmparatorluğu'na son vermesi ve murisi olan Osmanlı Devleti'nin uzun süre Avrupa üzerinde hâkim güç olması; Türkiye'nin Avrupalı olmasının önündeki tarihsel engeller olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca, Avrupa kendi nüfusu içerisindeki 50 milyondan fazla Müslümana nasıl davranması ve kendi medeniyeti içerisinde nasıl bir yer vermesi gerektiğine ilişkin bile karar verememişken; yaklaşık 80 milyona nüfusa, köklü devlet geleneğine ve imparatorluk geçmişine sahip olan Müslüman Türkiye'yi, Avrupa medeniyeti içerisinde kabullenmesi oldukça düşük bir ihtimal olsa gerek. Osmanlı Devleti'nin gerileme süreciyle beraber başlayan Avrupalılaşıma hareketleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber daha etkin bir şekilde devam etmiştir. Fakat Türkiye kendini ne kadar Avrupalı olarak tanımlarsa tanımlasın, Batılılar/Avrupalılar için Asyalı, Orta Doğulu tanımlamasının dışında değildir.

Ünlü Türk tarihçi ve düşünür Halil İnalcık'ın ifade ettiği üzere; 1783 yılında ağırlıklı olarak Müslüman Türklerin yaşadığı Kuzey Karadeniz ve Kırım'ın, Ruslar tarafından ilhaki sonrasında hem Osmanlı hem de Avrupa telaşa düşmüştür. Bu kazanımlarla İstanbul'u ve

⁶⁸ İlber Ortaylı, **Avrupa ve Biz**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.8.

Boğazları tehdit eder hale gelen Rusya karşısında; Osmanlı Devleti, toprak bütünlüğünü korumak için Batılı devletlerin teminatına ihtiyaç duymuştur. Bu süreç ise Avrupa diplomasisinde, Batı için Şark meselesinin doğuşu olarak tanımlanmaktadır. Bu tarihte Osmanlı Devleti'nin kıta Avrupa'sında geniş bir coğrafyada hâkimiyet sağlamasına rağmen hususun, Şark meselesi olarak tanımlanması oldukça manidardır. Ayrıca İnalcık'a göre; Batı yazım dünyasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk İmparatorluğu olarak tanımlanması yanıltıcı bir yaklaşımdır. Ayrıca, ataerkil hanedanlıkla yönetilen Osmanlı ile 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin özdeşleştirilmesi, Türkiye'ye karşı yapılan haksız muamelelerin sebeplerinde birisidir.⁶⁹ Bu, hiç şüphesiz tarihsel açıdan oldukça açıklayıcı bir yaklaşımdır. Kimliğin varoluşu ve tanımlanması çerçevesinde ise kimlik tanımlamasının kabulünde kimlik sahibi kadar ötekilerinin de yer yer tartışılmaz öneme sahip olduğunun teyididir. Bu çerçevede, şark tanımlamasının, ötekisi olan kimliğin coğrafi mekânıyla beraber, Batılı tarafından özdeşleştirilmesinin sonucu olduğu ifade edilebilir.

“Avrupalılık” kabulü görmeyen milletlerin kurmuş olduğu devletlerin, tarihsel süreç içerisinde etkileşim halinde olduğu Avrupalı devletler tarafından, zaman zaman Avrupalı devlet olarak tanımlanmaları, uluslararası ilişkiler açısından (devletleri çıkarları açısından) ele alınmalıdır. Çünkü Rusya ve Türkiye örneklerinde olduğu gibi ilgili devletlerin siyasi yaklaşımları, yaşanan tarihsel yaşanmışlıklar ve süreçler, Avrupalı devlet tanımlamasının ana nedenidir. Öte yandan, Avrupa medeniyetinin ötekisi tanımlamasında başı çeken örneklerde, Türkiye ve Rusya'nın tarihsel ve kültürel çıktıları olarak tanımlanabilecek Arnavutluk, Bosna, Sırbistan ve Karadağ gibi Avrupa ana kıtasında yer alan ülkelerin Avrupa medeniyetinin başat aktörleri tarafından rahatça Avrupalı olarak kabul görmeleri oldukça ilginçtir. Söz konusu ülkelerin, bu şekilde kolayca kabul görmelerinin sebebi; özellikle nüfus açısından oldukça küçük ve diğer hususlarda da kolay kontrol edilebilir olmalarıdır. Bu hususun arka planında, söz konusu ülkelerin varlıklarının, Avrupa medeniyetinin ve Avrupalılık kimliğinin başatları açısından tehditkâr ve rakip olarak görülmemeleri vardır.

⁶⁹ Halil İnalcık, **Osmanlı ve Avrupa: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri**, Kronik Yayınları, 2017, İstanbul, s. 126-127.

3.3. Ada ve Kara Ülkesi Olarak Avrupalılık Kimliği

Avrupalılık kimliği şemsiyesi altında diğer alt kimlik olarak ifade edebileceğimiz, milli ve ulus kimlikler bulunmaktadır. Farklı coğrafi değerler, kültürler ve diller olmasına rağmen ortak bir üst kimlik olarak Avrupalılıktan bahsederken; bu alt kimlikler arasında ada ülkesi olan Birleşik Krallığı'nı, özellikle incelenmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü Avrupalılık kimliğinde hem tarihsel olarak hem de güncel olarak bir ada ülkesi olan Birleşik Krallığın çok önemli bir yeri vardır. Öte yandan, küçük ülkeler olarak ele alınabilecek olan Malta ve İzlanda gibi ülkeler de Avrupalı ada ülkeleri olarak ele alınabilecekken, Avrupalılık kimliği üzerinden bir ada ülkesi olan Birleşik Krallığın etkinliği ile karşılaştırılmalarına imkân yoktur. Çünkü bu ülkeler genel olarak Avrupalılık kimliği ve Batı medeniyeti şemsiyesi altında "karar verici" değil de "takip edici" olarak varlıklarına devam etmektedirler.

Resmi adı Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı olan bu ülke, Batı Avrupa coğrafyasında yer almaktadır. İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'dan oluşan krallık, genel olarak kısaca, Birleşik Krallık olarak da adlandırılmaktadır. Ayrıca, üzerinde güneş batmayan imparatorluk sürecinden kalma Büyük Britanya ya da sadece Britanya adlandırmaları da kullanılmaktadır. Fakat özellikle ülkemizde olmak üzere birçok yer de Krallığın ana kurucu unsuru olan İngiltere'nin adı, ön plana çıkmaktadır. Başka bir deyişle, Krallığın kurucu parçası olan İngiltere'nin adı bütün Krallığı tanımlamak içinde kullanılmaktadır. İngiliz tarihinde, İngiltere'nin, Birleşik Krallığın parçaları olan İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda üzerinde hâkimiyet kurması önemli bir husustur. Charles Tilly'e göre, İngiltere devletine şekil veren; bu üç parçayı hâkimiyet altına alma sürecinin çıktıları ve dünyanın diğer kalanlarıyla yaptığı savaşlardır. İskoçya, Galler ve İrlanda'nın devletleşmesinde ise İngiltere ile yaşanan mücadelenin büyük bir payı vardır.⁷⁰ Ayrıca İngiltere'nin, tarihten bugüne, Krallığın parçalarını bir arada tutmak için verdiği mücadele dikkat çekicidir. Dolayısıyla Britanya tarihi, başkaldırı devrimlerinin nasıl önleneceği ya da bastırılacağına ilişkin el kitabı niteliği taşımaktadır.⁷¹

⁷⁰ Charles Tilly, **Avrupa'da Devrimler 1492-1992**, Çev. Özden Arıkan, İstanbul, Literatür Yayınları, 2005, s.123.

⁷¹ A.e., s. 117.

Harita 3.3. Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallık Haritası

Kaynak: World Atlas İnternet Sayfası, **United Kingdom,**

<https://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/lcolor/ukcolor.htm>, 1.1.2018.

İngiltere, dünya tarihinin en büyük imparatorluğunu ve ticaret ağını kurmuş bir ülke olarak II. Dünya Savaşı sonrasında nispeten kan kaybetmiştir. Bu nispi güç kaybediş sonrasında ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki süper-güç yarışında boy göster(e)memiştir. Var olan enerjisini, kendisi açısından beyhude olan yarışa harcamak yerine, var olan kazanımlarını korumak için harcamıştır ve harcamaya devam etmektedir. 1931 yılında İngiliz Milletler Topluluğu'nun⁷² kurulması, var olanı koruma çabasının önemli bir göstergesidir. Günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde, söz konusu ülkenin hemen hemen her alanda varlığını, etkin bir şekilde devam ettirdiği ifade edilebilir. Bu ifade edilen başarı çıktıları için İngiltere'nin ortaya koyduğu girdilerin temelini oluşturan coğrafi mekân ve nüfusu düşünüldüğünde, İngiltere'nin hem devlet olarak hem de halk olarak muazzam bir başarı sağladığı görülmektedir. Bu ise, İngiltere'nin Avrupalılık üst kimliği içerisinde ada ülkesi olarak

⁷²Britanya tarafından 1931 yılın İngiliz Milletler Topluluğu kurulmuştur. Daha önce İngiliz İmparatorluğunun periferisi olan ve sonradan katılan devletlerden oluşan topluluk hâlâ varlığını devam ettirmektedir. İlk başlarda bu Topluluğun ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan süper güçler yarışında Britanya'nın da olmasında etkili olacağı düşünülmüştür. Ancak, zamanla söz konusu kuruluşun böyle bir etkinliğinin olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca, eski Britanya sömürgesi olan bazı devletlerinde söz konusu Topluluk 'tan ayrıldığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için **Bkz.:** The Common Wealth Resmi İnternet Sayfası, (Çevrimiçi), <https://en.wikipedia.org/wiki/Commonwealth>, 2.1.2018

birçok açıdan farklı bir konuma sahip olduğuna ilişkin savı, daha da ilgi çekici hale getirmektedir.

Paul Langford'a göre, 18. Yüzyılın başlarında başarı gösteren İsveç ve Prusya (XII. Charles ve II. Fredrick) örneklemelerinde olduğunun aksine; İngiltere'nin kazandığı bu başarı, yöneticilerden çok halk kaynaklıdır. Demografik büyüklüğe ve fiziksel kaynaklara dayanmadan çok da büyük bir ada ülkesi olmayan İngiltere'nin bu başarısı, tüm dünya üzerinde etkili olabilmesi, 3 temel nedene dayanmaktadır. Bunlar: Üzerinde ortak görüş sağlanan İngiliz siyasi sisteminin ticari dinamizme sahip İngiliz toplumunun ihtiyaçlarını karşılayabilmesi⁷³, dönemin en hoşgörülü ve ulaşılabilir edebi ve siyasi kültürüne sahip olduğuna dair inanç⁷⁴ ve en azından 1790'lara kadara dönemin en açık toplumu olduğu düşüncesinin sağladığı getiriler.⁷⁵

Dört ülkeden (İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda) oluşan Krallığın dünyanın farklı yerlerinden irili ufaklı birçok adası, Kıbrıs'ta olduğu gibi askeri üsleri ya da Cebelitarık gibi stratejik özerk bölgeleri bulunmaktadır. İki dünya savaşından da zaferle çıkan Britanya, I. Dünya Savaşı sonrasındaki etkin hâkimiyetinin aksine; II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası arenada ön plana çıkan ABD ve Sovyetler Birliği'ne göre daha arka planda kalmıştır. Britanya'nın etkin olduğu birçok coğrafyada, yerini Krallığın eski sömürgelerinde birisi olan ABD alırken, Birleşik Krallığın eski aktif hâkimiyet coğrafyasında askeri gücünü nispi olarak geri plana attığı görülmektedir. Öte yandan, Cebelitarık ve Kıbrıs Adası gibi stratejik önemi çok yüksek olan bölgelerde ise askeri gücünü korumaya devam etmesi dikkat çekicidir.

Birleşik Krallığın, Avrupa ana kara kıtasında yer almaması onun, kurumsallaşma ve tarihsel yaşanmışlık açısından Avrupalılık kimliği ve Batı medeniyeti çatısı altında farklı bir yerde konumlanmasına neden olmuştur. Bu, ünlü düşünür İbn-Haldun'un "Coğrafya kaderdir" yaklaşımına ilişkin oldukça önemli tarihsel gerçekleşmişlik örneğidir. Askeri anlamda ulaşımın -dolayısıyla askeri sevkiyatın zor olduğu- ve askeri havacılığında olmadığı zamanlarda, ada ülkesi olmanın istilalara karşı doğal savunma alanı olması önemli bir fayda sağlamıştır. Bu çerçevede İngiltere'nin ana kıtanın dışında olması, ona Birleşik Krallığın diğer bileşimi olan coğrafyaları hâkimiyet altına almasında kolaylık sağlarken; tarihsel tecrübelerin ışığında "özel

⁷³ Paul Langford, "Neden Avrupa Tarihi?", **Modernite ve Muhafazarlık: Sanayileşmenin Eşiğinde İngiliz Toplumu**, Çev. Simten Coşar, Özgür Gökmen, Yıldırım Kırköz, Haz. Huricihan İslamoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.68.

⁷⁴ A.e., s.72.

⁷⁵ A.e. s.75.

olma ve adanın sadece kendisini ait olması hissiyatına dayalı ada sakini psikolojisine”⁷⁶ sahip bir toplum olarak “güvenliğe” ve “ötekisi” ile olan ilişkiye bakış açısına şekil vermiştir. Bu coğrafi kazanımların yanında, Britanya’nın Sanayi Devrimi’nin çıktığı, kökleştiği ve bunun köklü kurumsallaşmayla günümüze kadar devam ettiği ülke olması neticesinde; Avrupalılık kimliği ve Batı medeniyeti çatısı altındaki yeri daha da özgünleşmiştir. Ayrıca, iki dünya savaşından da zaferle çıkmak ise, Britanya’nın sahip olduğu bu konumu daha da güçlendirmiş ve İngiliz milliyetçiliğinin gururunu derinden okşamıştır.

Bilindiği üzere, kanlı savaşlar sonrasında Avrupa Kıtası harap olmuş ve insanlar sefalet içerisindeydi. Hem ana kara Avrupası’nın hem de savaştan zaferle çıkan Birleşik Krallığın yeniden refah günlerine dönebilmesinde ABD’nin Marshall Yardımları⁷⁷ büyük bir rol oynamıştır. 1947 yılında, dönemin ABD Dışişleri Bakanı tarafından hazırlanan mali yardım paketiyle Türkiye ve 15 Avrupa ülkesinin ekonomisini destekleme hedeflenmiştir. Bu yardımların, getiri ve götürü kapsamında Türkiye’ye ne kadar faydası olduğu tartışma konusu olsa da diğer AB ülkelerinin ekonomik kalkınmalarında büyük rollerinin olduğu söylenebilir. Birleşik Krallık’ta bu ülkelerden birisidir.

II. Dünya Savaşı’nda; Almanlara ve Japonlara karşı zafer kazanılmasında, Sovyetlerin tartışılmaz büyük bir rolü vardı. Sovyetler, bu fedakârlığın karşılığını Avrupa Kıtası’nın önemli bir kısmını hâkimiyet altına alarak almıştır. Bu kazanımlar Batı dünyası tarafından zorunlu olarak kabul görmüş olsa da aslında yeni bir mücadelenin başlangıcı anlamını taşımaktaydı. 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasına kadar devam edecek olan ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki bu ateşli mücadele, sadece iki gücün karşı karşıya gelmesi değil aynı zamanda ideolojiler, değerler ve medeniyetler çatışması boyutu kazanmıştır. Bu ateşli mücadele sürecinde, 1951 yılında Paris Antlaşması’yla temelleri atılan Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa, Batı Almanya ve İtalya tarafından kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Kıtası’nın Sovyetlere karşı bir savunma kalesine dönüşmesi için ABD tarafından tam destek görmüştür. Çeşitli gelişim ve değişim süreçleri yaşayarak, Avrupa Birliği halini alacak olan Topluluğun, Sovyetler karşısında daha güçlü ve özelde daha kontrol edilebilir olması için ise İngiltere, ABD’nin yönlendirmesiyle 1973 yılında üye ülke olmuştur.

⁷⁶ Robert Bobbings, **How does being an island affect the psychology of the people of the UK?**, Çev. Mustafa Tırapaoğlu, (Çevrimiçi), <https://www.quora.com/How-does-being-an-island-affect-the-psychology-of-the-people-of-the-UK>, 9.2.2018.

⁷⁷ Sovyetler Birliği tarafından ise ABD’nin Marshall Planı’na karşı “Molotov” planı hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için **Bkz.:** BBC History Resmi internet Sayfası: **The Cold War origins 1941-56 – Edexcel**, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/education/guides/z3h9mn/b/revision/7>, 4.3.2018.

Britanya, üyelik tarihinden itibaren Avrupa Birliği'nin bir parçası olsa da 29 Mart 2017 tarihinde halkın çoğunluğunun Birlikten ayrılmayı oylaması sonucunda, ayrılma süreci başlamıştır. Bu sürecin tetiklenmesinde öncelikle Birleşik Krallık'ın Avrupa ana kıtası dışında bir ada ülkesi olması, tarihsel tecrübeleri ve ada ülkesi olarak kurumsallaşması da oldukça etkilidir. İngiltere'nin, AB'den ayrılma süreci çok kolay olmayacaktır. Fakat resmi olarak ayrılışın tamamlanması, ilişkileri belirgin şekilde kötüleştirmeyecektir. Yeni ara yollarla var olan bağlar olabildiğince korunmaya çalışılacaktır. Brexit'e ilişkin hususun anlaşılması ve Avrupa Birliği'nden ayrılmayı hedefleyen diğer hareketlerin daha doğru değerlendirilmesi için Avrupalılık kimliğinin ve çatısı altındaki alt kimliklerin kurumsallaşmasının dikkate alınması, ayrı önem taşımaktadır.

Harita 3.3. Birleşik Krallık ve Avrupa Kıtası Haritası

Kaynak: World Atlas İnternet Sayfası, **United Kingdom** (Çevrimiçi)
<http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/uk.htm>, 1.1.2018

Şekil 3.3. Birleşik Krallık ve AB Bayrakları Legosu

Kaynak: Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Resmi İnternet Sayfası, **Brexit Süreci**, (Çevrimiçi),
<https://www.avrupa.info.tr/tr/brexit-sureci-1062>, 1.1.2018

3.4. Avrupa Birliği Coğrafyası

Avrupa Birliği, II. Dünya Savaşı sonrasında iç ve dış gelişmeler perspektifinde hayat bulan, Avrupalılık kimliğinin ekonomik ve siyasi anlamda yeniden, yeni bir tarzda varoluşudur. Coğrafi mekân perspektifinde ele alındığında, kuruluşundan günümüze önemli bir coğrafi genişleme sağlayan Avrupa Birliği'nin, dinamik bir üst kimlik olan Avrupalılık ve Batı medeniyeti çerçevesinde her zaman değişim içerisinde olduğu görülmektedir. Özellikle iç ve dış etmenlerin motivasyonu ile 1951 yılında imzalanan ve 1952 yılında yürürlüğe giren Paris Antlaşması'yla Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa, Batı Almanya ve İtalya tarafından kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun 1957 tarihli Roma Antlaşması'yla Avrupa Ekonomi Topluluğu'na evrilmesi, 1992 tarihinde imzalanan ve 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'yla AET'nin (Avrupa Ekonomi Topluluğu) adını günümüz Avrupa Birliği olarak değiştirmesi bunun açık teyidi niteliğindedir.

Harita 3.4. AKÇT Haritası

Kaynak: BBC Resmi İnternet Sayfası, **European Union maps**, (Çevrimiçi)

<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24367705>, 1.1.2018.

Ancak, Avrupalılık kimliğinin varlığını 1951 yılı sonrasına dayandırmak ve onu zayıf şekilde tanımlamak ne kadar yanlış ise “Avrupalılık” Birliği modelinin tarihsel arka planını da göz ardı etmekte o kadar yanlıştır. Örneğin; Halin İnalçık’ın eserinde ifade ettiği üzere, “Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler’in kuruluşundan bir yüzyıl önce, Avusturya devlet adamı Metternich, Napoleon’un bertaraf edilmesinden sonra, Avrupa’yı birbirleriyle sürekli mücadele halindeki devletler ve milletlerden oluşmuş bir kıta olarak değil, tersine tek ve birleşik bir Avrupa birliği yapma görüşünü ortaya attı. Ona göre, bu birlik büyük bir devletin egemenliğiyle değil, devletler arasında bir örgüt içinde iş birliği ile sağlanabilirdi.”⁷⁸. Bu örneklemin dışında, Avrupalılık üst kimliğine dayalı ortak bir sistem kurmaya ilişkin, tarihin farklı dönemlerinden birçok örnek gösterilebilir.

Harita 3.4. 1960’larda Avrupa

Kaynak: Antony Evelyn Alcock, **A Short History of Europe: From the Greeks and Romans to the Present Day**, UK, Palgrave Macmillan, 1998.

⁷⁸Halil İnalçık, **Osmanlı ve Avrupa: Osmanlı Devleti’nin Avrupa Tarihindeki Yeri**, İstanbul, Kronik Yayınları, 2017, s.127.

Resmi internet sayfasında varlığını tanımlarken kurucuları olarak Avrupalı *Konrad Adenauer, Joseph Bech, Johan Willem Beyen, Winston Churchill, Alcide De Gasperi, Walter Hallstein, Sicco Mansholt, Jean Monnet, Robert Schuman, Paul- Henri Spaak ve Altiero Spinelli*⁷⁹ tanıtan AB, “3.4. Bölüm”ün sonunda sunulan haritada görüldüğü üzere, dünya ekonomisinde ve siyasetinde önemli bir yere sahip olmakla beraber dünya coğrafyasının oldukça geniş bir alanına hâkimdir. Birlik üyesi olmamasına rağmen Avrupa Kıtası’nda yer alan Avrupalı olan ve bu perspektifte hareket eden diğer ülkelerin de varlığı göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, AB’nin resmi internet sayfasında ifade edilen kurucu babaların varlığı tarihsel arka planı yok saymak için bir dayanak noktası olarak görülmemelidir.

Kuruluş tarihinden itibaren, yukarıda ifade edildiği üzere önemli süreçler yaşayan ve birçok Avrupalı ülkenin birliğe katılmasıyla genişleyen Birlik, günümüz dünyası uluslararası sisteminde, önemli bir konuma sahiptir. 2013 yılında Hırvatistan’ın Birliğe katıldığını ve Birleşik Krallığın hâlâ üyeliğinin sonlanmadığını dikkate alırsak Avrupa Birliği, irili ufaklı 28⁸⁰ ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkeler içerisinde özellikle Almanya ve Fransa başta olmak üzere Birleşik Krallık, İtalya, İspanya ve Polonya gibi ülkeler Birliğin karar alma mekanizmasından oldukça etkilidirler.

Kuruluşundan günümüze, AB kurumlarıyla üye ülkelerin ve haklarının Birliğe daha iyi entegre olabilmeleri adına önemli adımlar atılmıştır. Fakat her üyenin aynı seviyede ya da ileri seviyede Birliğe uyum sağladığını ifade edebilmek imkânsızdır. Bazı ülkelerin, Birliğin ortak para birimi olan Avro’yu kullanmaması bu duruma ilişkin önemli bir örnektir. Öte yandan Birlik üyesi olmamasına rağmen İsviçre, İzlanda ve Norveç gibi Avrupalı ülkeler 1955 tarihli Schengen Sözleşmesine taraf olarak Avrupa Birliği içerisindeki serbest dolaşımın bir parçası olurken; Britanya ve İrlanda gibi Avrupa Birliği üyesi ülkelerin, bu sözleşmeye taraf olmamaları oldukça ilginçtir. Bu yetersiz entegre olmanın belirtileri kendini özellikle dış politikada da göstermektedir. Yaşanan bölgesel ve uluslararası sorunlara Birliğin tek ses olarak

⁷⁹ Avrupa Birliği Resmi İnternet Sayfası: **The Founding Father of the EU**, (Çevrimiçi) https://europa.eu/european-union/about-eu/history/founding-fathers_en, 2.3.2018.

⁸⁰ Üye ülkelere ilişkin ayrıntılı bilgi için **Bkz.:** Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Resmi İnternet Sayfası: (Çevrimiçi) <https://www.avrupa.info.tr/tr/etkilesimli-avrupa-haritasi-9>, 2.3.2018.

tepki verememesi ve ortak dış politika çerçevesinde hareket edememesi bilindiktir. Bundan dolayı, daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere; bu realite, Avrupalılık kimliğinin olmadığına ilişkin savları yöneltten kesimlerin elini güçlendirmektedir.

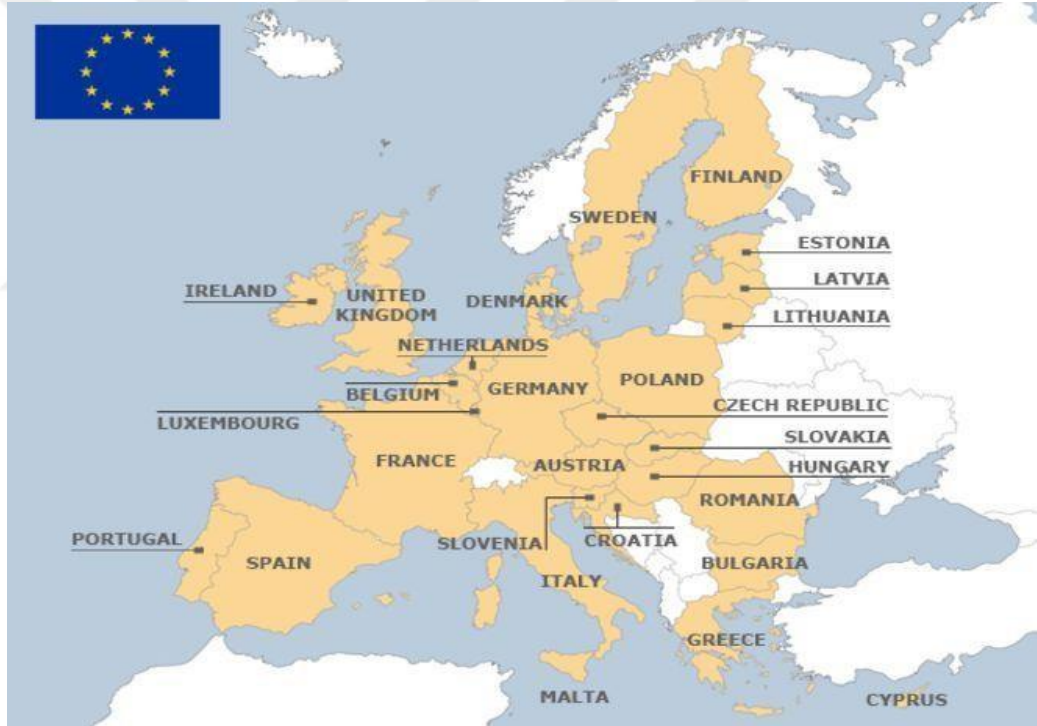
Sovyetlerin dağılması öncesinde ABD tarafından ciddi anlamda destek gören AB, rakip olma potansiyeline sahip olduğundan dolayı ABD açısından tüm ortak değerlere rağmen temkinli yaklaşılması gereken bir müttefiktir. Bu çerçevede, Sovyetlerin dağılması sonrasına Doğu Bloğu ülkelerinden olan Avrupalı ülkelerin, Birliğe alınması ve entegre olması ABD tarafında tam destek görürken; Birliğin ortak ordu kurması veya ekonomi alanında atmak istediği bazı önemli adımlar destek görmemektedir.

Aşağıda sunulan harita renklendirilmiş alan; Birliğin, Avrupa ana karası üzerindeki coğrafi konumlanmasını göstermektedir. Görüldüğü üzere; Birliğin coğrafi alanı, Avrupa Kıtası tanımlamasının tamamını kapsamamaktadır. Bunun temel nedeni, Birliğin başta etkin üyelerinin olmak üzere; üyelerinin askeri, siyasi ve ekonomi konumlamaları doğrultusunda Birliğin genişlemesidir. Bu, Fas⁸¹ örneğinde olduğu gibi, Birliğe başvuru yapabilmek için Avrupa Kıta coğrafyasında olmanın temel gereklilik olduğu, fakat Birliğin etkin üyelerinin kabulü olmadığı sürece bunun da yetersiz olduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan, özellikle Avrupalı ve Batılı olmak üzere birçok kaynakta Azerbaycan, Kazakistan, Gürcistan ve Ermenistan gibi Asya ülkelerinin coğrafyalarının bir kısmının Avrupa Kıtası içerisinde tanımlanması oldukça ilginçtir. Gürcistan ve Ermenistan halklarının çoğunluğunun Hristiyan toplumlar olması, nispeten Avrupalılık kimliğinin temel dayanaklarında olan Hristiyanlıkla ilişkilendirebilir. Fakat Türk ve Müslüman olan Azerbaycan ve Kazakistan başlı başına Avrupalılık ve Batı medeniyeti kimlik varoluşu ve anlayışı açısından tamamen ötekisi olan bir medeniyetin parçalarıdır. Bu durum, coğrafi tanımlamanın kimliksele nedenlerle olduğu kadar kimlik temsilcilerinin

⁸¹1987 yılında Fas Krallığının AB'ye üye olmak için başvuru yapması, Avrupa Birliği coğrafyası tanımlaması için önem arz eden tarihi bir gelişmedir. Fas Krallığının coğrafi konumu gereği üyelik başvurusunu reddedilmiştir. Bu hadisenin neticesinde, AB'ye üyelik için coğrafi konum gerekliliğinin Kopenhag Kriterlerine dahil edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için **Bkz.:** Los Angeles Times Resmi İnternet Sayfası: **Europe Bloc Bars Morocco as a Member**, (Çevrimiçi) http://articles.latimes.com/1987-07-21/news/mn-5339_1_rabat, 7.2.2018.

ıkarları neticesinde de oluştuğunun teyididir. Bu yaklaşımın aksine, belki Avrupa Kıtası'nın söz konusu Asya ülkelerini de kapsayacak şekilde tanımlanması, Avrupa coğrafyasının belirsizliğini nispeten kapatma üzerine dayandırılabilir. Fakat Roma İmparatorluğu'ndan bu yana, Akdeniz havzasının hâkimiyet altındaki coğrafyasını “Batı” yani kendisi olarak görürken; gerileme süreci yaşandıkça, kaybedilen her coğrafi bölgenin ötekisi ve Batı dışı olarak tanımlanmaya başlandığı görülmektedir. Bu rneklem, coğrafi tanımlamanın tamamen g ve çıkar merkezli gerçekleştiğine ilişkin savı güçlendirmektedir.

Harita 3.4. AB Haritası

Kaynak: BBC Resmi İnternet Sayfası, **European Union maps**, (evrimii)
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24367705>, 1.1.2018.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSALLAŞMA PERSPEKTİFİNDE AVRUPALILIK KİMLİĞİ

İlk insanın; hayatını devam ettirebilmek için yaşam mücadelesi verdiği coğrafyanın mevsimsel ve diğer şartları altında planlı programlı hareket etmeye başlaması, nüfus artışı ve toplu yaşama sürecinin başlamasıyla beraber kitlesel organizasyonun doğuşu, kurumsallaşmanın tarihsel başlangıç noktaları olarak ifade edilebilir. Kurumsallaşmanın ilerlemesine neden olan ortamın alt yapısını oluşturan ise nüfusun artışıyla beraber ortaya çıkan toplumların; ekonomi, askeri ve diğer alanlarda sağladığı gelişmelerdir.

Toplumsal açıdan ele alındığında ise kurumsallaşmanın seviyesi, şekli ve tarzı, toplumun kazanımlarının ve yetersizliklerinin geçmişine ilişkin özet niteliği taşımaktadır. Gelişim açısından ele alındığında, kurumsallaşma adına atılan her başarılı adım, adeta refah seviyesine yeni bir zincir halkası eklemidir. Her başarısızlık ise gerekli girdiler varken, kurumsallaşmanın sağladığı uygun kullanma ve değerlendirmenin yoksunluğu neticesinde ortaya çıkan olumsuz çıktıdır. Toplum tarafından, gerekli girdilerin kurumsallaşma eşliğinde değerlendirilmesi sonucunda elde edilen olumlu çıktıların anlam kazanması ve tarih içerisinde birikmesi ise uzun vadeli toplumsal refahın oluşumu için olmazsa olmazdır. Bu hususun öz tanımlaması ise kurumsallaşmadaki süreklilik olarak tanımlanabilir. Toplum için kurumsallaşmada süreklilik; olumlu girdilerin toplamı, refah ve zenginlik anlamını taşırken aksi ise; fakirlik, sefalet, istilalar, hatta iç çatışmalar demektir. İnsanoğlunun hayat verdiği en büyük organizasyon olan devlet açısından değerlendirildiğinde ise kurumsallaşma, devletin var olma şekli ve hâkim olma derecesinin aynasıdır. Gelişmiş ve doğru kurumsallaşma; devletin hükmetme ve yönetme eylemlerini, en iyi şekilde gerçekleştirmesini sağlar. Ayrıca bu durum; devletin, toplumun ihtiyaçlarını en doğru ve uygun şekilde karşılamasına olanak sağlarken, yönetilenlerin devlete olumlu şekilde bakmalarına yol açacaktır.

Geçmişten günümüze, dünyadaki devletlerin/toplumların fakirliklerinin ya da zenginliklerinin temel nedenleri, farklı yaklaşımlar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalardan birisi de son dönemde dikkat çeken “kurumsallaşma” odaklı olan ekonomist Daron Acemoğlu ve siyaset bilimci/ekonomist James A. Robinson’un beraber kaleme aldıkları “Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun

Kökenleri” adlı çalışmada, öne sürdükleri kurumsallaşma⁸² teorisidir. Bu yaklaşım, neden bazı ülkeler zengin iken, diğerlerinin yoksul olduğunu değerlendirmektedir. Bu çerçevede; Avrupalılık kimliğinin, kurumsallaşma açısından temel hatlarıyla ele alınması önem arz etmektedir. Çünkü Avrupalılık kimliğinin varoluşundan, neydi ve ne olduğuna dair tanımlamanın özü, onun kurumsallaşma süreçleridir. Bu süreçlerin tanımlanması, geçmişin özeti olduğu kadar geleceğe ilişkisinde ipucu veren bir bilgi kaynağı niteliği taşımaktadır. Ayrıca, Avrupalılık kimliğini oluşturan ülkelerin refah seviyelerinin oluşumu hem kendi kimlik varlıklarının hem de üst kimlikleri olan Avrupalılık kimliğinin oluşum sürecidir.

Hiç şüphesiz, Avrupa devletleri açısından kurumsallaşmanın tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Fakat günümüz Avrupası’nın çok kutuplu devletler sistemine sahip olmasına ilişkin sürecin tetikleyicisi, daha önce ifade edildiği üzere, Roma İmparatorluğu’nun yıkılması sonrasında uzun ömürlü bir siyasi merkezin tekrar oluşmaması ve Kilise’nin faydacı tercihleridir. John A. Hall’ın ifade ettiği üzere,

“...Avrupa’nın çok kutuplu sisteminin temel nedeni Kilise’nin bunu kendi çıkarı için uygun görmüş olmasıdır. Kilise çok kutupluluğun oluşmasında yardımcı olmuş ve kendi özerkliğini korumak için siyasi dengeler üzerine oynamıştır. Sonuç olarak, ideolojik iktidar ve siyasi iktidar arasındaki bölünme bu sistemin oluşmasında etkili olmuştur.”⁸³

Hall’ın ifade ettiği Avrupa coğrafyasındaki ideolojik iktidar ve siyasi iktidar arasındaki bölünme sonucunda oluşan çok kutuplu devletler sistemi, Avrupalılık üst kimliği altında yer alan devletlerin kimlik anlayışlarının var olma noktasını ifade etmektedir. Sanayi Devrimi ve Coğrafi Keşifler ile özellikle ekonomi alanında yaşanan gelişmeler; Fransız Devrimi ile milliyetçiliğin ve Otuz Yıl Savaşları sonrasında ulus devletlerin ön plana çıkması, bu alt kimliklerin benliklerini daha güçlendirmiştir. Bu kimlik güçlenme sürecinin oluşumu ise kurumsallaşma zincirlerinin bütününden ibarettir. Öte yandan, bu hususta özellikle coğrafi keşiflerin ayrı bir yeri olduğunu ifade etmek gerek.

⁸² Daron Acemoğlu, James A. Robinson, **Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri**, İstanbul, Doğan Kitap, 2013.

⁸³ John A. Hall, “Neden Avrupa Tarihi?” **Batı’nın Yükselişi Üzerine Bir Teori, Batı’daki İstikrarsızlık**, Çev. Simten Coşar, Özgür Gökmen, Yıldırım Kırköz, Haz. Huricihan İslamoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.34.

4.1. Kurumsallaşma Açısından Alt ve Üst Kimlik İlişkisi ve Ötekiler

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere; üst kimliğin var olabilmesi için alt kimliklerin varlığı, olmazsa olmazdır. Fakat bu kimliklerin, üst kimliğin varlığını sonlandıracak konumlamaya ulaşmaları, üst kimlik için ‘son’ anlamına gelmektedir. Kimlik ve çatısı altında bir yer bulduğu üst kimlik arasında çelişkili bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu ilişkinin tarzı, şekli ve seviyesi üst kimliğin ve alt kimliğin etki ve hâkimiyet boyutlarını belirlemektedir. Bu ilişkinin ve etkileşimin anlam kazanmasını sağlayan diğer temel değer ise üst kimlik altında yer alan “bizden ötekileri”dir. Yani, üst kimlik altında yer alan diğer alt kimliklerin birbirleriyle olan ilişkileridir.

Alt kimliklerin birbirleriyle olan ilişkileri ise ayrı bir önem arz etmektedir. Üst kimlik ve alt kimlik arasındaki ilişkide olduğu gibi, üst kimliğin altında yer alan tüm alt kimliklerin kendi aralarındaki ilişki çok yönlüdür. Bu ilişkiler ağının oluşumunda ve değişiminde kurumsallaşmanın ayrı bir önemi vardır. Kurumsallaşmaya yön veren ise; devletlerin kendi iç dinamikleri kadar bulundukları dönem, şartlar ve diğerleri ile yaşadıkları etkileşim süreçleridir. Kurumsallaşmanın bu kadar ön plana çıkmasının nedeni: Toplumların eğitim, kültür, sanat, edebiyat ve diğer alanlarında; kurumsallaşmanın, göz ardı edilemeyecek kadar önemli rol oynamasıdır.

Kurumsallaşmaları ve ulusal kimlik bilinçleri güçlü olan devletler, bir parçası oldukları üst kimlik bileşenleri üzerinde etkin olmayı zamanla siyasi hedef hatta refleks haline getirmektedirler. Bu, ortak değer taşıyan kimliklerin rekabet haline gelmesi anlamını taşımaktadır. Söz konusu rekabetin derecesini ve boyutunu belirleyen ise alt kimlik olan devletlerin kurumsallaşma dereceleridir. Üst kimlik ve alt kimlik ilişkisinin kurumsallaşma açısından değerlendirilmesinde, göz ardı edilmemesi gereken diğer önemli bir nokta: “Ötekilerin” varlığı ve onunla yaşanan etkileşimdir. Bu çerçevede, Avrupalı devletlerin tarihsel süreçte ötekisi olarak tanımladığı devletler ile olan etkileşimleri oldukça önemlidir. Ötekisinin hâkimiyet derecesindeki etkinliğinin, üst kimlik olan Avrupalılık çatısı altındaki devletlerin kendi varlıklarını koruma derdine düşmelerine neden olduğu görülmektedir. Bu ise üst kimlik anlayışının sunduğu ortak değerlerin, tamamen göz ardı edilmesi anlamını taşımaktadır. Öte yandan, ötekisinin kendi kurumsallaşma süreci de oldukça önemlidir. Örneğin, uzun süre Avrupa coğrafyasına korku salan Osmanlı Devleti,

kurumsallaşma konusunda yetersizliği neticesinde çağın gelişmelerini yakalayamayarak güçten düşmüştür. Bu durumu, Halil İnalcık şu şekilde ifade etmektedir:

“...Osmanlılar savaş teknolojisinde Avrupa ile yarışı 17. Yüzyılda kaybetti. Bilahare, Osmanlılar ciddi mağlubiyetlere uğradılar, zira Batı’ya özgü kültürel ve toplumsal şartlar ve kurumlar olmaksızın sadece teknikleri ödünç alabilmişlerdi ve yaratıcı araçlardan yoksunlardı.”⁸⁴

Görüldüğü üzere; İnalcık, değerlendirmesiyle kurumsallaşmanın önemine dikkat çekerken, dünya tarihine yön veren bir imparatorluğun çöküşüne neden olan sorunların arka planına ışık tutmaktadır. Osmanlı Devleti’nin çöküşü, Yeni Dünya’yı sömürerek iyice güçlenen Avrupalı devletlerin, sömürü sistemlerine Eski Dünya sakinlerinin neredeyse tamamını katacağının habercisi olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti’nin çöküşüyle; uluslararası sistemde Batılı güçleri ve Rusya Çarlığı’nı dengeleyecek, bir güç unsuru kalmamıştır. Bu, boşluktan Avrupalılık kazançlı çıkmıştır. Dolayısıyla, Avrupa’nın ötekisi olan Osmanlı Devleti’nin kurumsallaşma konusundaki yetersizliği ve başarısızlığı, Avrupalılık üst kimliğine ve onun altında yer alan Avrupalı devletlere yeni fırsatlar sunmuştur.

4.2. Avrupalı Devletlerin Kurumsallaşması ve Avrupalılık Kimliği

Avrupalı devletlerin kurumsallaşma süreçleri Avrupalılık kimliği açısından var olmanın yanında paradoksların da belirmesidir. Kurumsallaşma sürecini başarılı şekilde devam ettiren Avrupalı ülkeler güçlenirken; bu durum, Avrupalılık üst kimliğine iki şekilde yansımaktadır. Birincisi: Kurumsallaşma ile gelişme ve güçlenme sağlandığı için alt kimliklerin güçlü olması, üst kimliğin de güçlü olması anlamını taşımaktadır. İkinci yansıma ise; alt kimliklerin kendi aralarındaki rekabet ve hükmetme refleksleri neticesinde, üst kimlik anlayışı varlığının tehlikeye atılmasıdır. Söz konusu hususta, alt kimlik olarak Avrupalı devletlerin

⁸⁴ Halil İnalcık, **Osmanlı ve Avrupa**, Osmanlı Devleti’nin Avrupa Tarihindeki Yeri, İstanbul, Kronik Kitap, 2017, S. 32.

kurumsallaşmalarına ve üst kimlik olarak Avrupalılık kimliğinin anlaşılmasına ilişkin önemli sorular göze çarpmaktadır. Bunlar: Kimliklerin bir araya gelmesi sonrasında ilk defa üst kimlik mi oluşur ya da bir şekilde tarihsel süreçte oluşan siyasi, idari ve askeri bir gücün dağılması neticesinde yaşanan sürecin sonucunda mı alt kimlikler oluşur? Ve tarihsel ortak yaşanmışlıkların kalıntıları, üst kimliğin başlangıç işaretleri midir?

Fernand Braudel'in "Uygarlıkların Grameri" isimli çalışmasında ifade ettiği üzere; feodalitenin varlığı, geniş bir siyasi hâkimiyet alanın parçalanması sonucunda oluşmaktadır. Dönemin saray şairleri tarafından Avrupa'nın babası olarak adlandırılan Karolenj imparatorunun ölmesiyle, bu feodalitelişme süreci Avrupa için başlamıştır. Avrupa'nın inşasının temelinde bu siyasi ve yönetsel değişim vardır. Braudel'e göre; Karolenj İmparatorluğu, ilk ortak Avrupa'yı temsil etmektedir. Bundan dolayı, dönemin Karolenj imparatoru Avrupa'nın babası olarak adlandırılmaktadır. Avrupa'nın inşasının temeli için gerekli olan geniş siyasi gövdenin dağılması tasviriyle, Karolenj İmparatorluğu'nun yıkılışını ifade etmektedir.⁸⁵ Hiç şüphesiz, Braudel'in günümüz Avrupa'sının inşasında feodalitenin rolünü ön plana çıkarmasına ilişkin savı Avrupa ve Avrupalının anlaşılması için büyük önem arz etmektedir. Fakat Avrupa'nın inşasında önemli bir yeri olan bu sürecin (feodalleşme) öncesindeki tarihsel gelişmeleri göz ardı etmek, Avrupa'yı ve Avrupalılığı bu çerçevede tanımlamak, çalışmayı kısırlaştırmaktadır. Konuyu bu şekilde değerlendirmek; Avrupa'yı, Avrupalılığı ve onun çıktılarını (Batı medeniyeti) ana oluşum damarları olan Antik Yunan, özellikle de Hristiyanlık ve Roma ana damarlarından koparmakla eşdeğerdir.

"Batının Yükselişi Üzerine Bir Teori" isimli çalışmasında Roma ve Çin imparatorluklarını karşılaştırarak, Batı dünyasına ilişkin bazı temel özelliklere değinen John A. Hall'a göre; (a) bu iki imparatorlukta kuruluşunda askeri yöntemler ön plandadır. Fakat Çin örneğinin aksine, Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Avrupa coğrafyasında yeniden benzeri bir imparatorluk kurulmamıştır. Dolayısıyla, Avrupa'da siyasi bir merkez oluşmamış ve Avrupa toplumu beş yüzyıl boyunca Latin Hristiyan dünyası tarafından yönetilmiştir. Zaman içerisinde kurulan

⁸⁵ Fernand Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Simge Kitapevi Yayınları, 2017, s.354-356.

devletler ise uzun ömürlü olmadığı için toplumsal düzen siyasetten çok ideolojiyle sağlanmıştır.⁸⁶ (b) Çinli entellektüellerin devlete karşı sadık yaklaşımlarının aksine Batı’da devlete karşı eleştirel bir yaklaşım vardır. İsa’nın, Sezar’ın hakkı Sezar’a, Tanrı’nın hakkının tanrıya verilmesini öneren deyişi, bu olumsuz yaklaşımın açık göstergesidir. Hristiyanlığa karşı açtığı savaşı kaybeden Roma, Konstantin Kilisesi ile barışmayı denemiştir. Fakat “Tanrı Devleti” isimli eserinde Roma’nın meseleleriyle Tanrı’nın zaman çizelgesinin uyuşmadığı üzerinde duran Aziz Augustine’nin bu yaklaşımı, Roma’nın bu pragmatik barış arayışına Kilise’nin sırt dönüşünün özeti niteliğindedir. Aydınlanma Çağı’nın 800-1100 yılları arasındaki Avrupa tarihine, “Karanlık Çağ” nitelendirmesiyle bakmasına tezat oluşturacak şekilde; Orta Çağ iktisat tarihçilerinin önemli bir kısmına göre, Kilisenin hâkimiyeti olan bu zaman sürecinde Avrupa ekonomisinde önemli ilerlemeler yaşanmıştır.⁸⁷ Thomas Hobbes’un bu hususa yaklaşımı oldukça dikkat çekicidir. Hobbes’e göre; adeta Roma İmparatorluğu’nun bir yansıması gibi, Kilise hâkimiyet aracı olan ideoloji sayesinde Avrupa ortak pazarı oluşturmuştur. Bouvines Savaşı (1202) sonrasında ise ekonomik, diplomatik ve kültürel ortak değerlerin içinde askeri rekabetle karşı karşıya gelen devletlerin varlığı, Avrupa’nın normatif bütünleşmesinin sonu anlamına gelmektedir.⁸⁸ Bu tek merkezi olmayan Avrupa’nın doğuşu, çok kutuplu devlet sisteminin Avrupa tarihinde yer alması anlamına gelmektedir. Bu süreç aynı zamanda kapitalist devletlerden oluşan Avrupa coğrafyasındaki iktisadi faaliyetlerin önemli ölçüde artmasıdır. Bu iktisadi uyanış 14. ve 15. Yüzyıllarda Çin’de gerçekleşen iktisadi uyanışa benzetilebilir.⁸⁹ Öte yandan, Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra tekrar imparatorluk hâkimiyeti görmeyen Avrupa coğrafyasında doğal olarak teokratik bir imparatorlukta olmadı. Papa ise hiçbir zaman varlığını dayandırdığı “tanrının iki kılıcı” kuramından vazgeçmedi. Kendine ait bir ordusu yoktu ama her zaman iş birliklerini, varlığının devam için kullandı.⁹⁰

⁸⁶ John A. Hall, “Neden Avrupa Tarihi?”, **Batı’nın Yükselişi Üzerine Bir Teori, Batı’daki İstikrarsızlık**, Çev. Simten Coşar, Özgür Gökmen, Yıldırım Kırköz, Haz. Huricihan İslamoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 31.

⁸⁷ A.e., s. 32.

⁸⁸ A.e., s. 32.

⁸⁹ A.e., s. 33.

⁹⁰ A.e., s. 34.

John A. Hall'ın Çin ve Roma imparatorlukları karşılaştırması üzerinden yapmış olduğu Avrupa tanımlamasından da anlaşılacağı üzere; Avrupa ve Avrupalılığın oluşumu kendine özgüdür. Üst kimlik olan Avrupalılığın genel tanımlamasının yanında onun baş alt kimlikleri olan Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya ve İtalya gibi ülkelerin de kurumsallaşmalarının değerlendirilmesi diğer önemli bir husustur.

4.3. Avrupalılık Kimliği Açısından Kurumsallaşma Süreci ve Etkileri

Avrupalılık kimliğinin kurumsallaşma sürecinde, Roma ve diğer tarihsel tecrübeler mirasından ciddi girdilerin olduğu göz ardı edilemez. Yaşanan diğer tarihsel tecrübelerin de hiç şüphesiz önemli katkıları vardır. Fakat onun kurumsallaşmasında Hristiyanlığın başlı başına ayrı bir yeri vardır. Bu noktada, Avrupalılığa ilişkin kurumsallaşma kavramının değerlendirilmesi hususunda, hassas davranmak önem arz etmektedir. Çünkü Avrupalılık kimliği açısından kurumsallaşma; onun var olması ve gelişmesinde etkin olan unsurların kurumsallaşma süreçlerinin toplamıdır.

İnsanı, düşünce dünyasının merkezine koyan Hristiyan(!) Avrupalılar, Papalığın eski dünyevi hâkimiyetini kırarak Kilise'nin ilahi gücünü, kapılarının dışına çıkmayacak boyutta reform etmişlerdir. Hristiyanlığın kanlı savaşlar eşliğinde parçalanarak; Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık gibi üç büyük mezhebe ve diğer küçük gruplara bölünmesine rağmen, günümüz dünyasında uluslarüstü bir kimlik olma vasfına nispeten yakın olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü uzun bir dönemdir dünya medeniyetine, Hristiyan Batı medeniyeti yön vermektedir. Batılı toplumların günlük hayatında Hristiyanlık her geçen gün etkisini kaybetse de hala bilinçaltında ve kültürel motiflerde önemli bir yere sahiptir. Öte yandan, İslam'ın ulusüstü bir kimlik olarak aynı niteliği taşıdığına ilişkin betimleme pek doğru olmayacaktır. Çünkü İslam medeniyeti, Hristiyan coğrafyasına karşı savaşında kaybetmiş ve Müslüman devletler sömürgeleştirilmiştir. Bunun neticesinde devletleşen Müslüman toplumların kurduğu devletlerin önceliği üst kimlikler altında yeniden buluşmak yerine, varlıklarını koruma eğilimi olmuştur. Bu devletlerin özgürlüklerini kazanmaları sonrasında bile; yöneticilerinin, iktisadi ve siyasi

tercihlerinin gerçekleşmesinde, Batılıların aktif rol aldığını göz önünde bulundurmak gerek. Fakat Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından günümüze, tüm yaşananlara rağmen yeniden İslam birliğini inşa etme arzusu canlılığını korumaktadır.

Batı'nın dini değerlerinin nispi üst kimlik niteliği taşımasının sebebi; Hristiyanlıktaki kurumsallaşmanın süreklilik arz etmesi, günümüze kadar farklı mezhepler olsa dahi merkezi kurumsal yapılarının bir şekilde devam etmesi ve Kilise'nin kayıt etme konusunda muazzam bir özelliğe sahip olmasıdır.⁹¹ Dinler arası savaşların dışındaki dönemleri, -yani baskın bir şekilde dinin, yoğun şekilde ekonomik ve siyasi hedeflere ulaşmak için temel araç haline getirildiği süreçleri- dikkate alırsak; I. Dünya Savaşı'nda, İslami halifelik tam olarak etkinliğini, ötekisine karşı savaşırken dahi gösterememiş ve tarihsel süreç içerisinde bir gereklilik olarak kaldırılmıştır. Tüm bunların ötesinde, İslam dinine ait cami ve benzeri kurumlar, kiliseler gibi köklü kurumsallaşmayı gerçekleştirememişlerdir. Çünkü köklü kurumsallaşmanın temelini süreklilik ve nispi güç sahibi olma durumu oluşturmaktadır. Tarih boyunca İslami kurumlar, devlete tabi olmuştur. Hristiyan kurumlar ise iktidarlara karşı mesafeli durarak kendi varlığını ve hâkimiyet sahasını korumayı refleks haline getirmiştir. Bunun sebebi ise İslam'da ruhban sınıfı yokken, Hristiyanlıkta kurumsallaşması güçlü olan bir ruhban sınıfının olmasıdır. Tabii ki bu durum, 14 Mayıs 1948 yılına kadar çok uzun bir süre devletsiz bir millet olan Yahudiler ve Yahudilik açısından ele alındığında çok daha keskin sınırlarla

⁹¹*Katolik mezhebinin merkezi olan Vatikan Şehir Devleti Katolik Kilisesi ile İtalyan Krallığı arasında imzalanan 1929 tarihli Laterano anlaşması ile günümüzdeki halini almıştır. **Bkz;** Frederic P. Miller, Agnes F. Vandome, McBrewster John, **Lateran Treaty**, VDM Publishing, 2010.

******Ortodoksluğun merkezi İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesidir. **Bkz.:** Fener Rum Patrikhanesi Temsili Resmî internet sitesi, (Çevrimiçi) <https://www.patriarchate.org/home>, 8.3.2018.

******* Protestanlık mezhebinin doğal olarak merkezi bir yeri yoktur. Çünkü, varlığını Papanın ve Katolik kilisesinin otoritesine karşı çıkmak üzerine inşa etmiş ve tek kaynak olarak Eski ve Yeni Antlaşmalardan oluşan Kitab-ı Mukaddesi kabul etmekte olup bu ilahi kitabın anlaşılması için Kilise'ye ve din adamlarına gerek olmadığını ve herkes tarafından anlaşılabilir olduğunu savunmaktadır.

belirtilebilecek bir tema ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi ise Yahudilerin, uzun bir sürgün dönemi yaşamaları, genelde ötekileştirilmeleri ve birçok açıdan içe kapanık olmalarıdır. Bu, onların birçok millete göre daha homojen bir topluma sahip olmalarını sağlamıştır. Dolayısıyla, Yahudilikten bahsedilirken ulusüstü bir kimlikten bahsetmeye gerek yoktur. Çünkü günümüzde tek Yahudi devlet İsrail'dir. Yahudiler, dünyanın neresinde olursa olsun Yahudiliğin onlar için ortak kimlik olma özelliğini koruduğunu ifade etmek, yerinde bir yaklaşım olacaktır. Tabii ki Yahudi cemaatler arasındaki siyasi, dini ve benzeri yaklaşım farklılıklarını ayrı bir tema olarak ele almak, önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla, İslam dünyası liderini kaybetmiştir. Sömürgeleşen İslam coğrafyasındaki toplumların, devletleşmeleri neticesinde; İslam, ulus-devlet oluşumuna yönelen milletlerin kimliklerinin bir parçası haline gelmiştir. Bunu Hristiyanlık da yapmıştır -ama yukarıda ifade edildiği gibi- Avrupalılık gibi bir ulusüstü kimliğinde var olmasında etkin bir şekilde rol almıştır. Ayrıca Hristiyanlığın kurumsal etkinliğini ifade ederken, dünyanın en büyük ve köklü imparatorluklarının başında geldiği söylenebilecek olan Roma İmparatorluğu'nu unutmamak gerek. I.Theodosius'un 391 yılında Hristiyanlığı Roma'nın resmi dini haline getirmesi, Hristiyanlığın/Papalığın kurumsallaşmasını Roma İmparatorluğu perspektifinde ve onun sağladığı avantajlar üzerine inşa etmesi anlamına gelmektedir. Roma'nın yıkılması sonrasında da bir örümcek ağı gibi Avrupa'nın her noktasında kiliseleri ve çeşitli kurumlarıyla varlığını koruyan Hristiyanlık, aynı yetisini yeni keşfedilen coğrafyalara da taşımıştır.

Daha derin ve geniş çerçevede eleştirel bir yaklaşımda bulunmak gerekirse, post-modern dünyada neoliberalizm merkezli globalleşen dünyada, kapitalizmin hâkim sistem haline gelmesi ve bunun "insanı" merkeze alan Batı dünyası merkezli olması; dini kimliklerin, ulusüstü bir kimlik olmasına sebep olan başat engelleyicilerden olmuştur. Dünya geneline bakıldığında -küçük yerel alanları ya da dinin bir araç haline getirilip siyasi ve ekonomik hedeflerin kovalandığı bölgeleri saymazsak- genel hatlarıyla dinlerin kimlik olarak var olmaları için gerekli olan ötekileri kaybettiğini ve dolayısıyla ulusüstü kimlik olma özelliklerinin de son bulduğunu ifade etmek doğru olacaktır. Devletlerin, din eksenli oluşum süreci yaşadığı dönemlerde -Haçlı Seferleri'nin olduğu dönemler örnek olarak gösterilebilir- dini kimliklerin, farklı etnik yapıları bir ara getirdiği için ulusüstü bir kimlik gibi

düşünülebilir. Ayrıca o dönemde, ulus kavramının var olmadığını da unutmamak gerek. Ancak Hristiyanlığın, bir üst kimlik olup olmadığı ne kadar tartışma konusu olsa da Avrupalılık kimliğinin ve onun çıktısı olan Batı medeniyetinin varoluşu için temel dayanak noktası olduğu oldukça açıktır. Bu durumun, İslam dünyası açısından nasıl bir husus olduğu ise ayrı bir araştırma konusudur. Öte yandan, Hristiyanlık ve İslam'dan sonra dünyada en çok takipçisi olan Budizm ve Hinduizm dinlerinin de ulusüstü kimlikler ortaya koy(a)madıklarını hatta Hristiyanlık ve İslam'ın aksine böyle bir iddialarının da olmadığını ifade etmek yerinde olacaktır. Bunun nedeni birçok etmene bağlanabilir ama özellikle Budizm ve Hinduizm'de Hristiyanlık ve İslam'da olduğu gibi "cihat" anlayışının/öğretisinin olmaması bu durumun temel nedeni olarak ifade edilebilir.

Hristiyanlığın başlı başına kendi bağımsız kurumlarının varlığı Avrupalılık kimliğinin varlığını derinden etkilemiştir. Çünkü Hristiyanlık sayesinde Roma ve Roma öncesi değerler; Avrupalılık kimliğine, Avrupa ve Batı medeniyetlerine taşınabilmiştir. Bundan dolayı Hristiyanlık, Avrupalılık kimliği açısından kurumsallaşmanın süreklilik arz etmesi noktasında hayati bir değer taşımaktadır. Öte yandan geçmişten günümüze Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi, dünya savaşları, sosyal ve toplumsal hareketler ve diğer tüm önemli gelişmeler ve tecrübeler, bir heykeltıraş edasıyla, Avrupalılık kimliğine ve onun çıktısı olan Batı medeniyetine güncel yüzünü kazandırmıştır.

Günümüz itibarıyla bakıldığında ise Avrupa Birliği oluşum sürecinde Birlik perspektifinde kurumsallaşmaya ilişkin atılan adımlarla; Birliğin yapısı güçlendirilmeye çalışılırken, aynı zamanda Avrupalılık kimliğinin güçlenmesi de hedeflenmektedir. Bu çerçevede Birliğin atmaya çalıştığı her adımın, Avrupalılık üst kimliği şemsiyesi altında yer alan her Avrupalı halk ve/veya devlet tarafından aynı ölçüde desteklendiğini ifade etmek mümkün değildir. Ayrıca Avrupalı ülkelerde, Birlik karşıtı hareketlerin daha da güçlendiğini düşünürsek, AB kurumsallaşma sürecinin ne kadar başarıya ulaştığı, ulaşabileceği ve bunun, Avrupalılık kimliğini nasıl etkilediği ayrı bir araştırma konusu haline gelmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KİMLİK İLİŞKİSİ PERSPEKTİFİNDE AVRUPALILIK KİMLİĞİ

Avrupalılık kimliğinin kimlik ilişkisi açısından ele alınması, bu üst kimlik anlayışının iç dinamiklerini değerlendirme olanağı sağlarken, günümüzde çok duyulan fakat yüzeysel bilinen bu hususun, yeni bir çerçevede konumlandırılmasına kapı aralamaktadır. Bu yeni konumlandırma, üst kimliğin var olabilmesi için alt kimliklerin var olması gerekliliği gerçeğine dikkat çekerken; alt kimliklerin bireysel güçlenmesinin, üst kimlik varlığına yönelik hem tehdit edici hem de güçlendirici etkilerinin olduğuna ilişkin paradoksa açıklık getirmektedir. Bu değerlendirme sürecinde, ilk adım konusu: Avrupalılık kimliğinin alt oluşumları olan kimliklerin varlıkları ve bu kimlikler arasındaki çatışmalardır. Etnik ve dil açısından ciddi bir zenginliğe sahip olan bu üst kimliğe ilişkin iç çatışmaları, bu kimliğin en önemli aktörleri (Almanya, Fransa, İtalya gibi...) üzerinden değerlendirmek dahi yeterli olacaktır. Çünkü zayıf olanlar zaten bir şekilde, kendisinden güçlü olanlardan birisine biat ederek hareket etmekte ve tek amacı ulusal varlığını korumaktadır. Güçlü olanlar ise varlıklarını korumanın ötesinde, daha fazla hükmetmeyi temel politik eğilim olarak görmektedirler.

Roma İmparatorluğu sonrasında, Avrupa coğrafyasında tam hâkimiyet sağlayan siyasi bir idarenin olmamasına rağmen, orta ölçekli devletler ile Papalık ve bölünme sonrasında ortaya çıkan diğer Hristiyan mezhepler sayesinde en azından ortak kimlik hissiyatı bir şekilde canlı tutulmuştur. Tarihsel süreç içerisinde alt kimlikler arasında yaşanan çatışmalar, bu ortak değerleri nispeten zayıflatmış olsa da aktörlerin bireysel güçlenmeleri, aynı zamanda üst kimliğe olumlu yansıma potansiyelini korumuştur. I. ve II. Dünya Savaşları'nda Almanya; İngiltere ve Fransa gibi Avrupalı ülkeler ile savaşımıştır. Fakat elde edilen tecrübelerin ışığında, II. Dünya Savaşı sonrası süreçte Avrupalılığın çıktısı olan AB'nin oluşmasında ve hepsinden önemlisi varlığını devam ettirebilmesinde özellikle Almanya'nın, Fransa ile beraber ana rol üstlenici olması, alt kimlik ve üst kimlik arasındaki paradoksal ilişkiye ilişkin değerlendirmeyi teyit edici niteliktedir.

Öte yandan, üst kimlik olarak Avrupalılık kimliğinin kendi çıktısı olan ABD'ye ve Soğuk Savaş döneminin diğer süper gücü olan Sovyetler Birliği'ne bakış açısı da kimlik ilişkisi bağlamında, Avrupalılık kimliğinin değerlendirilmesinde, önem arz etmektedir. Bu çerçevede, Bülent Ulaş'ın ifade ettiği üzere; iki dünya savaşının

çıkmasına neden olan Avrupalı devlet arasındaki iç çekişmeler, Avrupa'nın dünya egemenliğine son verirken; ABD ve Sovyetler Birliği'nin önderliğinde iki kutuplu dünya hâkimiyetine kapı aralamıştır. I. Dünya Savaşı'nda yer almamasına rağmen İngiltere'nin yanında durarak savaşın sonucuna etki eden ABD, II. Dünya Savaşı sürecinde etkin rol alarak İngiltere'nin dünya hâkimiyeti rolünü üstlenmiştir. Sovyetler ise Avrupa coğrafyasındaki güç boşluğundan faydalanarak ideoloji temelli yaklaşımıyla ikinci süper güç olmuştur. Bunun neticesinde eski konumunu kaybeden Avrupa, bölünerek iki süper gücün arasında kalarak işgale uğramıştır. ABD'nin Avrupa'da konumlanması Sovyet tehdidi neticesinde tarihsel akrabalık bağlarına dayanarak gerçekleşirken, salt ideoloji odaklı olan Sovyet konumlanması ise daha sert bir şekilde gerçekleşmiştir.⁹² Bu, Avrupalının kendi medeniyet ailesi içerisinde yer alan ile almayana bakışına ilişkin dikkat çekici bir değerlendirme olup, üst kimlik olarak ötekisi tanımlamasına da yön vermektedir.

İç çatışmalar ve uzlaşmalar sürüklenmesinde varlığını koruyan Avrupalılık kimliğinin “ötekisi” ışığında varlığına değinilmesi, bu kimlik anlayışının kendine özgü bir kimlik olarak vücut bulduğu hususunu canlı tutmaktadır. Ötekisi üzerinden daha net vücut bulan Avrupalılık kimliğinin; tarihsel süreç içerisindeki üretkenliği ve bu üretkenlik sonrasında dünya medeniyet tarihine yön vermeye devam eden Batı dünyasının önemli parçaları olan ABD, Kanada gibi ülkelerin ortaya çıkması, bu kimlik anlayışının kimlik ilişkisi (alt kimlikler arası ilişkiler ve ötekisi) açısından mercek altına alınmasındaki öneme dikkat çekmektedir.

⁹² Bülent Ulaş, **Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci**, İstanbul, Başlık Yayın Grubu, 2011, s.106.

5.1. Üst Kimliğin Gölgesinde Alt Kimlikler ve Kimlik Çatışmaları

Üst kimliğin parçalanması -bazı durumlarda- öncelikle alt kimliklerin güçlenmesine ve bireysel yol çizmelerine sebebiyet vermekle beraber, üst kimlik kavramının da ön plana çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum, “Aynı kimlikten olmak her zaman beraber hareket etmeyi gerektirir mi?” sorusunu ön plana çıkarmaktadır. İbn Haldun’un insan-devlet metaforu perspektifinden yola çıkarak teolojik kökenleri olan bir örnek vermek gerekirse; iki kardeş olan Habil ile Kabil arasındaki çekişme dikkat çekicidir. Bu iki kardeş arasındaki çekişmenin sonucu ne olursa olsun, onların aynı kimliği taşımalarına engel değildi. Bu örnekte olduğu gibi, modern dünyada; aynı aile, çevre ya da toplum içerisindeki bireyler arasında meydana gelen çıkar çatışmaları da nasıl bu kişilerin ortak kimliklerine son vermiyorsa veya bu kimliğin işlemeziği anlamına gelmiyorsa; Avrupa’nın genel olarak ötekisi olarak tanımladığı Osmanlı karşısında her anlamda kaybetmesi ve ona boyun eğmesi veyahut ona karşı koyamayacak durumda olmasından dolayı Avrupalı olan Fransa’nın kapitülasyon koparmak amacıyla ötekisi olan Osmanlı ile işbirliği yapması, aynı çerçevede Avrupa tarihinden bir örnek olarak değerlendirmelidir. Fransa-Osmanlı örneğinde olduğu gibi tarihsel diğer örneklerle dayanarak, söz konusu olumsuz değerlendirmenin yerine; Avrupalılık kimliğinin realist paradigma ışığında ve kimlik ilişkisi perspektifinde ele alınması önem arz etmektedir.

Avrupalılık üst kimliğini, kimlik ilişkisi açısından ele alırken, Türk tarihinin -bir örneklem olarak- aynı açıdan değerlendirilmesi konuyu daha berrak hale getirecektir. Tarihte birçok Türk topluluğu olmasına rağmen farklı yapılanmalara (kurumsallaşma/devlet) girmeleri ve birbirlerini hâkimiyet altına almak için gerektiğinde birbirleriyle savaşmaları, onların ortak kimliği olan Türklük kimliğinin işlememesi olarak algılanmamalıdır. Çünkü toplumlarda/milletlerde/kavimlerde aynı kimliğe sahip olmasına rağmen birden fazla kurumsallaşmanın (devletin) ortaya çıkması, hâkimiyet mücadelesine neden olmaktadır. Türk ve Sünni Müslüman olan Timur devleti ile Osmanlı Devleti’nin veya hanedanı Sünni Türk, halkı Sünni Arap olan Memlûk Devleti ile Osmanlı’nın savaşması ortak kimliğin, genelde çıkarların önüne geçemediğini göstermektedir. Karamanoğlu Beyliği’nin, Osmanlı’ya karşı Venediklilerle işbirliğine gitmesi ise ötekisi olan Avrupalı bir devlet ile Avrupalının

“ötekisi” olan Müslüman ve Türk bir devlet arasındaki işbirliğini, Fransa-Osmanlı örneğinin benzeri bir örnek olarak ele alabiliriz. Başka bir örnekte görüldüğü üzere ise; Türk milliyetçisi olan Mustafa Kemal Atatürk döneminde, var olan şartlar dikkate alınarak Orta Asya ve Kafkaslar'da, Sovyetler'in hâkimiyetinin kabul edilmesi ve 1905 devrimine ses çıkartılmaması sonucunda Azerbaycan'ın komünizme bırakılması, -farklı kurumsal yapılara/devletlere sahip fakat aynı kimliğe sahip olanların, pratikte kimliklerine aykırı eylemlerde bulunmaları o kimliğin, işlemezliği olarak ele alınmaması gerektiğine dair- Türk tarihinden diğer güzel bir örnektir.

Yukarıda ifade edilen ve tarihte benzeri sayısız örneklerin ışığında, aynı kimlikten olmanın her zaman beraber hareket etmeyi gerektirmediğini açıkça görebiliriz. Bundan dolayı, Avrupalılık kimliğini ele alırken konuya çok yönlü açılardan yaklaşarak, realist paradigma doğrultusunda ele almak çalışmanın verimini arttıracaktır. Bu çerçevede, Hristiyan Avrupa'da Protestanların veya diğer dini akımların bazı dönemlerde çok sert bir şekilde karşılanması ve ciddi iç çatışmaların veya Avrupalı devletlerarası savaşların yaşanması, Avrupalılık kimliğinin işlemezliği olarak ele alınmamalıdır. Çünkü daha önce ifade ettiğimiz gibi; nasıl aynı kimliğe sahip insanlar arasında çıkar çatışmaları yaşanabiliyorsa ve kişi, bazen aynı kimlikte olduğu kişiye karşı daha önce ötekisi olarak adlandırdığı kişiyle beraber hareket edilebiliyorsa, bu durum insan-devlet metaforu perspektifiyle analiz edildiğinde görülecektir ki, Avrupalı devletler arasında da bu şekildedir.

Bu durum Avrupa açısından ele alındığında, Katolik-Protestan çatışması benzeri iç çatışmaları ele almak gerekirse; bu çatışmaların, Avrupalılık kimliğinin kendi içinde parçalanarak değişime uğrama süreci olduğu ifade edilebilir. Avrupalılık kimliğinin; Amerikalı, Kanadalı, Avustralyalı ya da Yeni Zelandalı gibi kimlikleri üretmesi onun dış kimlik üretimi olarak tanımlanabilirken, kendi içinde ilk olarak ortaya çıkan alt kimlik çatışmaları ve yeni alt kimliklerin ortaya çıkması ise iç (üst) kimlik sınırlarında alt kimliklerin çeşitlenmesi olarak ele alınabilir.

Henfried Münkler'e göre; "ulus-devletler diğer ülkeler karşısında ayakta durabilmek için güç ve nüfuslarını aldıkları nispeten bütünsel siyasi-kültürel kimlikler oluştururken, imparatorluklar aslında farklı devletler arasında yaşanan çelişki ve çatışmaları kendi içlerinde yaşamak, bunları ya kendi lehlerine çevirmek ya da bu

yüzden çökmek zorundadırlar."⁹³ Dolayısıyla, nasıl bir imparatorluk içinde birçok kimlikten ulusları barındırıyorsa, ulusüstü bir kimlik olan Avrupalılık kimliğinin altında ve ona aidiyeti olan bir çok kimlik (Alman, Fransız, İngiliz, İtalyan...vb.) bulunmaktadır. Öyleyse, Avrupalılık kimliği bir imparatorluğun sunduğu kimlik formatı olmamasına rağmen, onun gibi uluslarüstü bir kimliktir. Bu ifadeleri rahatça kullanabilmenin arkasında yatan gerekçe, bugün Avrupalılardan ve ondan doğan diğer kimliklerden (Amerikalı, Kanadalı, Avustralyalı, Yeni Zelanda) oluşan, Avrupa'nın çıktısı olan ve Batı medeniyeti olarak ifade edilebilen bir coğrafyadan bahsedebilmemizdir. Ayrıca ilgili ülkelerin genel olarak medeniyet kimliği üzerinden büyüyen ötekisine karşı- gerekli koşullar sağlandığında- hızlıca yakınlaşabilmeleri, bu yaklaşımın güçlü seslendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Batı medeniyetinde safların sıklaştırılması ve özellikle 1951 sonrasında kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun hayat bulması ile var olan Avrupalılık kimliğinin dönüşüm süreci yaşayarak varlığını devam ettirmesi, tabii ki temelde her zaman ki gibi büyüyen ötekisine karşı paralel olarak ortaya çıkması, Batı dünyasındaki safları sıklaştırmanın nispi bir örneğidir. II. Dünya Savaşı sonrasında bitkin Avrupalının yardımına, temelde kendi çıkarları için yetişen, Avrupalının coğrafi keşiflerle bilinçsiz olarak hayat verdiği ABD'ydı. Çünkü Avrupa'nın tek başına başa çıkamayacağı bir güce sahip olan Sovyetlerin varlığı ve Avrupa tarihinin acı tecrübeleri hem Avrupalı kimliğinin dönüşmesine ve gelişmesine hem de Batı medeniyetinin karakteristik hatlarının belirginleşmesine sebep olmuştur. Sovyetlerin yıkılmasından sonrasında yaşanan kısa süreli tek kutuplu dünya sürecinde, Batı medeniyeti kendi ötekilerini yaratmada geç kalmamıştır. Çok kutupluluk döneminin başlaması ise Avrupa ve genel olarak Batı medeniyeti için ötekisi olanların sayısal anlamda artmasına sebep olmuştur. Daha önce üstüne basarak ifade ettiğimiz gibi, zaten büyüyen ötekisine paralel olarak var olmaya başlayan Avrupalılık kimliğinin, ihtiyaç duyduğu temel şey her zaman "ötekisi" olmuştur. Fransa'nın, Osmanlı'dan kapitülasyonlar almak için işbirliğine gittiği, baskın ve egemen olan ötekisinin olduğu bir sürecin aksine, "Batılı" ABD'nin başat aktör olduğu güçlü ve bir çok açıdan "ötekilerine göre" daha avantajlı olduğu söylenebilecek bir Batı medeniyetinden

⁹³Henfried Münkler, **İmparatorluklar Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantiği**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012. s.105.

(Avrupalılar ve diğer Batı medeniyetinden devletler) bahsedebileceğimiz bir dönemin varlığı, Avrupalılık kimliğinin 1951 Kömür ve Çelik Topluluğu ile başlayan dönüşüm sürecinin bazı aksiliklere rağmen başarıyla devam etmesine katkı sağlamaktadır.

Yeni ekonomik eğilimler ve popülerite kazanan serbest ticaret anlaşmaları, sermayenin ve işgücünün global hareketliliği, sınırların birçok açıdan göreceli hale gelmesi ve benzeri önemli birçok etmen doğrultusunda, modern dünyanın köklü değişimler yaşadığını ve bundan tüm dünyadaki kimliklerin olduğu gibi Avrupalılık kimliğinin de etkilendiğini ifade edebiliriz. Fakat ifade edilen tüm değişimler ve gelişmeler genel olarak bakıldığında, Batı medeniyetini ve kendi içinde Avrupalılık kimliğini daha da geliştirmekte ve sağlamlaştırmaktadır. Çünkü çok kutuplu uluslararası sistem, onun ortaya koyduğu zorlu rekabet ortamı ve her açıdan ötekilerinin ortaya koyduğu tehditler bütünü, büyüyen ötekisine paralel olarak var olan ulusüstü kimlik olan Avrupalılığı daha canlı ve dinamik tutarak Avrupa Birliği'nin ortaya koyduğu uygun zemin çerçevesinde gelişimini motive etmektedir. Bu pozitif durumu, olumsuz etkileme potansiyeline sahip olan temel nokta ise, alt kimliklerin (Avrupalı devletlerin) temelde önceliklerinin varlıklarını korumak adına ulusal çıkarlarını öncelik olarak görmeleridir.

Avrupa Birliği'nde 50 milyondan fazla Müslüman yaşamaktadır. Fakat temelde Hristiyanlıktan da beslenen Avrupalının evinde, onun var olmasında ötekisi olarak (İslam) rol alan bir inanç sistemine mensup 50 milyon gibi büyük bir nüfusun varlığı, Avrupalılık kimliğinin tarihsel açıdan bir paradoksudur. Çünkü Avrupa coğrafyasının önemli bir kısmında büyük bir medeniyet kuran Endülüs Müslümanlarının, Yahudilerle beraber Avrupa coğrafyasından radikal yöntemlerle uzaklaştırılması, asimile edilmesi ya da öldürülmesi Avrupa'nın o dönem koşullarında "ötekisine", klasik bakışıdır. Hümanizmin, Avrupa kültüründe daha etkin olmaya başlaması, Avrupalılık kimliğinin değerler üzerinde dönüşüm süreci yaşaması, ötekinin tanımlanması ve ona karşı koyma yönteminin değişime uğraması... Avrupa'daki 50 milyondan fazla Müslüman nüfusu -Bosnalı Müslümanların soykırımı uğramasına değinmezsek- en azındandın şimdiye kadar Endülüslülerden daha şanslı kılmaktadır. Fakat her şeye rağmen, Avrupalılar daha çok antropolojik metotlarla ele aldığı bu Müslüman nüfusu, Avrupalılık kimliğinin tam olarak neresine koymaları gerektiğini hâlâ bilememektedirler. Küreselleşmenin ilerleyen dönemlerinin, bilgi ve teknoloji çağının genel olarak Avrupalılık kimliği ve

özelde bu ve benzeri karşılaştığı sorunsallar için neler getireceğini zaman gösterecektir.

Avrupalılık kimliğini, kimlik ilişkisi açısından ele alırken milliyetçilik hareketi hem pozitif yönlerle Avrupalılık kimliğinin varlığını dolaylı ya da dolaysız olarak güçlendirmiştir. Ayrıca, negatif yönleriyle üst kimlik olan Avrupalılık kimliğinin altında olan kimlikler arasındaki ayrışmayı arttırmıştır. Milliyetçilik akımı ile güçlenen alt kimlikler; bireysel tercihler ve çıkarlar adına üst kimliğin varlığını rahatça göz ardı edebilir hale gelmektedirler. Çünkü alt kimlikler, ait oldukları devlet organizasyonu ile anlam kazanıp pragmatik yönleriyle daha da ön plana çıkmaktalar. Bu ölçekte, devletler arası ilişkiler de “devletlerin dostu değil çıkarları vardır.”⁹⁴ Söyleminin neden mihenk taşı haline geldiği daha anlaşılır hale gelmektedir. Bu süreç ise Avrupalılık üst kimliği şemsiyesi altındaki kimliklerin çatışmasına ilişkin ayrı bir örnektir. 1922 yılından itibaren büyük genişleme sürecine giren Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle Doğu Avrupa’da etkinliğini arttırmıştır. Sovyetlerin tartışılmaz üstün gücü altında ezilen Doğu Avrupa’nın Sovyet tesirinden kurtulmasında ne kadar temelde Sovyetlerin iktisadi anlamda çöküşü olsa da bu sürecin daha canlı ve dinamik olmasında tetikleyici olan ise milliyetçilik duygusu olmuştur. Ayrıca, Sovyetlerin etkisinde kalmayan Avrupalı kaynakların, Doğu Bloğu ülkelerinin AB’ye giriş sürecinde “return to home” (eve dönüş) ifadelerini kullanması Avrupalılık kimliğinin tarihsel arka planını anımsatma açısından- ise oldukça manidardır.

Birçok kaynakta değinildiği üzere, Avrupalılık üst kimliğine karşı bir tehdit olarak boy gösterme potansiyeline sahip olan milliyetçilik akımı, Sovyetlerin egemen güç olma statüsüne karşı Doğu Bloğu ülkelerinin direnme ve bağımsızlık hareketine yönelmesinde motive edici temel unsurlardan olmuştur. Bu örnekte görüldüğü üzere; milliyetçilik akımı, ulus devlet kimlik anlayışının temel harcı olmakla beraber üst kimlik olan Avrupalılık kimliği için de dönemsel olarak pozitif ya da negatif etmenler yaratabilmektedir. Fakat milliyetçilik üst kimliğe karşı ne kadar başkaldırı hareketlerini tetikleyip -şu an AB içerisinde özellikle aşırı milliyetçilerin AB’den

⁹⁴ “Devletlerin sürekli dost ve düşmanları yoktur çıkarları vardır.” sözü 19’ncü yüzyılın önemli siyasetçilerinden olan İngiliz politkacı Lord Palmerstone’a aittir. **Bkz.:** [Jasper Ridley](#), **Lord Palmerston**, England, Bello Press, 2013.

çıkmaya yönelik politik tercihlere yönelmeleri gibi- üst kimlik anlayışından ve ortak aidiyetten uzaklaşmayı desteklese de Avrupalılık kimliğinin üst kimlik olarak daha belirgin varlığını devam ettirmesine de nedensellik yaratmaktadır. Unutulmamalıdır ki; Alman, Fransız, İtalyan, İspanyol ve diğer Avrupalılık alt kimlikleri olmasaydı, Avrupalılık kimliğini bir üst kimlik olarak ele alma olanağımız olmayacaktı. Burada dikkat çekici husus şudur: Avrupalı toplumların içerisinde yer alan milliyetçi ya da dinci radikal grupların dizginlenmiş varlıkları, üst kimlik anlayışına katkı sağlayacaktır. Nazi Almanyası örneğinde olduğu gibi, bu gruplardan birisinin iktidara gelmesi ve birleştirici güçlenmenin aksine salt hükmedici şekilde aşırı güçlenmesi, üst kimlik anlayışına zarar verebilmektedir. Dolayısıyla, Avrupalılık üst kimliğinin gölgesindeki alt kimlikler ve kimlik çatışmalarının varlığının üst kimliğin dinamik yapısına ilişkin bir husus olduğu ifade edilebilir.

5.2. Ötekisine Bağlı Büyüyen Üst Kimlik Olarak Avrupalılık Kimliği

Son birkaç yüzyıldır dünya hâkimiyetini Batılı ülkeler ellerinde tuttuğu için, onların başkalarına karşı nasıl baktığı ve nasıl tanımladığı, ayrı bir önem taşımaktadır. Bu, insan doğasının temelinde olan, güçlünün dikkate alınması gerçeğinin devletler arası ilişkilere de yansımasıdır. II. Dünya Savaşı'nda ABD'nin nükleer saldırılarına maruz kalan Japonya'nın, ABD'nin arzu ve isteklerine sırt çevirememesi ya da Batılı devletlerin öncülüğünde parçalanan Osmanlı Devleti'nin mirasçısı olan Türkiye'nin kurulduğu günden bugüne bir şekilde Batı medeniyeti şemsiyesinde kendine yer edinmeye çalışması, bu hususa ilişkin örneklemeler olarak gösterilebilir. Özetle ifade etmek gerekirse, zayıfsanız güçlünün size nasıl baktığı ve tanımladığı hayati önem taşımaktadır. Çünkü varlığınız her an tehdit altında olabilir. Güçlü taraf olan Avrupa medeniyetinin temel dayanaklarından olan Antik Yunan döneminde ötekisine ilişkin yaklaşım, Josep Fontana'nın eserinde şu şekilde ifade edilmektedir.

“Başlangıçta ‘barbar’ sözcüğü Yunanca konuşurken kendini düzgün ifade edemeyen kişileri belirtmeye yarıyor, iyi konuşamayan ve kekeleyen kişinin (bütün ırkların yabancı düşmanlığına ilişkin efsanelerinde ortak bir unsur) ifade güçlüklerini taklit etmeye yönelik

*yansımalı bir oluşuma dayanıyordu. Sözcüğe siyasal ve ahlakitürden örtülü anlam kazandıran şey, Pers İmparatorluğu'na karşı yürütülen mücadeleydi.*⁹⁵

Ötekileştirme tarzı ve yöntemi Antik Yunan'a kadar dayanan Avrupa medeniyetinin ötekisine bakış açısı ne Roma İmparatorluğu sürecinde ne de sonrasında canlılığını kaybetmedi. "Mekke'ye Giden Yol" isimli çalışmasında Muhammed Esed, Batı medeniyetinin ötekisine bakışını şu şekilde değerlendirmektedir: Belki Batılılar; Hinduizm ve Budizm gibi öğretilere hayranlık duyabilirler ve ılımlı yaklaşabilirler, ancak kendi dünya görüşü ile köklü ayrışmaları olduğunu bilir ve kendi dünya görüşüne korumacı yaklaşır. Öte yandan, İslami değerlere, söz konusu değerlerden daha yakın olan Batı, konu İslam'a ilişkin bir husus olduğu zaman duygusal ön yargılar ile değerlendirme yapar. Bu ön yargıların temeli ise, Haçlı Seferleri başta olmak üzere diğer tarihsel tecrübelerle dayanmaktadır. Bu sert şekilde ötekileştirme, geçmişten günümüze Batılı toplumların bilinçaltında, varlığını devam ettirmektedir.⁹⁶

Görüldüğü üzere; Batı medeniyetinin köklerinin atıldığı Antik Yunan döneminde "ötekisinin", oldukça radikal bir tanımlamaya maruz kaldığı görülmektedir. Din savaşlarının, yaygın olduğu dönemleri de düşününce; bu tanımlama tarzının uzun soluklu olduğu anlaşılabacaktır. Siyasetin ve diplomasinin şekillenmesinde sivil toplum kuruluşlarının her geçen gün daha etkili olduğu günümüz dünyasında ise Avrupalının ve onun çıktısı Batı medeniyetinin "ötekisine" bakış açısındaki söylemsel değişikliğe rağmen "içeriğin" çok da değişmediği söylenebilir.

Coğrafi Keşifler sonrasında sömürgeciliğin dünyaya yön veren bir eğilim olması ve birçok Avrupalı devletin sömürgeci imparatorluk tecrübelerini yaşamaları, Avrupalılık kimliği üzerinde büyük etkiler yaratmıştır. Tüm bu tecrübeler, Avrupalı kimlik formatının daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Bu süreçte Avrupalının, ötekisine bakış açısı ve tanımlama tarzının önemli bir rolü bulunmaktadır. Çünkü;

"Avrupalılar farklı topraklara fatih, geleceğin hükümdarı, maceraperest ve tüccar olarak gitmişlerdi. ...Avrupalılara göre yerliler, kendilerine eş değer insanlar değildi. Onlar barbardı. Aristotoleste'de ayrıntılarıyla okunabileceği gibi barbarlar yaradılıştan kölelik için

⁹⁵ Josep Fontana, **Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması**, Çev. Nurettin Elhüseyini, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003, s.3.

⁹⁶ Muhammed Esed, **"Mekke'ye Giden Yol"**, Çev. Cahit Koytak, İstanbul, İnsan Yayınları, 2018, s.10-11.

belirlenmişlerdi. Önce boyunduruk altına alınmaları, sonra da ehlileştirilmeleri gerekiyordu.

...⁹⁷

Osmanlı'nın duraklama ve çöküş süreçlerini yaşamaya başlaması sonucunda; dünya siyasetinin ve güç merkezinin odak noktası sadece Avrupa olmuştur. Avrupalı devletlerden özellikle İngiltere ve Fransa, I. Dünya Savaşı sonrasında ön plana çıkarken; II. Dünya Savaşı sonrasında bu iki büyük devlet -özellikle İngiltere- eski hâkimiyet kapasitelerini kaybetmelerine rağmen, Batı dünyasının başat aktörü olacak olan ABD'nin yanında etkin güç olarak yerlerini almışlardır. ABD ise genel olarak medeniyet, etnik ve kimlik açısından bakıldığında adeta Avrupalılık kimliğinden ortaya çıkan tohumunun, Yeni Dünya'da hayat bulmasının sonucudur.

İki dünya savaşının da oluşma sebebi Avrupa merkezlidir. Tarih boyunca Avrupalı büyük devletler arasında devam eden güç mücadelelerinin sebebiyet verdiği sayısız tecrübelerden en yıkıcısı olan son dünya savaşı, zaten var olan Avrupalılık kimliğinin değişimi ve dönüşümü adına büyük bir dönüşüm noktası olmuştur. Avrupalılık kimliğinde realizm ve pragmatizm öyle bir yer edinmiştir ki, Avrupalılık kimliğinin anlaşılması için daha önceleri sömürgecilik kavramının anlaşılması gerekirken, modern dünyada "enerji" kavramı, bu kimliğin özü olan Batı medeniyetinin ana can damarı olmuştur. Doğal olarak, Avrupa savaş sanayisinin can damarı yani temel ham maddeleri olan kömür ve çelik aynı zamanda Avrupalılık kimliğinin dönüşmesi içinde temel dayanak olmuştur. Bundan dolayıdır ki, yakın tarih içerisinde Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan Kömür ve Çelik Topluluğu'nun, dönemin savaş sanayisinin temel ham maddeleri olan kömür ve çelik madenlerinin ortak işletilmesini ve değerlendirilmesini temele alan bir anlaşma sonucunda ortaya çıkması rastlantı sonucu değildir. Yani büyüyen ötekisine paralel olarak var olan ve gelişen Avrupalılık kimliği, kimlik dönüşümünü dahi realist ve pragmatik kaygılar neticesinde sağlayabilmiştir. Başka bir deyişle, 1951 yılında Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulması ile tarihsel süreç içerisinde zaten var olan Avrupalılık kimliği yepyeni bir dönüşüm ve gelişim içerisine girmiştir. Öte yandan, II. Dünya

⁹⁷ Ulrich Im Hof, **Avrupa'da Aydınlanma**, Çev. Şebnem Sunar, İstanbul, Literatür Yayınları, 2004, s.190.

Savaşı sonrasında bitkin düşen Avrupa'nın, Avrupa Birliği projesiyle tekrar canlanmasını sağlayan Avrupa'nın yarattığı ve her alanda muazzam gücü sayesinde Batı medeniyetinin temel başat aktör haline gelen ABD'nin olması, araştırma bağlamında Avrupalılık kimliğini daha da çekici hale getirmektedir.

Büyüyen ötekisine paralel varlığını ortaya koyan ve varlığını büyüten Avrupalılık kimliğinin temelinde var olan çatışmacı eğilimi, Avrupalılık kimliği çerçevesinde değerlendirilen güçlerin çıkar çatışması olarak ele almak gerekir. Bu çatışma eğilimi, Avrupalılık kimliğine görünüşte zarar verse dahi, çatışma sonucunda başat aktörlerin ortaya çıkması ve zafer sahiplerinin Avrupalılık kimliğinin durağanlık dışı varlığının devamında etkin olması, Avrupalılık kimliğini farklı kılan temel bir özelliktir.

5.3. Avrupalılık Kimliğinin Üretkenliği ve Batı Medeniyeti

Avrupalılık kimliğinin üretkenliğini ele almak, bu kimliğinin ve Batı medeniyetinin ne kadar pragmatik dengeler üzerinde hayat bulduğunu anlamamız için oldukça faydalı olacaktır. Avrupalıların, Amerika Kıtası'nda neden oldukları değişimi anlamak ise Avrupalılık kimliğini, günümüz Batı medeniyetini ve dünyamızın gerçeklerini görmemize kapı aralayacaktır. Bu çerçevede öncelikle Avrupa Kıtası'ndan Amerika Kıtası'na gerçekleşen göçlerin değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

*"Amerika'sız bir Avrupa ve Avrupa'sız bir Amerika nasıl olurdu?"*⁹⁸ Sorusuyla Avrupa ve Amerika kıtaları arasındaki derin ilişkiyi, "Avrupa'da nüfus Hareketleri" isimli çalışmasında analiz eden Massimo Livi Bacci'nin ifade ettiği üzere; Avrupa'nın bin yıllık demografik gelişimi 13. Yüzyıla kadar sabitken; 1347'de başlayan 15. Yüzyılın ikinci yarısında hızını kaybeden bulaşıcı veba salgını döngüsü, nüfusu önemli ölçüde azaltmıştır. 150 yıllık yeniden toparlanma süreci sonrasında, nüfus salgın hastalıklar öncesi nüfusun üstüne çıkmıştır. Coğrafi Keşifler'in etkisiyle Avrupa Kıtası tarihinde ilk defa nüfus ihraç etmeye başlamıştır. Bu, 16. Yüzyılın sonuna kadar devam ederken; 17. Yüzyıl krizleri olan Otuz Yıl Savaşları, salgın hastalıkların tekrarlanması ve iktisadi sorunların Avrupa Kıtası'nda olumsuz hava

⁹⁸ Massimo Livi Bacci, **Avrupa'da Nüfus Hareketleri**, Çev. M. Timuçin Binder, İstanbul, Literatür Yayınları, 2009, s.165.

yaratmasına rağmen sonraki yüzyılda salgın hastalıklar son bulmuş ve Sanayi Devrimi ile Avrupa, modern çağa girmiştir.⁹⁹ Devrimi Avrupa'dan kitlesel göçlerin 1840-1932 yılları arasında fenomenleştiğini ve 19. Yüzyılda iki kıtayı adeta birleştirdiğini belirten Bacci; Büyük Britanya, İspanya ve Portekiz'i, Yeni Dünya'nın başat kurucuları olarak değerlendirmektedir.¹⁰⁰

Tablo 5.3. 1480-1932 Yılları Arasında Avrupa'dan Okyanus Aşırı Coğrafyalara Göç

1840-1932 Yılları Arasında Avrupa'daki Belli Başlı Bazı Ülkelerden Okyanus Aşırı Coğrafyalara Gerçekleşen Göçlere İlişkin Tahmini Değerler	
Ülke-Ülkeler	Tahmini Değer / Birim: Milyon
Büyük Britanya ve İrlanda	18
İtalya	11,1
İspanya ve Portekiz	6,5
Avusturya- Macaristan	5,2
Almanya	4,9
Polonya ve Rusya	2,9
İsveç ve Norveç	2,1
1840-1932 Yılları Arasında Yeni Dünya'daki Bazı Ülkelerin Aldığı Göçlere İlişkin Tahmini Değerler	
Ülke-Ülkeler	Tahmini Değer / Birim: Milyon
ABD	34,2
Arjantin ve Uruguay	7,1
Kanada	5,2
Brezilya	4,4
Avustralya ve Yeni Zelanda	3,5
Küba	0,9

Kaynak: Massimo Livi Bacci, **Avrupa'da Nüfus Hareketleri**, Çev. M. Timuçin Binder, İstanbul, Literatür Yayınları, 2009. Haz. Mustafa Tırpaoğlu.

⁹⁹ A.e., s.6.

¹⁰⁰ A.e., s. 165.

Görüldüğü üzere, sadece Avrupa'dan Amerika Kıtası'na gerçekleşen göçler dahi mercek altına alınsa, günümüz Amerika'sının şekillenmesinde Avrupalıların tartışılmaz etkisi ortaya çıkacaktır. Fakat bu denklemde Eski Dünya'nın diğer coğrafyalarındaki toplumların da konumlanmasını gözden kaçırmamak gerek. Çünkü sömürge ağını hem Eski hem de Yeni Dünya üzerine kuran Avrupalılar, özellikle Afrikalı siyahi halkları, iş güçlerinden faydalanmak için köle olarak Amerika'ya getirmişlerdir. Bunun neticesinde, günümüz Amerika Kıtası'nın oluşumunda başat ana unsurlar olan: Amerikan Yerlileri, onların coğrafyasını işgal eden ve bu organizasyonun mimarı Avrupalılar ve Avrupalı köle ticaretinin kurbanı olan Afrikalılar, Yeni Dünya'da bir araya gelmiştir. Uzun bir dönem Eski Dünya'daki birçok yer gibi, sömürge altında kalan bu coğrafyanın yer altı ve yer üstü kaynakları, günümüz Avrupası'nın sahip olduğu zenginliğin oluşmasında önemli bir role sahiptir. Hiç şüphesiz, coğrafi keşifler süreci bitti ve yüzyıllar önce olduğu gibi Amerika Kıtası'na yönelik kitlesel göçler artık yaşanmıyor ancak sömürgelerin devletleşmesi sonrasında özellikle ABD ve Kanada başta olmak üzere diğer kıta ülkelerinde yeni iş fırsatlarının oluşması neticesinde, dünyanın farklı ülkelerinden Amerika Kıtası'na göçler yaşanmaya devam etmektedir.

Avrupalılar tarafından sömürülen ve hristiyanlaştırılan Yeni Dünya'nın medeniyet kimliği, Avrupalıların atmış oldukları adımlar çerçevesinde şekillenmiş ve kimliklendirilmiştir. Bu çerçevede; ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkeler Batı medeniyetinin bir parçası olarak algılanıp, birçok açıdan "Batı" ile hareket etmeleri normal bir durum olarak algılanırken, yine Avrupalıların hem etnik hem de dil açısından tamamen şekillendirdiği Meksika'nın, Orta Amerika ve Güney Amerika ülkelerinin neden Batı medeniyetin şemsiyi altında ele alınmadığı oldukça düşündürücüdür. Bu sorunsalı direkt ve kesin bir dille açıklamak mümkün değildir. Batı medeniyeti tanımlamasının arka planını açığa çıkarmayı hedefleyen bu sorgulamanın doğru şekilde aydınlatılabilmesi için öncelikle Avrupa ve Batı medeniyeti açısından coğrafi keşiflerin neyi ifade ettiğinin anlaşılması gerekmektedir. Dünyaca ünlü Türk tarihçi Halil İnalcık'a göre:

“...bu yeni keşifler, Avrupa’nın ekonomisi üzerinde ve donanmasında derin değişikliklere neden olmuştur. Ayrıca, modern Avrupa’nın dünyaya bakışındaki düşünsel temellerini bu dönemde aramak gerekir.”¹⁰¹

Üst kimlik olarak Avrupalılık kimliğinin üretkenliğinin başlangıç noktası coğrafi keşiflerdir. Bunun hayat bulması ise coğrafi keşifler neticesinde sömürgeciliğin başlaması ve Avrupa medeniyetinin dünyaya sunduğu yeni iktisadi anlayıştır. Bu yeni Batılı iktisadi anlayış ve Avrupa’nın dünyaya bakışındaki düşünsel yaklaşımı hem birbirine ilişik haldedir hem de birbirine yön vericidir. İnalıcık’ın bu husustaki yaklaşımı; Avrupa medeniyeti, coğrafi keşifler ve Avrupalılığın çıktısı olan Batı medeniyetinin varoluşu denkleminde “ekonomi”nin yerine ve önemine dikkat çekmektedir.

Öyleyse, Avrupalılık kimliği ve onun üretkenliği sonucu ortaya çıkan Batı medeniyeti nasıl değerlendirilmelidir? Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Şili gibi ülkelerde de Avrupa kökenli beyazlar çoğunluğu oluştururken, Anglosakson hâkimiyetinde olmamışlardır. Fakat genelde, Avrupa kökenli beyazların çoğunlukta olmadığı Latin ülkelerde dahi yerli Amerikalılar ile Avrupalıların birleşiminden oluşan mestizolar çoğunluğu oluşturmaktadır. Avrupalılar, Amerika Kıtası yerlilerinin kültürlerinden ve dillerinden tutunda, genlerine kadar “kendileri merkezli” değişime uğratmışlardır. ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde etnik çoğunluğun Avrupa kökenli olmaları ve bunların Anglosakson hâkimiyetindeki ülkeler olmaları Batı medeniyeti şemsiyesi altında olmaları için önemli bir etmendir. Tabii ki, burada, ABD’nin önceli olan İngiltere’den imparatorluk vasfını alan bir süper güç olması ve hâlâ bunu devam ettirmesi, bu duruma ilişkin çok önemli bir etmendir. Öyleyse, muhtemelen deniz imparatorlukları arasındaki savaşlarda İngiltere mağlubiyet ile karşı karşıya kalsaydı ve ABD yerine Arjantin ya da Brezilya süper güç olmuş olsaydı hem dünyamız hem de Batı medeniyeti dediğimizde aklımıza gelecek olan ülkelerin isimleri -Avrupa Kıtası’nı saymazsak- çok farklı olacaktı. Bu durum, Avrupalılık üst kimliğinin şemsiyesi altında yer alan kimlikler arasındaki rekabetten galip çıkanların, üst kimliğin çıktısı olan medeniyet sınırlarının belirlenmesinde ne kadar belirleyici olduğunu göz önüne sermektedir. Bundan dolayı

¹⁰¹ Halil İnalıcık, **Rönesans Avrupası: Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017 s. 127.

bu gerçeklik, üst kimlik olarak Avrupalılık kimliğinin ve onun çıktısı olan Batı medeniyetinin doğru şekilde değerlendirilmesi için önem arz etmektedir.

Henfried Münkler'e göre; 1929'da borsanın çökmesi Britanya'nın dünya ekonomisini ABD'ye teslim etme sürecine eşlik eden bir krizdir.¹⁰² Dünya ekonomisinin yani genel olarak liderliğinin geçişi Anglosakson bir ülke olan Britanya İmparatorluğu'ndan (periferi kastedilmiyor) etnik olarak baskın şekilde Avrupa kökenli beyazlardan oluşan ve Almanlardan, İrlandalılarından sonra en büyük üçüncü Avrupa kökenli etnik grup olan İngiliz kökenli Amerikalıların hakimiyetindeki -Bundan dolayıdır ki resmi dil Almanca ya da İrlandaca değildir- ABD'nin¹⁰³ teslim alması Anglosaksonların etnik ve yönetim açısından hakim olduğu Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerin Batı medeniyeti şemsiyesi altında tanımlanmasına katkı sağlamıştır.

Bu çerçevede, ABD'nin etnik durumu ayrı bir önem taşımaktadır. Yves Lacoste'un "Büyük Oyunu Anlamak" isimli eserinde ifade edildiği üzere; 2000 yılında hangi etnik kökene ait olduğuna dair ABD vatandaşlarına sorulan soruya 42.8 milyon kişinin Alman, 30 milyon kişinin İrlandalı, 24 milyon kişinin İngiliz, 15.7 milyon kişinin İtalyan ve 8.3 milyon kişinin Fransız olduğuna dair cevap vermesi,¹⁰⁴ Batı medeniyetinin temsilci olan Avrupalıları ve onun yarattığı ABDlilik kimliği arasındaki derin ilişkinin anlaşılmasına ilişkin kayda değer bir ipucu vermektedir.

I. Dünya Savaşı sonrasında, ABD'nin 1823 kökenli Monroe Doktrini¹⁰⁵ ışığında; Avrupalıların, Amerika Kıtası'ndan; ABD'nin de Avrupa Kıtası'ndan izole olma yaklaşımı, Orta ve Güney Amerika ülkelerinin daha da içe kapanmalarına ve zaten İspanyol ve Portekiz deniz imparatorluklarının son bulması ile zayıflayan Avrupalılık/Batılılık damarlarının pasivize olmasına sebep olduğu söylenebilir. Her

¹⁰²Henfried Münkler, **İmparatorluklar Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012. s.85.

¹⁰³Central Intelligence Agency, The World Fact Book Resmi İnternet Sayfası: **United States**, (Çevrimiçi) https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_us.html, 05.04.2017.

¹⁰⁴Yves Lacoste, **Büyük Oyunu Anlamak**, Çev. İsmet Akça, NTV Yayınları, İstanbul, 2008, s.37.

¹⁰⁵ Monroe doktrini için Bkz.: W.P. Cresson The Holy Alliance: The European Background of the Monroe Doctrine, Perennial Press, New York, 2015.

kimlik gibi, doğası gereği Avrupalılık kimliğinin de durağan olmadığı gerçeğini dikkate alarak konuyu ele alırsak, pragmatizm ve realist paradigma çerçevesinde şekillenen uluslararası sistemin neler getireceğini zaman gösterecektir.

Güney Afrika Cumhuriyeti¹⁰⁶, Avrupalılık kimliğinin üretkenliği açısından ilginç ve istisna bir örnektir. On farklı Afrika diliyle beraber İngilizce'nin resmi dil olduğu bu ülkede, Anglosakson ülke imajı önümüze çıkmaktadır. Buna ülkenin etnik açıdan beşte birinden azını oluşturmalarına rağmen beyaz Avrupalıların uzun yıllar hâkim güç olmalarının dayanak olduğu ifade edilebilir. Fakat ülke yönetiminde ve ekonomisinde Yerli Afrikalıların her geçen gün daha fazla yer almasıyla bu imajın zayıflama eğiliminde olduğu görülmektedir. Buna rağmen, Güney Afrika, dönemsel olarak Batı medeniyeti şemsiyesi altında nispeten yer bulabilirken; Latin Amerika ülkeleri için – daha önce ifade edildiği üzere- durum çok daha farklıdır. Bundan dolayı ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Latin Amerika örneklemeleri karşılaştırmalı olarak ele alındığında, bu husus daha net anlaşılabilecektir.

Avrupalılık kimliğinin üretkenlik sürecini ele aldığımızda; benliğinin ve onun temsili olan kimliğin doğasında var olan pragmatizmin ve realist paradigmanın ışığında konunun ele alınmasının ne kadar rasyonel bir yaklaşım olduğu açıkça görülmektedir. Bu yaklaşım coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi perspektifinde Avrupalılık kimliğini ele alırken çalışmanın sağlıklı olarak ilerlemesi ve sonuçlanması içinde olmazsa olmazlardandır. Avrupalılık kimliğinin üretkenliğinin anlaşılması, araştırma açısından büyük bir kazanımdır. Bu kazanım, ulusüstü kimlik olan Avrupalılık kimliğinde; kurumsallaşmanın, kurumsallaşmanın hayat verdiği ve iç içe bağlı olduğu coğrafi mekânın ve kimlik ilişkisinin bu kimlik anlayışı üzerindeki derin ve köklü etkisini, daha iyi analiz etme fırsatı tanımaktadır.

¹⁰⁶ Central Intelligence Agency, The World Fact Book Resmi İnternet Sayfası: **South Africa**, (Çevrimiçi), <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sf.html>, 05.04.2017.

5.4. Avrupalılık Kimliği ve Avrupa Birliği

Bir devlet olmayan fakat kendine özgü olan Avrupa Birliği, temel yapı taşları; ulus devletler olan devletlerarası bir örgütlenmedir. Öncelikle ekonomik kaygılarla oluşum sürecine giren Birlik, zamanla sosyal ve siyasal bir örgüte evrilmiştir. Avrupalılığın, millet unsuru için temel kaide olan; ortak kültür ve kimlik bilincini tam anlamıyla ihtiva ettiğini söylemek mümkün değildir. Ancak, kendi iç farklılıklarını bir anlık kıvılcımla savaş nedeni sayan Avrupalı milletler, kıta dışı ötekilerine karşı bir anda birlik ve beraberlik sağlama potansiyeline de sahiptir. Bu, düşman olan ötekilerinin Avrupa'nın geleceğinde çok etkili olduğunun göstergesidir.¹⁰⁷

Avrupalıya ilişkin bu genel yaklaşım, Avrupalılık kimliği ve Avrupa Birliği başlığı altındaki değerlendirmenin ana hatlarını analiz etme olanağı sağlamaktadır. Burada, dikkat çeken üç temel husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Avrupalı devletlerin, ulusal çıkarları için, kendi aralarında var olan farklılıkları ya da onların neden olduğu şeyleri, kolayca savaş nedeni haline getirebildikleridir. İkincisi; ulusal çıkarları için birbirlerine karşı kanlı savaşlar açan Avrupalıların, ihtiyaç halinde kıta dışı ötekisine karşı, bir araya gelebilmesidir. Aslında bu, tarihsel arka planı olan ve ortak değerler ihtiva eden Avrupalılık kimliğinin, alt kimlikleri bir araya getirmesidir. Son husus ise; Avrupa Birliği'nin, ulusal çıkarları için birbirleriyle savaşmaktan çekinmeyen hatta iki dünya savaşına da merkez olan Avrupalı devletlerin, kıta dışı ötekisine karşı -yeri geldiğinde- bir ve beraber olabilmelerine olanak sağlayan Avrupalılık kimliğinin, evrilme süreci olduğudur.

Öte yandan, üst kimlik olarak Avrupalılık kimliğinin var olmadığı savlarını öne sürenlerin önemli bir kısmı, Avrupa Birliği süreci ile bu kimliğin inşa edildiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, Antik Yunan, Roma İmparatorluğu ve Hristiyanlık gibi önemli tarihsel kökenlerden beslenen ve Rönesans, Reform, Coğrafi Keşifler, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi gibi değerleri tecrübe eden Avrupalılık üst kimliğinin tarihsel arka planını, göz ardı etmeye kapı aralamaktadır. Hiç şüphesiz Avrupa Birliği, var olan bu üst kimliğin şekillenmesi sürecinin ana yöneticisidir. Fakat Avrupa Birliği ile başlayan sürecin, Avrupalılık üst kimliğinin sıfırdan inşası olarak değil de, tarihsel derinliğiyle zaten var olan kimliğin gelişim ve değişim süreci olarak ifade

¹⁰⁷ Bülent Ulaş, **Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci**, İstanbul, Başlık Yayın Grubu, 2011, s.239.

edilmesi daha kabul edilebilir bir sav olsa gerek. Çünkü Avrupa Birliği'nin hayat bulması sonucunda, Avrupalılık kimliği yeni bir sürece girmiştir. Bu süreç içerisinde, Avrupa Birliği ülkelerine bir şekilde nispi oranda yön veren çatı siyasi bir mekanizmanın oluşması akademik bir heyecan yaratmıştır. Bu doğrultuda, Avrupalılık kimliğinin nasıl şekillenmesi ve oluşturulması hususunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar aynı zamanda Avrupalılık kimliğinin evrilme sürecinde, nasıl bir yönlendirme tercihi altında olmasına ilişkindir. Fakat birçok çalışmada, bu yaklaşımların değerlendirilmesi sürecinde, Avrupalılık kimliğinin varlığını sorgulatır hale getiren titiz olmayan bir dilin kullanılması ikilem yaratmaktadır.

Söz konusu yaklaşımlar genel olarak üç sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar; Avrupalılık Kimliği inşasında Milliyetçi Avrupa yaklaşımı, Anayasal Yurtseverlik yaklaşımı ve Avrupalılık Kimliği Yapılandırıcı yaklaşımıdır. Burada akla gelen önemli husus ise bu yaklaşımlardan hangisinin Avrupa Birliği'nin kimlik inşasına yön verdiğidir. Avrupalılık Kimliği inşasında Milliyetçi Avrupa yaklaşımının öncülerinden Anthony Smith'e göre; AB kimliği ulus kimlik inşası modeli dikkate alınarak inşa edilmelidir. Anayasal Yurtseverlik yaklaşımının en önemli öncülerinden olan Jürgen Habermas ise Milliyetçi Avrupa Yaklaşımı'nın aksine farklılıkları kabul ederek, anayasal bir düzlemde ulusüstü bir kimliğin şemsiyesi altında buluşmayı savunmaktadır. Yapılandırıcı Avrupalılık kimliği yaklaşımına göre ise bu kimliğin oluşumu bir süreçtir ve çok uluslu olan bir yapının Avrupa Birliği potasında eritilmesi temel amaçtır. Bu üç yaklaşımın da AB kurum ve kuruluşlarınca Avrupalılık üst kimlik anlayışının gelişim ve değişim sürecinde kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu yaklaşımların şekillenmesinde Avrupa Kıtası'nın üç başat aktörü olan Almanya, Fransa ve İngiltere'deki kimlik anlayışlarının da önemli bir rolü vardır. Bunlar; İlkçilik ve Kan Bağı'na dayalı Alman devleti kimlik anlayışı (Primordialist & Jus- sanguinis), evrensellik ve doğuştan vatandaşlık anlayışına dayalı Fransız devleti kimlik anlayışı (Universalist & Jus Soli)¹⁰⁸ ve varlığını devam ettiren Birleşik Krallığın ve hâkimiyet

¹⁰⁸ Selma Bardakçı, **Avrupa Kimliği**, TUIC Akademi Resmi İnternet Sayfası: (Çevirimiçi) <http://www.tuicakademi.org/avrupa-kimligi/>, 8.3.2018.

Bkz.: Primordialist & Jus- sanguinis için Dominique Jacquin-Berdal, **Nationalism and Ethnicity in the Horn of Africa: A Critique of the Ethnic Interpretation**, Edwin Mellen Press, 2002.

alanını ABD'ye devrederek son bulan Büyük Britanya İmparatorluğu'nun kurucu unsuru olan İngiliz devletinin kimlik anlayışıdır.

Avrupa medeniyetinin ve onun sınırları genişlemiş hali olan Batı medeniyetinin, kendi varlığına ve kendi varlığı dışındakilerine bakış açısında olduğu gibi, bu medeniyetin belli başlı önemli ülkelerinde de farklılıkları/azınlıkları/ötekisinin parçaları, kontrollü bir şekilde içinde ihtiva etmeyi amaç edinen ve “güvelik odaklı ve faydacı kaygılarını zirvede tutan kimlik anlayışı” ön plana çıkmaktadır. Sömürgecilik tarihi neticesinde Avrupa'daki en büyük Müslüman toplumun yaşadığı Fransa, başta Türkler olmak üzere milyonlarca işçi göçmene ev sahipliği yapan Almanya ve dünya üzerinde en gelişmiş ve geniş sömürü ağını kuran bir imparatorluğun bakiyesi olan İngiltere, bu kimlik anlayışına mahkûm durumdalar. Çünkü devletlerarası ekonomik bağımlılığının üst seviyeye çıktığı ve savaşın doğasının değiştiği bu dönemde, ne Endülüs'ün tarihten silinmesi için uygulanan yöntemler ne sömürgecilik tarihinde kazanılan tecrübeler ne de Bosna'yı Endülüs'e çeviren yaklaşımlar, Batılı beyaz adam için ötekilerinden kurtulmak için güncel çare olabilir.

AB tarafından atılan adımlar, Avrupalılık üst kimlik anlayışının ulus kimlik anlayışına evrildiği düşüncesini nispeten desteklese dahi, bu üst kimlik anlayışı varlığını kendine özgü nitelikleriyle korumaktadır. Burada dikkat çekici olan husus, AB süreci ve uluslararası arenada gerçekleşen değişimler neticesinde Avrupalılık üst kimliğinin nasıl bir evrilme süreci yaşayacağıdır? Avrupalılık alt kimliği şemsiyesi altında yer alan devletlerin tarihsel kurumsallaşma ve kimlik inşası süreçleri düşünüldüğünde; Avrupalılık kimliğinin, ulus kimlik anlayışı formatında olmasının, ne kadar zor olduğu görülecektir. Dolayısıyla AB ile yaşanan, nispi ulus kimlik formatına yaklaşımdır ve sadece dönemin getirdiği şartların sonucudur. Tüm bunların yanında, AB'nin kendini var eden değerleri bir kenara bırakarak; eşitlik, adalet, demokrasi ve diğer tüm değerler ışığında şekillenip şekillenmeyeceğidir. Eğer bu gerçekleşirse, Avrupalılık kimliği ve onun çıktısı Batı medeniyeti kökten bir değişim mi yaşayacak? Evrensel değerler söylemi, medeniyet reklamı açısından nispeten etkilide olsa da 'Batı dünyasının ötekileri' -yakın tarihten ve günümüzden edinilen

Bkz.: Universalist& Jus Soli için: Ayelet Shachar, The Birthright Lottery: Citizenship and Global Inequality, Harvard University Press, 2009.

tecrübeler ışığında- bunu inandırıcı bulmasa da Batı medeniyetinin mimarı olan Avrupalılar, hala bu değerleri savunduklarını ısrarla dillendirmektedirler.

Avrupa'nın, kendisine ilişkin sorunları çözerken çok yönlü düşünerek faydacı kaygılarla hareket etmesi; onun, düşman ötekisi olarak tanımladığı medeniyete dahi yaklaşmasına neden olabilmektedir. Bu süreçte, modern Batı medeniyetinin sahiplendiği insanı değerler, O'nun eskisi gibi ötekisine ilişkin hususları, sert yöntemlerle ele almasına nispi olarak engel olmaktadır. Bu, onu daha insancıl yaklaşımlara itse de kendisine ilişkin konuyu evrensel değerler örnekleminde ele alırken faydalandığı ötekisini, biraz dışarıda tutma ısrarından vazgeçmesi kolay değildir. Dünya'nın birçok yerinde farklılıkları çatışma haline getirerek, sömürge ağını korumaya çalışan Avrupa'nın, kendi evindeki "çok dillik" sorunu nasıl değerlendirmeye çalıştığı, bu açıdan güzel bir örneklemdir.

Birçok medeniyette saplantı olan kusursuz bir dil arayışını -dillerin var olma ve tüm insanlığın yeniden ortak dile yeniden kavuşma/yaratma temasını-¹⁰⁹ Avrupa kültürü açısından, "Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı" isimli çalışmasında değerlendiren Umberto Eco, geleceğin Avrupasının birçok dili konuşan kişilerden değil ama karşısındakinin dilini çok iyi anlamasa da, herkesin kendi geçmişinden beslenen dili konuşarak kültürel evrenini sunduğunu anlayacak kişilerden, oluşması gerektiğini savunmaktadır. Ve *"Bize uzaktan gelen öneriyi kabul etmeyi deneyelim..."*¹¹⁰, ifadesiyle Endülüslü Müslüman düşünür İbn Hazm'ın, bu hususa ilişkin yaklaşımını, ait olduğu Avrupa toplumuna önermektedir. İbn Hazm'a göre; var olan biricik dilin parçalanması sonucunda, yeni diller ortaya çıkmıştır. Arapça ayrıcalıklı bir dil değildir ve Kur'an, tüm dillerde anlaşılabilir. Kur'an'ın Arapça indirilmesinin nedeni; indirildiği halkın anlayabilmesi içindir. Herhangi bir dilde konuşan kişi dillerin kökeni olan biricik dilin varlığına tekrar dokunabilir. Bu çerçevede, Avrupa medeniyetinin çok dilli olmasına, hümanist değerler ile yaklaşan Eco'ya göre; bütün dillerin toplamı, ana dildir. Bu, tek dile sahip olan Hz. Adem'di. Fakat ilk günah, bu dilin diğer

¹⁰⁹ Umberto Eco, Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Literatür Yayınları, 2009, s.3.

¹¹⁰ A.e. s.295

nesillere ulaşmasına engel oldu. Dolayısıyla, “Babil Kulesi”¹¹¹ adlı hikâyede dillendirilen barış hükümdarlığını yeniden keşfetme, bulma görevi, Hz. Adem’in çocuklarına miras olarak kalmıştır.¹¹²

Avrupa medeniyetinin çok dillilik sorunsalına sosyolojik metotlarla yaklaşan Eco, Endülüslü Müslüman düşünür İbn Hazm’ın aynı husustaki makul değerlendirmesini önemsemektedir. Avrupalıların bu yaklaşımı dikkate alarak çok dilliği kabullenmesini, çıkar yol olarak görmektedir. Öte yandan, Avrupa’nın ve onun çıktısı olan Batı medeniyetinin tarihsel açıdan belirgin ötekisi olan ve olmaya devam eden İslam medeniyetinden olan düşünür Hazm’ın önerisini ‘uzaktan gelen öneri’ olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama tarzı, Avrupa medeniyetinin ötekisine antropolojik bakış açısıyla yaklaşmasının izlerini taşıırken, Avrupa Birliği ile evrilme sürecine giren Avrupalılık kimliğinin değişimi sürecinde, alt kimliklerin birbirlerini nasıl değerlendirmesi gerektiğine değinmektedir. Bu, Avrupalılar için farklılıkları olduğu gibi kabul eden bir üst kimlik anlayışının kabulüdür. Zaten günümüz şartları altında, Avrupalı toplumların aksi yönde hareke etmesinin pek mümkün olmadığı, tartışılmaz bir gerçektir.

¹¹¹ Babil Kulesi efsanesine göre; uyum ve barış içerisinde yaşayan insanlar, Tanrı’ya ulaşmak için kule inşa etmeye başladılar, kısa sürede kuleyi önemli bir yüksekliğe ulaştıran insanların bu eylemini gören Tanrı, her insana ayrı bir dil vererek onları dünyanın dört bir yanına dağıtmıştır. Farklı diller konuşmaya başlayan insanlar artık anlaşamadıkları için kulenin yapımı da son bulmuştur.

Bkz.: Michael Seymour, **Babylon: Legend, History and the Ancient City**, New York, I.B. Touris Co Press, 2014.

¹¹² A.e., S.295.

SONUÇ

Avrupalı beyaz adam, Yeni Dünya'ya belki ilk ayak basan değildi ama onunla, Eski Dünya'yı bütünleştiren sistemin mimarı olmuştur. Günümüzde sahiplendiği ve savunduğu değerlerle hiç de uyuşmayan yöntemler ile Yeni Dünya'yı sömüren Avrupalı, bu sömürü sistemine büyük bir hırsla Eski Dünya'yı da katmıştır. Sömürgecilik tarihi, sadece iktisadi sömürden ibaret değildir. Avrupalı beyaz adam o kadar güçlenmiş ve ötekileri üzerinde hâkimiyet sağlamıştır ki, dünya medeniyeti artık büyük oranda onun tercihleriyle şekillenir hale gelmiştir. Peki, bu Avrupalı beyaz adam kimdir, kendini ve başkasını nasıl tanımlamaktadır?

Farklı dillere ve etnik yapılara rağmen tarihsel derinliklerden gelen akrabalıklar, temelleri Antik Yunan'a dayanan bir düşünce dünyası, dünya hakimiyetini üst seviyede tecrübe etmiş ve medeniyetin kurumsallaşmasına damga vurmuş bir Roma tecrübesi, Tanrı'yla ve ötekisiyle olan iletişimine şekil veren ve kimliğinin mihenk taşlarından olan Hristiyanlık tüm bunlar Avrupalılık kimliğinin oluşum ve değişim sürecinde beslendiği üç temel kökü oluşturmaktadır. Antik Yunan'la zenginleşen Avrupalının düşünce dünyası, Büyük İskender İmparatorluğu ile ilk kez dünya hâkimiyeti tecrübesini tatmıştır. Bu kısa süreli tecrübe, Yunan dilinin yaygın kullanımını sağlarken, bu dildeki eserlerin ön plana çıkmasına olanak sağlamıştır. Roma İmparatorluğu ise Batı medeniyeti açısından, dünya hâkimiyeti tecrübesinin köklü medeniyet inşası süreciyle bütünleşmesi anlamını taşımaktadır. Bu büyük tecrübe, hukuk ve yönetim alanı gibi birçok medeni kurumsallaşma unsurlarını Batı medeniyetine kazandırmıştır. Roma imparatorluğunun yıkılması sonrasında, Avrupalılık kimliği yeni bir evrilme sürecine girmiştir. Günümüz Avrupa'sının etnik nitelikleri şekillenirken, Roma'nın yıkılması, Batı medeniyetinin diğer kimlik tanımlaması olan Hristiyanlığın da kurumsal açıdan ikiye bölünmesi anlamına gelmektedir. Roma medeniyetine ilişkin büyük yapıtların Avrupa coğrafyasında çok kaldığı söylenemez ama ortak kimlik hissiyatı her zaman bir şekilde varlığını korumuştur. Roma imparatorluğu sonrasında aynı ya da benzeri ölçekte bir imparatorluğun bu coğrafyada hayat bulmamasına rağmen, uzun bir dönem Roma'nın kurumsallaşma kültürünün mirasçısı olarak kiliseler, yüzyıllarca Batı dünyasında etkin şekilde yönetime yön vermiştir. Fakat Kilise'nin hükmetme şeklinde tam anlamıyla merkezîyetçiliğinin olmaması ve varlığını korumak için her

zaman coğrafyadaki diğer iktidar sahipleri ile güç dengesi arayışında olması, Avrupalı birçok toplumun kendi devletlerine hayat vermesine kolaylık sağlamıştır. Bu, Avrupa coğrafyasının, ulus devletlerin rekabet alanına dönüşmesi anlamına gelmektedir.

Avrupa coğrafyasında onlarca devletin ortaya çıkması ilk bakışta üst kimlik olan Avrupalılık kimliğinin varlığına tehdit olarak görülse de aslında onun kendine özgü değerler ile var olmasını sağlayan nedendir. Avrupa coğrafyasındaki hâkimiyet ve mezhep savaşları açlığın ve fakirliğin coğrafyada derinden hissedilmesine neden olurken, veba salgını gibi büyük felaketler ise adeta bu coğrafyayı karanlık çağ tanımlamasına eşdeğer, karanlık coğrafya haline getirmiştir. Kilise'nin halk üzerindeki sömürücü kurumsallaşması; reformlar ile dizginlenirken, Rönesans ile; sanat, edebiyat, bilim, felsefe ve mimari alanlarında Antik dönemle bağları tekrar canlandırılarak, yeniden doğuş gerçekleştirilmiştir. Coğrafi keşifler; Avrupalı devletlere, hâkimiyet savaşlarını ana kıtanın dışına çıkarma olanağı sağlamıştır. Coğrafi Keşifler, zenginliğe aç bu medeniyete büyük zenginlikler sağlarken, Yeni Dünya'nın ve Eski Dünya'nın sakinleri (Avrupalının ötekileri) için yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Aydınlanma Çağı'yla kazanımlarını daha üst seviye taşıyan Avrupalı devletler, Sanayi Devrimi ile sömürge kültürüne yeni bir boyut katmıştır. Artık daha fazla üretim ve tüketimin özeti olan kapitalizmin kanatları altında, global dünya ekonomisine geçişin kapıları aralanmıştır.

Coğrafi keşifler, Avrupalılık kimliği üretkenliğinin tam anlamıyla hayat bulmasıdır. Coğrafi keşifler neticesinde Avrupalı beyaz adam, Yeni Dünya'yı sadece sömürgeleştirmemiş, ayrıca ev olarak sahiplenmeye başlamıştır. Önceleri devlet merkezli iktisadi kaygılar ile başlayan coğrafi keşifler, Avrupa'daki her kesim için ayrı bir önem taşımaktaydı. Yeni Dünya, yoğun baskılar altındaki Hristiyan mezhepler ve diğer inançlar için inançlarını özgürce yaşayabilecekleri bir yer; fakirler için zengin olma fırsatı; kolonilerde çalışmak şartıyla serbest bırakılan mahkûmlar için yeniden özgür olma ve Avrupalı zenginler için daha fazla zenginlik demektir. Bu büyük coğrafyanın yerlileri ise Eski Dünya'nın tüm "değerleri" ile tanışırken, kurumsal örgütlenmelerle sistemli olarak sömürülmeyi tarihsel bir tecrübe olarak tatmıştır. Zaman içerisinde Amerika Kıtası'nda, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde, etnik yapılar ciddi oranda değişmiştir. Bazı ülkelerde, Avrupalı beyaz adam, en

büyük etnik grubu oluştururken; diğerlerinin birçoğunda ise en büyük etnik kesim Avrupalıların ve yerlilerin karışımı olan Mestizolar olmuştur.

Öyleyse, neden Avrupa'nın çıktısı olan Batı medeniyeti şemsiyesi altında, Yeni Dünya'daki her devlet/toplum yer alma şansına sahip değildir? Sorusu yukarıda ifade edilenler ışığında aklımıza gelen ilk soru olsa gerek. Bu sorunun cevabı, ulusüstü olan üst kimlik Avrupalılık kimliğinin, daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Üst kimliğin varlığına yön veren, alt kimliklerinin konumlanması ve durumlarıdır. Yani alt kimliklerden bir ya da birkaçı sahip oldukları gücü kullanarak, üst kimliğin ilerleyen dönemdeki evrilmesine yön vermektedirler. Konumuz üzerinden bu hususa dokunursak; Deniz imparatorlukları savaşlarında Portekiz, İspanya ve Hollanda gibi ülkelerin İngiltere karşısında kaybetmeleri, İngiltere'ye sadece uzun yıllar sürecek olan dünya hâkimiyetini değil, aynı zamanda Batı medeniyeti şemsiyesinin genel sınırlarının çizilmesinde, ana rol alma şansı tanımıştır. İngiltere, bu hâkimiyeti en iyi şekilde kullanarak ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde Anglosakson hâkimiyetini sağlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise imparatorluk maliyetini kaldıramayacak duruma gelerek yerini eski kolonisi olan ABD'ye bırakmıştır. ABD'nin eski bir İngiliz kolonisi olması ve süper güç olarak Amerika Kıtası'nı kendi arka bahçesi olarak görmesi, diğer Avrupalı ülkelerde olduğu gibi, Orta ve Güney Amerika ile derin ilişkileri olan İspanya ve Portekiz'i ya da Kuzey Amerika'nın bazı bölgelerinde etkin olan Fransızları ABD hâkimiyetini kabullenişe sürüklemiştir. Çünkü II. Dünya Savaşı sonrasında, köklü ve güçlü Avrupalı devletlerin hiçbirinin, uluslararası güç olmanın maliyetini kaldırarak durumda olmaması bunun ana nedenidir.

Avrupalılık, üst kimlik olarak varlığını ne kadar korursa korusun, Avrupalı devletler arasında gerçekleşen çıkar çatışmalarını dizginleyebilecek bir dayanak noktası hiçbir zaman olamamıştır. Çünkü insan doğasındaki var olma ve hâkimiyet kurma arzusu, onun toplumsallaşarak can verdiği devletin de ruhunda yer edinmiştir. Aynı kimlikten olmak, beraber hareket ettirmeyi gerektirmez gerçekliği, bu durumun öz açıklaması olsa gerek. Ortega Y Gasset "Tarihsel Bunalım ve İnsan: Avrupa Üstüne Düşünceler" isimli çalışmasında, Batı medeniyeti çatısı altındaki halkların kendi aralarındaki savaşları, Antik Yunan mitolojisinden bir örneklem ile "anne kucağındaki ikizlerin kavgasına" benzeterek, alt kimliklerin ortak köklerden

beslenmesi hususuna dikkat çekmektedir.¹¹³ Bu tanımlama tarzı, Avrupa ve onun çıktısı olan Batı medeniyetinin kimlik anlayışında önemli bir yer tutan yaklaşıma da ayrıca değinme ihtiyacı doğurmaktadır. Avrupalı halklar arasındaki savaşların, “anne kucagında kavga eden ikiz kardeşler” nitelendirmesi ile yumuşatılması, kendine ait olanın sosyolojik metotlar ile değerlendirmenin göstergesidir. Öte yandan, Batı medeniyetinin, “ötekisini” tanımlarken ve değerlendirirken, “barbar” tanımlaması noktasından başlayarak tamamen antropolojik metotlar ile hareket etmesi ve ötekisini “nesneleştirilmesi” oldukça düşündürücüdür.

Avrupalı toplumların, ulus devlet olarak kurumsallaşmaları, Avrupalılık kimliğinin anlaşılması için ayrı bir önem arz etmektedir. Orta Çağ’da, Hristiyan Avrupa’nın ideası olan; Papa ve tek imparatorluk sancağı altındaki Avrupalı Hristiyan uluslar, Yeni Çağ’da tamamen bağımsız ulusal devletler halini almışlardır. Bu süreç, Avrupalı ulus devletlerin kurumsallaşmalarının güçlenmesi anlamına gelmektedir. Güçlü kurumsallaşma; devletin zenginliğini arttırırken, güçlü ordunun oluşması için gerekli temel koşulları da sağlamaktadır. Bunun neticesinde; ulusal çıkarlar temel öncelik olurken, bu çıkarlar için yapılan savaşlar ve ittifaklar Avrupa Kıtası’nın kaderi haline gelmiştir. Avrupalı devletler arasında yaşanan savaşlar, bölgesel savaşlar, Avrupa merkezli I. ve II. Dünya Savaşları, bu durumun en iyi örneklemeleri olsa gerek. Üst kimlik olan Avrupalılık kimliğinin yarattığı ortak hissiyatı derinden sarsan bu savaşlar, -özellikle II. Dünya Savaşı- aynı zamanda Avrupalılık kimliğinin, Avrupa Birliği gibi önemli bir evrilme sürecini tecrübe etmesine de neden olmuştur. Etkin kurumsallaşmaları ve teknolojileri ile güçlü ordulara sahip olan Avrupalı devletler, aralarındaki kanlı savaşlara son vererek uluslararası sistemin yarattığı avantajları da arkalarına alarak, Avrupa Birliği çatısı altında bir araya gelmişlerdir. Peki, tüm bu gelişmelere rağmen, bir üst kimlik olarak Avrupalılık kimliği nasıl var olabildi ve varlığını nasıl koruyabilmeye devam etmektedir? Bu durum, Avrupalıların; Antik Yunan, Roma, Hristiyanlık ve diğer ortak tarihsel tecrübelerin ışığında var ettiği Avrupalılık kimliği açısından, ötekisinin rolü ve Avrupalının ötekisini tanımlama şekli ile açıklanabilir. Tehdit altında olan şehir devletlerinin Pers İmparatorluğu tehdidi ile karşı karşıya kalınca bir araya gelmesi, Avrupalılık kimliğinin düşünce dünyasında mihenk taşı rolü oynayan Antik Yunan toplumunun ötekisini “barbar” tanımlamasının

¹¹³ Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan: Avrupa Üstüne Düşünceler**, Çev. Nuriye Gül Işık, İstanbul, Metis Yayınları, 1992, s.123.

başlangıç noktasıdır. Bu tanımla tarzı dönemsel değişikliklere uğramasına rağmen hiçbir zaman içeriğini kaybetmemiştir. Bu, Avrupa'nın ve onun çıktısı olan Batı medeniyetinin en belirgin ötekisi olan "İslam medeniyeti" için de geçerlidir. İslam Devleti'nin hâkimiyet sınırlarının genişlemesi, Avrupa medeniyetinin öteki tanımlamasında radikal değişikliklere neden olmuştur.

Endülüs coğrafyasındaki VIII yüzyıllık İslam hâkimiyeti, Hristiyan Avrupa'yı derinden sarsmıştır. Günümüz Avrupa kaynaklı Batı medeniyetinin savunduğu değerler ile pek de uyuşmayan yöntemlerle, bu coğrafya tekrar Hristiyanlaştırılmıştır. Fakat Türklerin, İslam dünyasının liderleri olarak Orta Avrupa'ya kadar sınırlarının dayanması, ötekisi olan İslam'ı, ötekisi olan Türkler'e evirmiştir. Türklerin dünya hâkimiyetindeki etkinliğinin kırılması sonrasında ise Batı'nın "öteki konumlandırması", II. Dünya Savaşı sonrası gelişmeler ışığında şekillenmiştir.

Tüm bu yaşanan tarihsel deneyimler ışığında Avrupalılık kimliğinin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğine ilişkin sorunsalın cevabının, hâkimiyet sınırları ile ilişkili olduğu göze çarpmaktadır. Nasıl ki, Antik Yunan ve Roma döneminde ve sonrasında kendi sınırlarının dışı "barbarların ve kâfirlerin dünyası" olarak tanımlandıysa, Modern Avrupa için de ötekisine ilişkin tanımlamanın içeriği aynı kalmıştır. Bundan dolayı, Avrupalı olmak ve Avrupalı devlet olmak hiçbir zaman, aynı noktada buluşamayacaktır. Ne Türkiye ne Rusya ne de başka bir Avrupalı devlet, Avrupalılık üst kimliği şemsiyesinin altında yer alan önemli aktörlerin onayını almadığı sürece –ki mümkün değil, çünkü bu güç paylaşımı demektir- Avrupalı olamayacaktır. Avrupalılık kimliğinin önemli bir değişim noktası olan AB'nin genişleme sürecinde, kendi üyelerinin ulusal çıkarları ve Batı medeniyeti açısından sindirilebilir olanın tercih edilmesi, bu hususun açıklayıcısı niteliğindedir. Bazı savlar, hala sert bir şekilde Avrupalılık kimliğini kendi niteliklerini göz ardı ederek, onun henüz var olmayan fakat Avrupa'nın çıktısı olan ABD tarafından Sovyetler Birliği'ne ve Avrupa içi savaflara karşı desteklenen AB süreci sonrasında var olma çabasına düşen bir üst kimlik olarak tanımlama konusunda ısrarcı olsa da Avrupalılık üst kimliği, uluslar üstü bir kimlik anlayışı olarak ulus devlet kimlik formatı ile uyuşmayan kendine özgü değerlere sahiptir. Bu kimlik anlayışının varoluşunu, AB'nin kuruluş süreciyle sınırlandırmak ve ulus devlet kimlik tipolojisi üzerinden tanımlamak, onu; Antik Yunan, Roma, Hristiyanlık ve diğer önemli tarihsel tecrübelerden beslenerek

oluşan değerleri olmaksızın değerlendirme tercihidir. Sonuç olarak, Avrupalılık kimliği coğrafi mekân, kurumsallaşma ve kimlik ilişkisi bağlamında kendine özgü değerleri olan, tarihsel arka planının yarattığı ortak hissiyat ve bilincin ışığında büyüyen ötekisine paralel olarak var olan ve salt hâkim güç olmayan ötekisinin/ötekilerinin varlığının getirdiği avantajlar doğrultusunda gerçekleşen Avrupa Birliği süreciyle, yeni bir evrilme dönemine giren ulusüstü bir kimliktir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ACEMOĞLU, Daron,
ROBINSON, James A.:

Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri, İstanbul, Doğan Kitap, 2013.

ALCOCK, Antony
Evelyn:

A Short History of Europe: From the Greeks and Romans to the Present Day", UK, Palgrave Macmillan, 1998.

BACCI, Massimo Livi:

Avrupa'da Nüfus Hareketleri, Çev. M. Timuçin Binder, Roma, Literatür Yayınları, 2000.

BALİBAR, Etienne:

Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji, Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler, Çev. Nazlık Ökten, İstanbul, Metis Yayınları 1993.

BRAUDEL, Fernand:

Uygarlıkların Grameri, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2017.

BURKE, Peter:

Avrupa'da Rönesans, Çev. Uygur Abacı, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003.

CALHOUN, Craig:

Social theory and the Politics of Identity, Oxford, Blackwell Press, 1994.

CANFORA, Luciano:

Avrupa'da Demokrasi: Bir ideolojinin Tarihi, Çev. Neşenur Domaniç, Nusret Avhan, İstanbul, Literatür Yayınları, 2010.

CASTELLS, Manuel:

Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür / Kimliğin Gücü, Çev.: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, C.II, 2003 İstanbul s. 14.

DELANTY, Gerard:

Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik, Ankara, Liberte Yayın Grubu, 2013.

ECO, Umberto:

Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Literatür Yayınları, 2009.

EL-CABİRİ,
Muhammed Abid:

Arap Ahlaki Aklı: Arap Kültüründeki Değer Düzenlerine Yönelik Çözümleyici Bir Araştırma, Çev. Muhammet Çelik, İstanbul, İlim Yurdu Yayıncılık, 2015.

ERENUS, Vasıf:

Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım, İstanbul, Ezgi Matbaacılık, 2010.

ESED, Muhammed:

Mekke'ye Giden Yol, Çev. Cahit Koytak, İstanbul, İnsan Yayınları, 2018.

FORTUNA, Josep:

Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003.

GARAUDY, Roger:

Endülüs'te İslam, Çev. Cemal Aydın, İstanbul, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 2014.

GASSET, Ortega Y:

Tarihsel Bunalım ve İnsan: Avrupa Üstüne Düşünceler, Çev. Nuriye Gül Işık, İstanbul, Metis Yayınları, 1992.

GOFF, Jacques Le:

Ortaçağ Batı Uygarlığı, Çev. Hanife Güven, Uğur Güven, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2015.

HALDUN, İbn:

Mukaddime, I. Cilt, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul Dergâh Yayınları, 2013.

HALL, John A.:

Neden Avrupa Tarihi?, Batı'nın Yükselişi Üzerine Bir Teori, Batı'daki İstikrarsızlık", Çev. Simten Coşar, Özgür Gökmen, Yıldırım Kırköz, Haz. Huricihan İslamoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

IM HOF, Ulrich:

Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Şebnem Sunar, İstanbul, Literatür Yayınları, 2004.

İNALCIK, Halil:

Osmanlı ve Avrupa, Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri, İstanbul, Kronik Kitap, 2017.

İNALCIK, Halil:

Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

KARABAĞ, Servet:

Jeopolitik Açıdan Sınırlar, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2014.

LACOSTE, Yves:

Coğrafya Herşeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar, Çev. Selim Sezer, Fransa, 1976.

LANGFORD, Paul:

Neden Avrupa Tarihi?”, Modernite ve Muhafazarlık: Sanayileşmenin Eşiğinde İngiliz Toplumu, Çev. Simten Coşar, Özgür Gökmen, Yıldırım Kırköz, Haz. Huricihan İslamoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

MCNEİL, William H.:

Dünya Tarihi, Çev. Alâeddin Şenel, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2015.

MÜNKLER, Henfried:

İmparatorluklar Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantiği, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

ORTAYLI, İlber:

Avrupa ve Biz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

NYE JR., Joseph s.,
WELCH, David A.:

Küresel Çatışmayı Ve İşbirliğini Anlamak, Çev. Rennan Akman, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

PAŞA, Ziya:

Endülüs Tarihi, Çev. Yasemin Ödük, Kazım Masumi, Fatma Şahin, İstanbul, C. I, Selis Kitapları Yayın Evi, 2004.

TİLLY, Charles:

Avrupa’da Devrimler 1492-1992, Çev. Özden Arıkan, İstanbul, Literatür Yayınları, 2005.

TÜRKMEN, Hamza:

Ulusçuluk Çıkmazı: Kürtler ve Çözüm Arayışı, İstanbul, Ekin Yayınları, 2009.

ULAŞ, Bülent:

Jeopolitik: Türkiye’nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci, İstanbul, Başlık Yayın Grubu, 2011.

WALLERSTEİN,
İmmanuel:

Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik, Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler, Çev. Nazlık Ökten, İstanbul, Metis Yayınları 1993.

WALTZ, Kennet N.:

Man, The State and War” – a theoretical analysis, Columbia, Columbia University Press, 2001.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Avrupa Birliği Resmi
İnternet Sayfası:

The Founding Father of the EU,
(Çevrimiçi) https://europa.eu/european-union/about-eu/history/founding-fathers_en, 2.3.2018.

Avrupa Birliği Türkiye
Delegasyonu Resmi
İnternet Sayfası

Brexit Süreci, (Çevrimiçi),
<https://www.avrupa.info.tr/tr/brexit-sureci-1062>, 1.1.2018

BERRY, John N.:

Educate Library Leaders, **Library Journal**, February 15, 1998,
(Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>,
3 Nisan 2000.

BOBBİNGS, Robert:

How does being an island affect the psychology of the people of the UK?, Çev. Mustafa Tırapaoğlu,
(Çevrimiçi),
<https://www.quora.com/How-does-being-an-island-affect-the-psychology-of-the-people-of-the-UK>, 9.2.2018.

Central Intelligence
Agency, The World
Fact Book Resmi
İnternet Sayfası:

Japan, (Çevrimiçi)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ja.html>,
05.04.2017.

KIŞLALI, Ahmet Taner:

Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Resmi Sayfası, (Çevrimiçi)
http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/b7134683221c2c0_ek.pdf?dergi=Amm e%20Idaresi%20Dergisi, 6.11.2017.

Kur'an:

96. 1, **Alak Süresi (İkra Süresi)**, (T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası: (Çevrimiçi),
<http://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/96-alak-suresi>, 1.2.2018)

Oxford Dictionaries
Language Resmi
İnternet Sayfası:

Identity, (Çevrimiçi)
<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/identity>, 09.04.2017.

Pain, Thomas:

Common Sense, ABD, 1776, US History Resmi İnternet Sayfası: (Çevrimiçi):
<http://www.ushistory.org/paine/common-sense/>, 6.11.2017.

Pausanias:

Pausanias Description of Greece, IV cilt, çev. W.H.S. Jones, Litt.D., H.A. Ormerod, Cambridge, MA, Harvard University Press; London , Perseus Digital Library İnternet Sayfası, (Çevrimiçi)
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Paus.+10.24&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0160>, 7.3.2018.

Platon:

The Republic, Ed. by. James Fieser,

Bradley Dowden, (Çevrimiçi)
<https://www.iep.utm.edu/republic/>,
2.3.2018.

T.C. Başbakanlık
Atatürk Kültür, Dil ve
Tarih Yüksek Kurumu
Resmi İnternet Sayfası:

Kimlik, (Çevrimiçi),
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56a87504a9d155.04867288, 7.4.2017.

World Atlas
İnternet Sayfası:

**Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda
Birleşik Krallık Haritası,** Birleşik
Krallık ve Avrupa Kıtası Haritası",
(Çevrimiçi)
<https://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/lg>, 3.4.2018.

World Atlas
İnternet Sayfası:

**Birleşik Krallık ve Avrupa Kıtası
Haritası,** (Çevrimiçi)
<http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/uk.htm>, 1.1.2018.